

התוצר לענפיו והביקושים

בשנת 1993 הואט מאוד קצב גידולו של התוצר העסקי – ל-3.5 אחוזים בלבד. בענפים המייצרים עבור ענף הבנייה למגורים ירדה הפעילות, אך גם גידולם של הענפים האחרים הואט במידה מסוימת – כ-5 אחוזים לעומת כ-6 אחוזים בממוצע בשנים 1990 עד 1992.

הקצב האיטי של גידול התוצר הוא תוצאת השילוב של האטת ההתרחבות מצד הביקוש והיענות איטית יותר מצד ההיצע. כך נוצרו עודפי ביקוש מסוימים, שהתבטאו בגידול מתון של משקל עודף היבוא בתוצר (2 אחוזי תוצר).

האטת קצב ההתרחבות של הביקוש המיצרפי נעוצה בעיקר בצמצום החרף של ההשקעות בדירור שביזמת הסקטור הציבורי. בשימושים למעט השקעות אלו נמשך הגידול המהיר, בשיעור דומה לזה של שנת 1992 – כ-9 אחוזים. בולט הגידול המהיר של השקעות הסקטור הפרטי בענפי המשק ושל השקעות הממשלה בתשתית. כמו כן נמשך הגידול המהיר של היצוא, זו השנה השנייה.

איטיותה של ההתרחבות מצד ההיצע למרות הגידול המהיר יחסית בגורמי הייצור הון ועבודה היא בעיקר תוצאה של שני גורמים – שינויים חדים בהרכב הביקושים והחלפת עובדים מהשטחים בישראלים. גורמים אלו פגעו ארעית בניצולת של גורמי הייצור, וביטוי לכך נמצא בירידה של פריזון הייצור ושל התשואה ליחידת הון. ייתכן שגם חוסר ההתאמה בין משלחי היד המקוריים של העולים החדשים לתעסוקתם בפועל פגע באפקטיביות של הגדלת תשומת העבודה.

המעבר מעודף לגירעון בחשבון השוטר במאזן התשלומים מבטא ירידה של שיעור החיסכון הלאומי (כולה בחיסכון הפרטי). לעומת זאת לא חל שינוי משמעותי בשיעור ההשקעה, וזאת תוך עליית משקלן של ההשקעות בענפי המשק.

מדידת התוצר מצד ענפי המשק

אומדן השינוי בתוצר העסקי מצד ענפי המשק מתבסס, ברוב הענפים, על השינויים בתפוקת ענפי המשנה של הענפים הראשיים, ושקלול ענפי המשנה מבוסס על משקלם בערך המוסף. לפיכך השינוי בתוצר הענפים הראשיים (התעשייה, השירותים וכד'), כפי שנמדד ברוח, הוא תוצאת ביניים בין השינוי בתפוקה לשינוי בתוצר האמיתי. לכן כשנוצרים תנאים כלכליים המשנים את משקלו של רכיב הערך המוסף בתפוקה, אומדן זה מוטא. ייתכן אפוא, שהפער הגדול השנה בין השינוי בתוצר כפי שנמדד על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מצד השימושים לוחות ב'-1 וב'-3) לזה הנמדד מצד ענפי המשק (לוח ב'-2) – נובע מגידולו של רכיב היבוא בתפוקה, על חשבון רכיב הערך המוסף – שינוי שהיטה כלפי מעלה את התוצר העסקי במדידתו מצד הענפים.

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1993 הואט מאוד קצב גידולו של התוצר העסקי¹, לאחר צמיחה מהירה בשלוש השנים האחרונות. האטת ההתרחבות הכלכלית הסתמנה עוד במהלך שנת 1992, והגיעה לשיאה ברביע השני של שנת 1993. לעומת זאת ניכרה במחצית השנייה של שנה זו עלייה רבה בפעילות הכלכלית. בתעסוקה של עובדים ישראלים נמשך הגידול הרב, ושיעור האבטלה ירד, לראשונה מאז שנת 1987. בקצב האינפלציה לא חל שינוי משמעותי, וזאת לאחר ירידה גדולה בשנת 1992.

בענפים המייצרים עבור ענף הבנייה למגורים פחתה הפעילות, אך גם בענפים האחרים הואט במידה מסוימת קצב הגידול², בהשוואה למוצג בשנים 1990 עד 1992 (לוח ב'-4). התפתחויות אלו בענפי המשק מבטאות בחלקן את השינוי המבני בהרכב הביקושים, תוך האטת גידולם: השקעות הסקטור הציבורי בבתי מגורים ירדו מאוד והצריכה הביטחונית המקומית ירדה במידה מסוימת; לעומת זאת נמשך הגידול המהיר של יתר רכיבי השימושים המקומיים (הצריכה הפרטית, הצריכה הציבורית האזרחית, השקעות הסקטור הפרטי בבתי מגורים, ההשקעות בענפי משק וההשקעה במלאי) וכן של היצוא. קצב גידולם של סך השימושים המקומיים (ללא יבוא ביטחוני ישיר) הואט אפוא לכ-5.5 אחוזים, לעומת גידול של 7 אחוזים בשנת 1992 וכ-10 אחוזים במוצג בשנים 1990 ו-1991 (לוח ב'-1). עם זאת היה שיעור גידולם של השימושים המקומיים עדיין גבוה מזה של התוצר המקומי הגולמי, ומכאן שמשקל עודף היבוא האזרחי בתוצר עלה, לאחר יציבות ב-1992 ועלייה תלולה ב-1991.

תרומת השימושים לשינוי בתוצר העסקי, 1990 עד 1993

1993	1992	1991	1990	
-1.3	1.4	5.0	1.9	1. בנייה
4.0	4.2	3.5	3.4	2. שימושים מקומיים (ללא בנייה)
3.1	3.7	0.2	1.3	3. יצוא
-0.3	-0.2	-0.1	1.3	4. השקעה במלאי
				5. תוצר:
5.5	9.1	8.6	7.9	א. נגזר (1 + 2 + 3 + 4)
3.5	8.2	7.3	7.6	ב. בפועל

ה מ ק ו ר : ניתוח השימושים הסופיים באמצעות תשומהיתפוקה, שנערך בבנק ישראל. המתבסס על מקדמי תשומהיתפוקה שנאמדו בלמים על פי שנת 1988.

¹ התוצר העסקי שאנו מתייחסים אליו כאן, וברוב הניתוח, מתבסס על נתוני החשבונאות הלאומית, ונמדרר מצד השימושים (לוחות ב'-1, ב'-3 וב'-4). לפי אינדיקטורים להתפתחות התוצר מצד ענפי המשק (לוח ב'-2), שמהימנותם הסטטיסטית פחותה, שיעורי הגידול בשנתיים האחרונות גדולים יותר. הפער בולט במיוחד בשנת 1993. (הסבר למדידת התוצר מצד ענפי המשק — במסגרת בעמוד הקודם.)

² על פי הערכה של התוצר מצד ענפי המשק, התרכזה התמתנות הפעילות רק בענפים המייצרים לענף הבנייה למגורים. ביתר הענפים של הסקטור העסקי רמה קצב הגידול למוצג של שלוש השנים האחרונות.

במחירי היבוא והיצוא יחסית למחיר התוצר (המשמשים אינדקטורים לשער החליפין הריאלי) לא חל שינוי משמעותי, לאחר ירידה בשנת 1992 וירידה רבה ב־1991 (ריאגרמה ב'–1). התוצר המקומי הגולמי והתוצר העסקי גדלו בשיעורים דומים — כ־3.5 אחוזים. זוהי האטה משמעותית בהשוואה לקצב גידולם בשלוש השנים האחרונות (בממוצע שנתי) — כ־6 אחוזים בתוצר הכולל וכ־7.5 אחוזים בתוצר העסקי. גם קצב גידולו של התוצר העסקי לנפש הואט מאוד — עלייה של אחוז אחד השנה לעומת עלייה של כ־3 אחוזים בממוצע בשלוש השנים הקודמות. האטת גידולו של התוצר העסקי התבטאה בהאטת קצב הגידול של תשומת העבודה, ובירידה קלה של פריון העבודה ופריון הייצור הכולל, לאחר עלייה מועטת בשנה הקודמת וגידול רב בשנים 1990 ו־1991 (לוח ב'–3).

בהשקעות של הסקטור העסקי בענפי המשק הוחש קצב הגידול (לוח ב'–7), ורמתן הגבוהה התבטאה בהמשך החשת קצב הגידול של מלאי ההון הגולמי של הסקטור העסקי לכ־6 אחוזים במשך שנת 1993, לעומת כ־5 אחוזים במשך השנה הקודמת (לוח ב'–9). מרבית ההחשה בהשקעות הסקטור העסקי משקפת את הגידול הרב של השקעות הסקטור הפרטי.

למרות ההאטה בקצב הגידול של המועסקים המקומיים, מ־5 אחוזים אשתקד לכ־4 אחוזים השנה, עלה מספר המועסקים הישראלים ב־6 אחוזים. הפער משקף את הירידה התלולה של מספר העובדים מהשטחים עקב הסגר והחלפתם בעובדים ישראלים. כתוצאה מכך הצטמצם שיעור האבטלה ל־10 אחוזים, למרות המשך הגידול המהיר של היצע העבודה (4.7 אחוזים), המשקף בעיקר את המשך הצטרפותם המהירה של העולים לכות העבודה האזרחי. שיעור האבטלה הגבוה והמתמשך הביא גם השנה לירידה של השכר הריאלי לשעת עבודה בסקטור העסקי (מנקודת ראות העובד הישראלי). בשיעור של כ־1.5 אחוזים, לאחר ירידה זעירה (0.4 אחוז) בשנה הקודמת וירידה של כ־3 אחוזים בממוצע לשנה בשנים 1989 עד 1991. מנקודת ראות המעביד חשוב השכר לשעת עבודה המשולם לכלל העובדים המקומיים (כולל עובדים מהשטחים), והוא עלה בשנת 1993, עקב הצמצום הרב של משקל עובדי השטחים (ששכרם נמוך מהממוצע) בכלל המועסקים. מאחר שפריון העבודה לא גדל, התבטאה עליית השכר הריאלי בירידה קלה של שיעור התשואה ליחידת הון³, לראשונה מאז תהליכי ההבראה וההתייעלות שננקטו בשנים 1988 ו־1989. שיעור גידולה של עלות העבודה הנומינאלית ליחידת תוצר עסקי דומה לזה של השנה הקודמת, ומכאן שמצד עלות העבודה לא היה לחץ להאצת עלייתו של מחיר התוצר העסקי.

* * *

שיעור הגידול האיטי של התוצר העסקי בשנת 1993, 3.5 אחוזים, הוא תוצאת השילוב של האטת ההתרחבות מצד הביקוש והיענות איטית יותר מצד ההיצע. (ראה הסבר בהמשך.) נוצר אפוא עודף ביקוש מסוים, שלחץ להגדלת רכיב היבוא בייצור. היקפם המצומצם של עודפי הביקוש בא לידי ביטוי בגידול המתון של משקל עודף היבוא בתוצר (בכ־2 נקודות אחוז), תוך ייסוף מועט של שער החליפין הריאלי במשך השנה (ריאגרמה ב'–11). זאת בהשוואה לעליית משקלו של עודף היבוא בתוצר בשנת 1991 בכ־8.5 נקודות אחוז תוצר, שיעור ששיקף עודף ביקוש רב, תוך ייסוף גדול של שער החליפין הריאלי. לעומת שתי שנים אלו, בשנת 1992 התבטאה ההתרחבות המאוונת של הביקוש וההיצע באי שינוי במשקל עודף היבוא בתוצר.

³ הכולל גם את השפעת הסכסוך של הרחבת התעסוקה של ישראלים, שהפכה משמעותית, במיוחד בשנתיים האחרונות.

האטת קצב ההתרחבות של הביקוש המיצרפי ב־1993 היא תוצאה של ירידת סך הביקושים המקומיים של הסקטור הציבורי וביזמתו. ירידה זו נבעה מהצמצום החריף של ההשקעות בדיוור שביזמת הממשלה. האטה רבה יותר בגידולו של הביקוש המיצרפי נמנעה על ידי שני גורמים עיקריים, שפעלו להרחבתו: (א) המשך החדירה לשווקים חדשים בחו"ל, שהתבטא בגידול רב של היצוא; (ב) התאמה כלפי מעלה של הצריכה הפרטית למגמת ההכנסה הפנויה (שהתבטאה בירידת שיעור החיסכון הפרטי).

איטיותה של ההתרחבות מצד ההיצע למרות הגידול המהיר יחסית בגורמי הייצור הון ועבודה (לוח ב'–3) היא בעיקרה תוצאה של גורמים ארעיים, שפגעו ביכולת לנצל את גורמי הייצור במלואם: שינויים חדים בהרכב הביקושים (בעקבות הצמצום החריף של הבנייה הציבורית למגורים), שהייצור היה צריך להגיב עליהם. היכולת להתאים את גורמי הייצור התאמה מיידית לשינויים חדים כגון אלו בהרכב הביקושים היא מוגבלת. כיוון שרכיב הייצור המקומי בהשקעות בבנייה גבוה הרבה יותר מאשר בשימושים האחרים, הרי השפעתו הישירה של צמצום הבנייה על התוצר היא מעבר למתחייב ממשקלו בשימושים, ולכן נדרשה התאמה רבה יחסית של היקף גורמי הייצור (במיוחד עבודה) לשינויים בביקושים. אמנם השינויים בהרכב הביקושים היו במידה מסוימת צפויים מראש, ולכן לכאורה היה ניתן להיערך לקראתם חלקית — אולם עצמתם של השינויים לא היתה צפויה; זאת מפני הצירוף של הכרות הממשלה על העברת משאבים רבים להשקעות בתשתית, וביצוע מהוסס (בתחילתו). גם תגובת משקי הבית לירידת הביקוש הציבורי לדיוור לא היתה ברורה מראש. (אחת האפשרויות היתה, שחששות מהתגברות ההתייקרות היחסית של הדיוור, עקב הקטנת מעורבותה הישירה של הממשלה בשוק זה, תביא להקדמת ביקושים).

שינויים בהרכב התעסוקה, עקב החלפתם של חלק מעובדי השטחים בעובדים ישראלים. כ־30 אחוזים מכלל תוספת המועסקים הישראלים נבעו מהחלפת עובדים מהשטחים. (ראה פרק ד'). הדבר התבטא בגידול רב במיוחד של מספר המועסקים ברוטו יחסית לתוספת נטו; לכן סביר להניח כי היקף ההכשרה היה גדול במיוחד, וכי בתקופת הביניים היתה תפוקתם של העובדים החדשים נמוכה יחסית, ורק כסודם על ידי הממשלה הפך את העסקתם לכדאית.

חוסר התאמה מקצועי של העולים לנדרש כיום בשוק העבודה. אפשר שלעלייה המצטברת של משקל העולים שאינם מועסקים במשלח ידם המקורי היתה השלכה שלילית על פריון העבודה, והיא הגבילה את האפקטיביות של תשומת עבודה זו⁴. לכן, למרות הגדלתה הרבה — הודות לסבסוד — גדל התוצר בשיעור צנוע בלבד. (ראה הסיפא של סעיף 4א).

הפגיעה בניצולת של גורמי הייצור התבטאה בירידה של פריון הייצור הכולל (לוח ב'–3), תוך ירידת שיעור התשואה ליחידת הון, שעלה ברציפות מאז 1990 (לוח ב'–5).

מטיב הגורמים שפגעו בניצולת של גורמי הייצור ניתן להבין, כי השפעתם היא בעיקר קצרת טווח, בהיותם משקפים תהליכי התאמה או הכשרה. לכן צפוי, כי עם סיום השפעתם של גורמים אלו תעלה רמת הניצולת והפריון של גורמי הייצור, ותיצור כוחות להקטנת משקל עודף היבוא בתוצר. הדבר אמור במיוחד בהשפעת השינוי בהרכב הביקושים על הייצור; אשר להשפעת השינויים בהרכב התעסוקה — אם תקופת ההכשרה תשא פרי, יעלו בסופה פריון העבודה והפריון הכולל; אחרת עלולים עובדים אלו להיפלט מהעבודה. כמו כן ניתן לקוות, שבמרוצת הזמן, עם צמיחת המשק, יגבר גם הביקוש לחלק מהמקצועות המקוריים של העולים (מקצועות שכיום יש בהם עודף היצע גדול), וכך תגדל ההתאמה בין משלחי היד של העולים לתעסוקתם בפועל.

⁴ עם השערה זו מתיישבת ירידתו הגדולה של הפריון גם בענפים אחרים מלבד ענף הבנייה (כלומר בסך הענפים בניכוי הבנייה, על פי הערכה גסה).

לוח ב' - 1

המקורות והשימושים, 1981 עד 1993

השינוי לעומת השנה הקודמת									
במחיר		בכמות							
1993	1992	1993	1992	1991	ממוצע -1990 1993	ממוצע -1988 1989	ממוצע -1986 1987	ממוצע -1981 1985	במחירים שוטפים 1993
(מיליוני ש"ח)									(אחוזים)
11.3	11.5	3.4	6.7	6.2	5.6	2.1	5.1	3.0	184,078
10.8	7.6	14.5	9.3	16.1	12.2	-4.0	14.0	3.6	91,287
10.5	7.4	12.8	12.4	15.4	12.2	0.0	13.5	4.4	83,837
10.8	10.2	7.2	7.5	9.3	7.8	-0.1	8.3	3.2	275,365
10.3	10.7	7.7	8.2	7.3	7.2	2.4	11.8	4.6	116,315
11.8	13.1	5.6	0.2	4.1	3.7	-5.3	3.3	1.1	53,010
12.0	12.8	1.3	4.3	1.4	2.5	2.2	0.6	1.6	45,560
9.6	9.6	2.9	6.2	42.0	18.5	-2.3	6.8	-0.1	44,204
10.1	10.6	0.2	6.3	39.7	16.3	-2.4	6.7	0.2	41,615
10.5	10.9	5.2	6.9	12.2	8.1	1.6	7.9	2.8	206,079
12.0	7.5	10.6	14.3	-1.5	6.2	1.1	8.4	5.0	61,836
10.8	10.1	6.5	8.5	8.9	7.6	1.4	8.0	3.5	267,915
10.8	10.2	7.2	7.5	9.3	7.8	-0.1	8.3	3.2	275,365
									2,355
									181,723
9.9	11.4	3.5	8.0	7.5	6.6	2.0	7.3	3.6	127,283

(1) היבוא על בסיס סי"פ; אינו כולל תשלומים לגורמי ייצור כח"ל ותשלומי ריבית של הסקטור הציבורי לחו"ל.

(2) למעט השינוי במלאי.

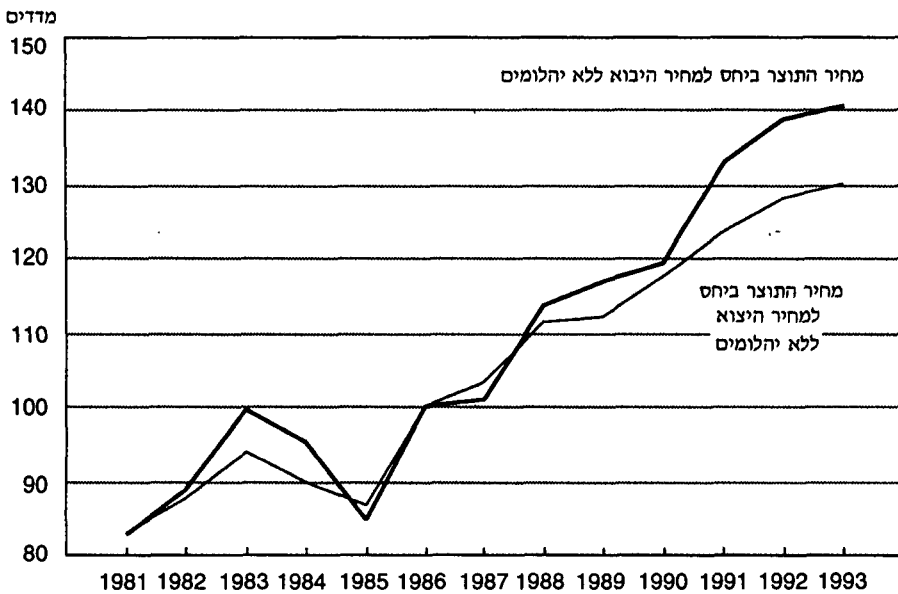
(3) היצוא על בסיס פ"ב; אינו כולל תקבולים מגורמי ייצור כח"ל ותקבולי ריבית של הסקטור הציבורי מחו"ל.

(4) התוצר המקומי הגולמי, למעט תוצר השירותים הציבוריים, המלכ"ד ושירותי הדיור.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

דיאגרמה ב'-1

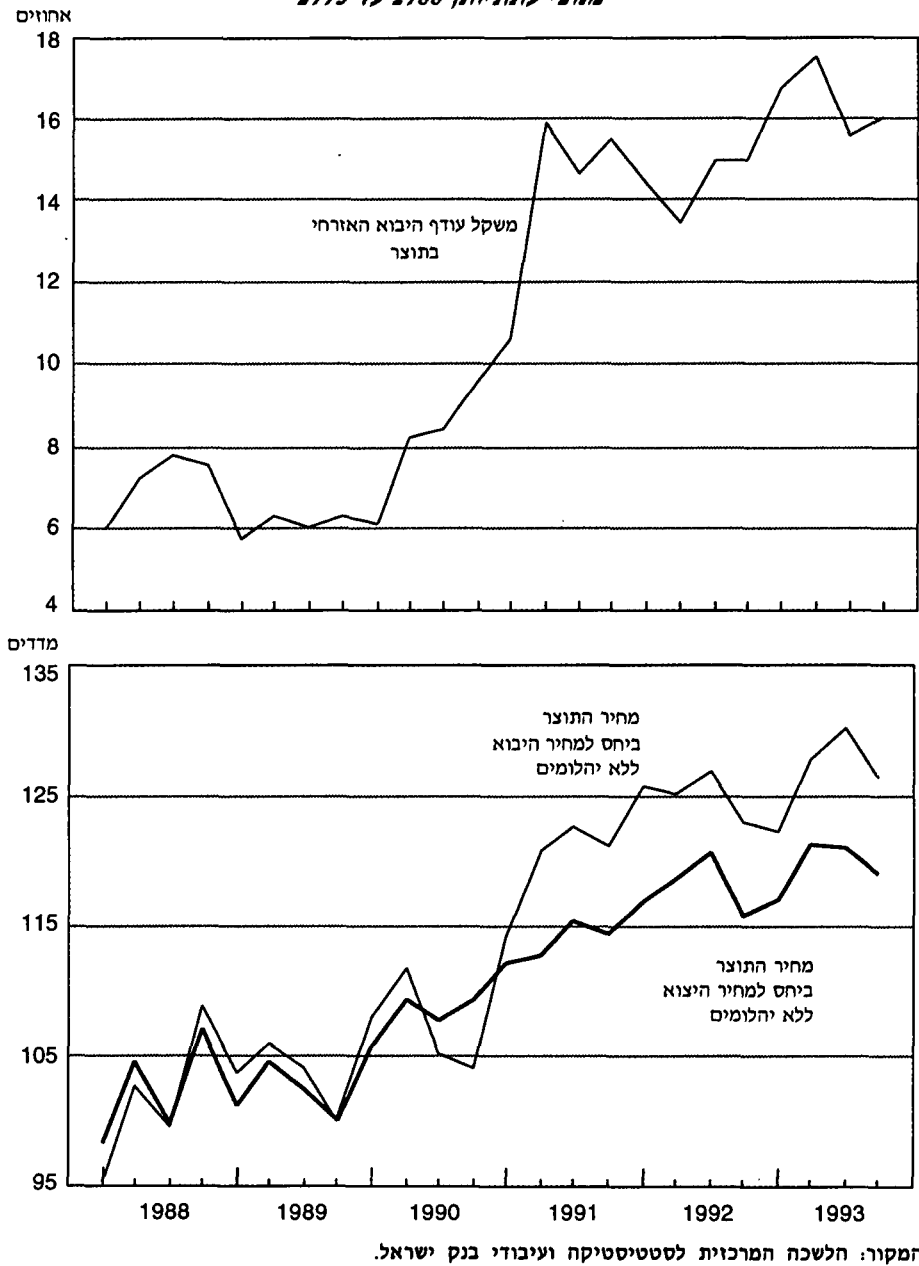
**משקל עודף היבוא האזרחי בתוצר המקומי הגולמי
ומחיריו היחסיים - נתונים שנתיים, 1981 עד 1993**

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ב'-א1'

**משקל עודף היבוא האזרחי בתוצר הלאומי ומחיריו היחסיים - נתונים רבעוניים
מנוכי עונתיות, 1988 עד 1993**

לוח ב' - 2

אינדיקטורים לתוצר המקומי העסקי, לפריון העבודה ולפריון הכולל — מצד ענפי המשק, 1981-1993

	1993	1992	1991	1990	-1990 1993	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1985	
ההרכב הענפי של התוצר ² במחירי 1990									
תעשייה	29.7	29.6	29.9	29.8	29.8	29.9	31.2	30.4	
חקלאות	4.6	4.8	4.7	5.3	4.8	4.8	4.9	5.0	
תחבורה ותקשורת	12.6	12.4	12.5	12.6	12.5	12.9	12.2	12.1	
בנייה	9.4	10.7	10.8	8.7	9.9	7.9	7.6	9.4	
מסחר ושירותים	39.7	38.4	38.0	39.5	38.9	40.4	39.9	38.8	
חשמל ומים	4.1	4.1	4.1	4.1	4.1	4.2	4.2	4.2	
סך כל הסקטור העסקי	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
תוצר סחיר ³	42.0	41.8	41.0	42.4	41.8	42.3	43.9	44.0	
תוצר לא סחיר	58.0	58.2	59.0	57.6	58.2	57.7	56.1	56.0	
העלייה או הירידה של התוצר לפי תקופות משנה									
תעשייה	6.7	8.3	6.7	6.3	7.0	-0.7	6.4	3.7	
חקלאות	0.4	13.1	-6.0	15.4	5.7	0.3	5.8	5.6	
תחבורה ותקשורת	7.4	9.0	5.1	3.4	6.2	5.3	4.9	4.2	
בנייה	-7.0 ⁴	8.0 ⁴	33.0 ⁴	14.8	12.2	3.7	4.6	-3.2	
מסחר ושירותים	9.6	10.9	2.4	4.2	6.8	2.2	7.4	4.1	
חשמל ומים	4.5	10.0	6.0	6.0	6.6	1.0	6.3	3.1	
סך כל הסקטור העסקי	6.0	9.6	6.4	6.2	7.1	1.6	6.4	3.3	
מזה: למעט בנייה	7.6	9.8	3.9	5.4	6.7	1.4	6.6	4.0	
תוצר סחיר ³	6.6	11.8	2.9	5.7	6.8	-0.1	4.6	3.9	
תוצר לא סחיר	5.6	8.1	9.0	6.5	7.3	3.0	8.0	2.8	
פריון העבודה — התוצר לשעת עבודה									
תעשייה	-0.2	2.2	2.0	5.3	2.3	1.7	3.3	2.4	
חקלאות	-4.7	11.3	5.2	29.0	10.2	5.2	5.6	4.8	
תחבורה ותקשורת	3.0	0.6	2.2	0.7	1.6	5.7	0.9	4.4	
בנייה	2.0	-11.2	13.6	2.7	1.8	3.7	3.3	-3.5	
מסחר ושירותים	3.1	2.7	-1.9	2.4	1.6	-2.9	3.1	0.5	
חשמל ומים	-10.5	23.0	8.0	-7.8	3.2	-4.7	1.0	6.4	
סך כל הסקטור העסקי	2.0	0.9	1.6	3.8	2.1	0.7	3.3	1.6	
מזה: למעט בנייה	1.1	3.0	0.7	4.7	2.4	0.4	3.1	2.0	
הפריון הכולל — התוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה									
תעשייה	0.5	2.7	2.6	4.9	2.7	-0.3	2.9	1.2	
חקלאות	-2.9	12.3	2.0	25.1	9.1	3.7	5.5	4.2	
תחבורה ותקשורת	1.9	2.1	2.5	1.5	2.0	3.8	1.9	3.4	
בנייה	-1.5	-11.2	16.0	5.0	2.1	4.0	4.6	-3.3	
מסחר ושירותים	4.1	4.3	-1.7	1.9	2.2	-2.4	2.8	-0.3	
חשמל ומים	-6.4	14.6	4.5	-3.9	2.2	-3.7	2.0	2.6	
סך כל הסקטור העסקי	1.7	2.2	2.1	4.2	2.6	0.1	3.4	1.0	
מזה: למעט בנייה	1.7	3.9	0.9	4.3	2.7	-0.2	3.3	1.5	

(1) ראה תיבה וכן הערה 1 בגוף הפרק.

(2) במחיר גורמי ייצור.

(3) התוצר הסחיר הוא רכיב הערך המוסף במוצרים הסחירים, כלומר הנסחרים גם במסחר הבינלאומי.

(4) שיעור הגידול שקיבלה הלמ"ס שונה מזה הנקוב כאן — משום שהלמ"ס כללה את תמריצי הזירוז, שנתנה הממשלה לקבלנים בענף הבנייה למגורים, כגידול כמותי של התוצר.

לוח ב' - 3

התפתחות התוצר העסקי, גורמי הייצור והפריץ, 1961 עד 1993
(אחוזי שינוי כמותיים, שנתיים ומוצעים רבי-שנתיים)

מוצעים רבי-שנתיים									
1993	1992	1991	1990	1990 1993	1988 1989	1986 1987	1981 1985	1973 1980	1961 1972
התוצר									
3.5	8.0	7.5	7.6	6.6	2.0	7.3	3.6	3.1	10.0
4.6	8.0	5.5	7.0	6.3	1.9	7.5	4.2	..	..
סך הכול ללא בנייה									
3.9	8.7	4.7	2.3	4.9	0.9	3.0	1.6	0.8	3.6
6.4	6.6	3.1	0.7	4.2	1.1	3.4	2.0	..	..
סך הכול ללא בנייה									
4.9	4.2	2.7	1.6	3.4	2.8	2.5	3.4	6.1	8.7
6.8	6.0	2.9	0.3	4.0	2.1	0.9	2.5	5.0	8.0
4.8	4.0	2.7	1.7	3.3	2.9	2.7	3.5	..	..
מלאי ההון (לתחילת שנה) א. סה"כ — גולמי נקי ב. ללא בנייה — גולמי									
-0.4	-0.6	2.7	5.2	1.7	1.1	4.1	1.9	2.3	6.3
-1.7	1.3	2.3	6.3	2.0	0.8	3.9	2.2	..	..
פריץ העבודה ¹ סך הכול ללא בנייה									
0.9	-4.1	-1.9	-0.6	-1.4	2.0	-0.5	1.8	5.3	5.0
2.8	-2.5	-1.7	-1.9	-0.9	1.2	-2.0	0.9	4.2	4.2
-1.5	-2.5	-0.4	1.0	-0.8	1.8	-0.7	1.5	..	..
מלאי ההון לשעת עבודה א. סה"כ — גולמי נקי ב. ללא בנייה — גולמי									
-0.7	0.7	3.3	5.4	2.2	0.5	4.3	1.3	0.6	4.5
-1.2	2.2	2.4	5.9	2.3	0.2	4.2	1.7	..	..
הפריץ הכולל ² סך הכול ² ללא בנייה ³									
1.8	1.8	1.9	2.0	1.9	2.1	2.1	2.3	2.2	2.1
2.0	2.0	2.1	2.1	2.0	2.2	2.2	2.4	..	..
יחס ההון לתוצר (רמה) סך הכול ללא בנייה									

- התוצר לשעת עבודה.
- מחושב לפי שקלול תשומת העבודה ב-0.68 ומלאי ההון ב-0.32. משקלות אלה נקבעו על סמך התחלקות ההכנסה הלאומית הגולמית בין התמורה לעבודה ובין התמורה להון במוצע רבי-שנתי, וכן על סמך ניתוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.
- מחושב לפי שקלול תשומת העבודה ב-0.66 ומלאי ההון ב-0.34. משקלות אלה נקבעו על סמך התחלקות ההכנסה הלאומית הגולמית בין התמורה לעבודה ובין התמורה להון במוצע רבי-שנתי, וכן על סמך ניתוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בחלוקה של התוצר לפי ענפי המשק ניכר הפיגור של היענות צד ההיצע לשינוי בצד הביקוש, בעיקר בבנייה ובתעשייה, תוך ירידת הניצול של גורמי הייצור בענפים אלו. הדבר התבטא באי גידול משמעותי של פריון הייצור הכולל בתעשייה⁵ ובירידתו בענף הבנייה (לוח ב'-2).

הצריכה הפרטית לנפש התרחבה במהירות, תוך ירידת שיעור החיסכון הפרטי. ירידה זו מוסברת בעיקר בהתאמה הפיגור הצריכה למגמת עלייתה של ההכנסה הפנויה, שנקבעת בעיקר על פי התפתחות השכר. עיתוי ההתאמה הושפע כנראה מהירידה הרבה של שיעור האבטלה, שחזקה את הציפיות האופטימיות להמשך הצמיחה ולגידול התעסוקה תוך עליות שכר.

גידולן של השקעות הסקטור העסקי בענפי המשק מבטא גידול רב של השקעות המגזר הפרטי; אלה איפשרו את האצת קצב הגידול של מלאי ההון לתחילת שנת 1994 לכדי 6 אחוזים, למרות הקצב האיטי של גידול התוצר. ייתכן שהדבר מבטא את הערכות המשקיעים כי ההאטה בהתרחבות התוצר היא ארעית, וכי בעתיד תימשך הצמיחה המהירה. עיתוי ההשקעה הושפע מירידת שיעורי הריבית, וככל הנראה גם מהגיאות בשוק ההון כבורסה בשנתיים האחרונות, אשר הקלה על הפירמות לגייס הון רב להשקעות באמצעות הנפקת מניות בעלות נמוכה (מנקודת ראות). גם ההרחבה הרבה של ההשקעות בתשתית, ובעיקר בכבישים, בשנתיים האחרונות, תמכה בעידוד ההשקעות של הסקטור העסקי.

לבסוף נציין את הגידול הרב של הביקוש הפרטי לרכישת דירות, תוך עליית מחירן היחסי; גדלו הן ביקוש העולים החדשים והן זה של האוכלוסייה הוותיקה. הגידול הרב של ביקוש העולים, לאחר גידול מתון בשנתיים הקודמות, הושפע ככל הנראה מהיקללותם בתעסוקה. לגידול הביקוש מצד הוותיקים תרמו כנראה גם ההרחבה המוניטרית, תוך ירידת שיעורי הריבית על המשכנתאות, וגם ההתרחבות הרבה של הנכסים הפיננסיים (עקב הגיאות כבורסה), שפעלה להקצאה מחודשת שלהם, תוך גידול הביקוש לגרל"ן.

כאמור, ההתפתחות בפעילות הכלכלית במהלך השנה לא היתה אחידה: לאחר ההתמתנות הרבה במחצית הראשונה של השנה, התחדשה במחצית השנייה הצמיחה המהירה. התפתחות זו מבטאת כנראה את התייצבות הפעילות בענף הבנייה והחלשת הסגר בשטחים, כלומר את הצטמצמות השפעתם השלילית של הגורמים שפעלו במחצית הראשונה של השנה למיתון הפעילות הכלכלית.

חתימת ההסכם עם אש"פ בספטמבר השנה השפיעה השפעה מרחיבה, בעיקר בשוק ההון והגרל"ן, ובאמצעות חיזקה את התרחבות הפעילות הכלכלית.

* * *

בשלוש השנים האחרונות הלך והתפתח, כאמור, מכשיר מדיניות לעידוד התעסוקה של ישראלים — סבסוד לזמן מוגבל (שנתיים) של תוספת המועסקים נטו בסקטור העסקי. התעסוקה המסובסדת אכן גדלה מאוד, והיקפה הסתכם בשנת 1993 בכ"55 אלף איש (בממוצע שנתי), לעומת כ"40 אלף איש בשנת 1992 ו"15 אלף איש ב"1991. חלקם של המועסקים המסובסדים בסך תוספת המועסקים הפך אפוא משמעותי. הסבסוד איפשר העסקתם של עובדים שפריון עבודתם נמוך יחסית בתחילת קליטתם בעבודה (למשל עולים, שתהליך קליטתם המקצועית מלווה בהסתגלות חברתית). בשנת 1993 תרם אפוא

⁵ הפרייון כאן נאמד באמצעות תשומת העבודה על פי סקרי כוח אדם. בסקרי כוח אדם תשומת העבודה היא מכל המקורות, והיא כוללת גם שירותי עבודה באמצעות סוכנויות העבודה. לעומת זאת בסעיף התעשייה להלן תשומת העבודה מתבססת על מרדי התעשייה, שאינם כוללים שירותים אלה.

לוח ב' - 4

השימושים שהופנו לסקטור העסקי, התוצר העסקי והתחלקותם
בין המגזר הסחיר לבלתי סחיר, 1981 עד 1993

ממוצע שנתי							
				-1990	-1988	-1986	-1981
1993	1992	1991	1990	1993	1989	1987	1985
(אחוזי שינוי כמותיים)							
1. סך הסקטור העסקי השימושים התוצר							
7.3	9.9	10.4	7.5	8.8	1.4	9.7	4.0
3.5	8.0	7.5	7.6	6.7	2.0	7.3	3.6
2. סך הסקטור הסחיר השימושים ¹ התוצר ²							
10.0	11.7	6.4	7.3	8.8	0.7	10.4	5.1
4.1	10.1	3.9	7.7	6.5	-0.0	5.9	4.4
3. סך הסקטור הלא סחיר השימושים ¹ התוצר ³							
0.1	5.4	22.1	8.5	9.0	3.8	6.8	-0.4
3.1	6.5	10.1	7.4	6.8	3.8	8.0	3.1
4. תרומת הבנייה (והענפים המייצרים עבורה) לגידול בתוצר ⁴							
-0.7	1.5	3.8	1.7	1.6			
(אחוזים)							
5. משקל התוצר הסחיר בכלל התוצר העסקי							
42.0	41.8	41.0	42.4	41.8	42.3	43.9	44.0

- הסבר לחלוקה בין המגזר הסחיר למגזר הלא-סחיר ראה בלוח ב'-4א'.
- התוצר הסחיר כולל את ענפי התעשייה, החקלאות, ההובלה הימית והאווירית וכן את התוצר הנובע מהתיירות.
- התוצר הלא סחיר שווה לתוצר העסקי פחות התוצר הסחיר. מדידה שאריתית זו אינה מדויקת, אלא מבטאת את המגמה בלבד.
- משקלם בממוצע, בשנים 1993-1990 היה כ-12 אחוזים.

השימוש באמצעי זה להגדלת הביקוש לעבודה ולהגמשת היצע התוצר, על רקע הקשיחויות שצוינו לעיל. מכשיר זה הוא כנראה יעיל בעידוד התעסוקה בטווח הקצר, ועלותו התקציבית נמוכה יחסית. עם זאת תיבחן הצלחתו בשנים הבאות על פי קליטתם של העובדים ופרייון עבודתם לאחר תום תהליך ההכשרה. מכל מקום, מדיניות זו אינה תחליף למדיניות ארוכת טווח, שתקטין פרמננטית ומשמעותית את שיעור המס (המוטל על הסקטור העסקי), תמריץ את צד ההיצע, ותבטיח תעסוקה לאורך זמן. הצלחתה בהחשת קצב הצמיחה תבטיח גם, שהיעד החשוב של הפחתת משקל הגירעון הציבורי בתוצר לא ייפגע בטווח הארוך. (ראה פירוט בסעיף 3ב' להלן).

לוח ב' - 4א'

חלוקת סך השימושים העסקיים¹ בין סחירים לבלתי סחירים, 1981 עד 1993
(שיעורי שינוי ריאלי, אחוזים)

הרכב השימושים									
	1990	1991	1992	1993	1988	1986	1981	1990	
	1993	1992	1991	1990	1993	1989	1987	1985	1993
1. השימושים המקומיים	6.0	8.3	15.7	10.1	10.0	1.5	10.7	3.5	71.0
א. בלתי סחירים ²	0.1	5.4	22.1	8.5	9.0	3.8	6.8	-0.4	26.6
(1) בנייה	-8.2	5.3	47.9	16.5	15.4	3.6	3.5	-5.4	11.0
(2) אחר	6.5	5.5	7.3	4.2	5.9	3.8	9.8	5.0	15.5
ב. סחירים ³	9.6	10.1	11.9	10.9	10.6	0.5	12.4	5.5	44.5
2. היצוא	10.6	14.3	-1.5	2.3	6.4	1.2	8.4	5.2	29.0
3. סך השימושים הסחירים (2+1)	10.0	11.7	6.4	7.3	8.8	0.7	10.4	5.1	73.4
4. סך השימושים	7.3	9.9	10.4	7.5	8.8	1.4	9.7	4.0	100.0

(1) ללא תוצר השירותים הציבוריים ותוצר שירותי הדיור.

(2) צריכת שירותים אחרים, בניכוי צריכת זרים בארץ, והשקעה בבנייה ועבודות עפר.

(3) ההפרש בין סך השימושים המקומיים לשימושים הבלתי סחירים.

2. התוצר העסקי, עורפי הביקוש ושער החליפין הריאלי⁶

הגידול האיטייחסית של התוצר העסקי בשנת 1993, בשיעור של 3.5 אחוזים — לאחר צמיחה מהירה בשנים 1990 עד 1992, בכ"7.7 אחוזים בממוצע שנתי — הוא תוצאת השילוב של האטת ההתרחבות מצד הביקוש והיענות איטית יותר מצד ההיצע. כך נוצרו עורפי ביקוש מסוימים⁷, שהתבטאו בגידול משקלו של עורף היבוא בתוצר, תוך עלייה קלה של מחיר התוצר במשך השנה יחסית למחירי היבוא והיצוא. (מחירים יחסיים אלו משמשים אינדיקטורים לשער החליפין הריאלי — ראה דיאגרמה ב'1א). לעומת זאת בממוצע שנתי לא חל שינוי משמעותי במחיר התוצר יחסית למחירי היבוא והיצוא (דיאגרמה ב'1). נראה כי ההסבר להבדל בין שני הממצאים נעוץ בהיקף המצומצם של עורפי הביקוש (כמפורט כמותית בהמשך); אלה התבטאו בייסוס ריאלי רק במשך השנה, אך עוצמתם לא הספיקה כדי להתבטא גם בממוצע השנתי, וזאת למרות ההתייכרות הרבה יחסית של הדיור (שהוא כידוע מוצר לא-סחיר)⁸.

⁶ סעיף זה דן בהשפעת השילוב של השינויים בביקוש והשינויים בהיצע על התוצר, במידת היווצרותם של עורפי ביקוש ובקשר ההדדי שבינם לבין שער החליפין הריאלי (בניתוח של הטווח הקצר). הגורמים האקסוגניים הקובעים את הביקוש לתוצר ואת היצע התוצר העסקי נדונים בסעיפים הבאים.

⁷ למרות האבטלה, שהיתה עריין ניכרת, קשיחויות מצד ההיצע (שתוארו לעיל), אשר התבטאו בירידת פריון הייצור הכולל ובעליית עלות העבודה ליחידת תוצר, תוך ירידת שיעור התשואה ליחידת הון, הן שמנעו היענות גדולה יותר מצד ההיצע.

⁸ מוצרים סחירים הם מוצרים הנסחרים גם במסחר הבינלאומי. ראה גם הערה ב'2.

לוח ב' - 5

אינדיקטורים לרווחיות הפקטור העסקי ולהתפתחות ההשקעה, 1982 עד 1993

1993	1992	1991	1990	1990 -1990	1988 -1988	1986 -1986	1982 -1982
				1992	1989	1987	1985
עלות העבודה לשעת עבודה במחירי תוצר (1986 = 100)							
117.7	113.8	114.6	116.6	115.0	115.8	104.8	87.0
116.0	114.3	116.9	117.4	116.2	107.8	101.7	88.4
עלות העבודה ליחידת תוצר (1986 = 100)							
98.5	96.8	96.4	100.4	97.9	102.4	102.7	89.4
92.0	92.0	96.2	98.4	95.5	99.2	99.3	93.6
שיעור התשואה של ההון הגולמי							
11.8	12.6	12.2	10.0	11.7	9.1	8.4	12.1
18.0	18.0	15.0	13.7	15.6	13.4	13.3	17.0
ריבית היתר ל-3 חודשים ²							
3.1	3.7	5.8	8.1	5.9	8.5	6.9	10.2 ¹
7.5	9.5	9.1	15.0	11.2	18.2	21.8	37.8
8.7	11.2	12.4	17.2	13.6	23.2	38.6	27.8
התשואה הריאלית ברוטו לפדיון של אג"ח							
2.9	2.6	2.9	1.9	2.6	3.5	5.8	3.4
27.5	24.6	23.9	25.9	24.8	30.3	33.3	25.4
21.5	19.5	19.3	21.2	20.0	24.8	26.7	13.8
39.0	40.0	41.0	43.5	41.5	45.0	53.0	62.3
20.4	18.3	17.8	15.2	17.1	13.7	14.4	16.0
6.2	6.3	6.4	6.4	6.4	6.3	6.1	5.9

(1) ממוצע לשנים 1983 עד 1985.

(2) במונחים דולריים.

(3) בדיעבד, מנוכה במחירי התוצר במחיר גורמי ייצור.

(4) בניכוי הטבות אשראי והעברות הון לעסקים; כולל מס על שכר מנהלים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

ייתכן גם, שהסרת המגבלות הכמותיות מן היבוא, במסגרת הגדלת חשיפתו של המשק ליבוא, הקלו על היענות היבוא לעורפי הביקוש ללא השפעה מידית על המחירים היחסיים. על היקפם המצומצם של עורפי הביקוש מעיד הגידול המתון יחסית של משקל עורף היבוא בתוצר, כ-2 נקודות אחוז (דיאגרמה ב'-1). יתר על כן, חלק משמעותי (כ-0.7 נקודות של אחוז תוצר) מגידול עורף היבוא משקף גידול רב של ההשקעות במלאי יהלומים ודלק, שמניעיו ספקולטיביים. גם הגידול המהיר של היצוא מתיישב עם הטענה בדבר היקפם המצומצם של עורפי הביקוש. זאת משום שלחץ משמעותי של עורפי ביקוש אמור להביא לא רק להאצת גידול היבוא אלא גם להאטת גידולו של היצוא (כתוצאה מהייסוף הריאלי, האמור להשפיע בו זמנית על היבוא ועל היצוא).

השינויים התכופים במגמת ההתפתחות של עורף היבוא ושל שער החליפין הריאלי בשנים האחרונות כולטים בעיקר בנתונים הרבעוניים, והם מתואמים היטב עם התנודות החריפות בענף הבנייה: עורפים גדולים של ביקוש לדירור בשנת 1991 לוו בייסוף רב של שער החליפין הריאלי; צמצום הבנייה הציבורית למגורים במהלך 1992 (שלא התבטא עדיין ברמה הממוצעת), תוך תחושה של עורפי היצע בענף, התבטא בפירות ריאלי של שער החליפין בסוף השנה; בתחילת שנת 1993, עם גידול הביקוש הפרטי לדירור ועליית מחירו היחסי, נעצרה מגמת הפיחות בשער החליפין הריאלי (דיאגרמה ב'-1א').

הירידה החריפה שהיתה השנה בביקוש הציבורי להשקעות בבתי מגורים (שהם כידוע מוצר לא־סחיר), יחד עם החדירה לשוקי יצוא חדשים, היו אמורות לתמוך בהסטת הייצור לענפים הסחירים, תוך פיתוח ריאלי וירידה של משקל עורף היבוא בתוצר. נשאלת אפוא השאלה מדוע לא היה פיתוח ריאלי, ומשקל עורף היבוא בתוצר לא ירד. ההסבר העיקרי לכך נעוץ בקשיחויות מצד ההיצע המיצרפי, שמנעו היווצרות עורפי היצע (כמתואר לעיל, בסעיף 1 וכן בסעיף 4א'). על כך היתוסף, כנראה, גידול רב מהמצופה של הביקוש הפרטי להשקעה בבתי מגורים (כמוסבר בסעיף הבנייה), שקיזז במידת מה את השפעת ירידתו של הביקוש הממשלתי לדירור. הביקוש הפרטי התרכז, כנראה, באזורים שבהם הממשלה לא בנתה בהיקף רב בשנים האחרונות, כך שמלאי הדירות שהצטבר בידי הסקטור הציבורי לא היה יכול לספק את תוספת הביקוש. התגובה מצד ההיצע בענף הבנייה, במחצית הראשונה של השנה, היתה איטית — משום המחסור בכוח אדם מקצועי עקב הסגר בשטחים, אך גם מפאת חוסר ודאות לגבי גידולו האמור של הביקוש לדירור. נוצר אפוא עורף ביקוש בשוק זה, תוך עליית המחיר היחסי. דומה שהתפתחות זו, בענף לא־סחיר, סייעה במניעת הפיחות הריאלי שהיה צפוי, ובמשך השנה אף נוצר ייסוף ריאלי מסוים. עם זאת נראה, כי בכלל המשק היה היקפם של עורפי הביקוש מצומצם, והוא התבטא בעיקר בגידול מתון של משקל עורף היבוא בתוצר, כפי שהוסבר לעיל.

ההתפתחות בשער החליפין הריאלי מושפעת בטווח הקצר, בין השאר, גם מאופיה של מדיניות שער החליפין המנוהלת ברקע. בשנים האחרונות השתנתה מדיניות זו במידה ניכרת בהשוואה לתקופה שלאחר תכנית הייצוב (1986 עד 1989). אז שיקף הייסוף במידה רבה את השימוש בשער החליפין הנומינאלי כמוביל מרכזי לבלימת האינפלציה, תוך עלייה רבה של השכר הריאלי, שפגעה במיוחד ברווחיות הענפים המייצרים מוצרים סחירים (במסחר הבינלאומי). זאת משום שיכולתו של הסקטור הסחיר להעלות מחירים מוגבלת על ידי התחרות עם היצרנים מחו"ל. גם בשנים האחרונות מהווה משטר שער החליפין עוגן חשוב למערכת הנומינאלית. במשטר הנוכחי, הייסוף הריאלי בשנים האחרונות לא נבע מקשיחויות נומינאליות, כבעבר, אלא מעורפי ביקוש, שלוחצים לשינוי במחירים היחסיים. נוסף על כך, השינוי שהוכנס במדיניות שער החליפין בסוף שנת 1991, אשר עיקרו שינוי רציף של שער האמצע על פי תוואי נתון וידוע מראש, הקטין כנראה את אי־הוודאות של היצואנים לגבי השער הצפוי, ובכך תמך בהרחבת היצוא.

3. סך השימושים והגורמים המסבירים אותם

א. דיון כללי

קצב גידולם של סך השימושים הנובעים מהביקושים שהופנו לסקטור העסקי הואט בהשוואה לגידולם המהיר בשנתיים הקודמות. (ראה הלוח להלן). ההאטה נובעת ברובה מהירידה הרבה בבנייה הציבורית למגורים. בניכוי סך ההשקעות בבנייה, נמשך בשנת 1993 שיעור הגידול המהיר, השווה לזה של השנה הקודמת — כ־10 אחוזים לשנה.

קצב גידולם המהיר של השימושים הנ"ל נמשך למרות ההשפעה המצמצמת של הסקטור הציבורי (כמפורט להלן), המשקפת בעיקר את הירידה הרבה של הבנייה הציבורית למגורים. הגורמים המרחיבים, שהשפעתם קיווה את ההשפעה המצמצמת של הסקטור הציבורי, היו הביקוש ליצוא, ירידת שיעור החיסכון הפרטי והגידול הרב של השקעות הסקטור הפרטי. (הסבר לצריכה ולהשקעה ראה בסעיפים להלן).

היצוא גדל במהירות, למרות איטיות גידולו של הסחר העולמי (כ־2.5 אחוזים בלבד); זוהי בעיקר תוצאה של המשך החרירה לשווקים חדשים, כגון אירופה המזרחית והמזרח הרחוק, שהיצוא אליהם התרחב בשיעורים גדולים במיוחד. גורם נוסף היה כנראה ההתאוששות הכלכלית של השוק האמריקני, שגם היצוא אליו התרחב. לעומת זאת לא גדל כלל היצוא לקהילה האירופית, וזאת בגלל השפל הכלכלי השורר בגוש מדינות זה. (דיון נרחב בנושא ראה בפרק ו').

השימושים הנובעים מהביקושים שהופנו לסקטור העסקי¹, 1990 עד 1993

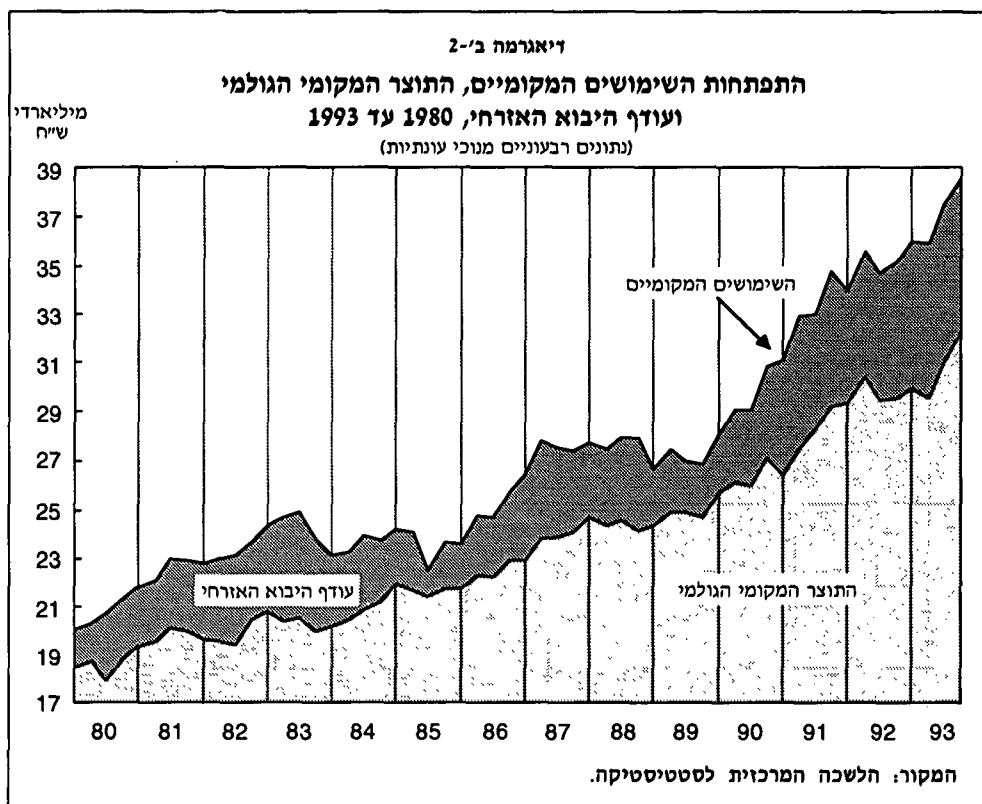
	1993	1992	1991	1990	
	(אחוזי השינוי הכמותיים)				
I	7.6	9.6	11.9	9.0	סך השימושים שהופנו לסקטור העסקי ¹
II	9.9	12.1	33.1	29.6	שימושים נכסיים שעיקרם מיבוא ²
II-I=III	7.2	9.2	8.9	6.4	השימושים בניכוי הרכיבים הנכסיים הנ"ל
	12.5	14.4	1.3	5.1	(1) ייצוא, ללא יהלומים
	5.0	7.1	12.3	7.0	(2) לשימוש מקומי (א) + (ב)
	-8.5	5.6	51.9	17.3	(א) בנייה
	8.4	7.4	5.1	5.5	(ב) אחר
IV	9.8	9.8	3.8	5.4	השימושים המוגדרים כ־III ללא בנייה

(1) סך השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישיר, תוצר השירותים הציבוריים, תוצר שירותי הריון ויצוא היהלומים.

(2) ברכיבים הנכסיים, שעיקרם מיבוא, נכללו הסעיפים מוצרים בני קיימא, השקעה במלאי והשקעה בכלי תחבורה ובציוד מיבוא.

ב. השפעת הסקטור הציבורי והעלייה על הפעילות הכלכלית

הפעילות הפיסקאלית שמומשה על ידי הסקטור הציבורי היתה גם השנה מצמצמת, אף יותר מאשר בשנת 1992. ביטוי לפעילות המצמצמת הוא התאזנות החשבון השוטף המקומי של הסקטור הציבורי (ההכנסות המקומיות השוטפות פחות ההוצאות המקומיות השוטפות). לאחר גירעון בשנים הקודמות

(בשיעור של אחוז אחד מהתל"ג בשנת 1992 ו-4 אחוזים בממוצע בשנים 1990 ו-1991). ירידת הגירעון בשנת 1993 משקפת ירידה של משקל ההוצאות השוטפות ואי שינוי במשקל ההכנסות. בתחום ההשקעות היתה השפעתו הכוללת של הסקטור הציבורי מרסנת אף יותר. אמנם ההשקעות הישירות בענפי המשק התרחבו בכ-29 אחוזים, והן משקפות את הגידול הרב של ההשקעות בכבישים וכתשתיות אחרות, אולם הירידה הרבה של ההשקעות בדיוור שביזמת הסקטור הציבורי, בשיעור של כ-64 אחוזים, היתה דומיננטית — כך שסך ההשקעות היוזמות על ידי הסקטור הציבורי ירד בכ-35 אחוזים, לאחר ירידה של כ-4 אחוזים בשנת 1992 ועלייה פי שניים בשנת 1991. ראוי להדגיש, כי עצם צמצום מעורבותה של הממשלה בענף הבנייה הוא פעולה נכונה, שיש לברך עליה.

הפעילות הפיסקאלית בשנתיים האחרונות היתה אפוא מצמצמת, לאחר השפעה מרחיבה ביותר בשנים 1990 ו-1991. יתירה מזו, השנה שיקף הגירעון המקומי של הסקטור הציבורי אך ורק את ההוצאה בגין השקעות (שכן החשבון השוטף המקומי, שאינו כולל השקעות, היה, כאמור, מאוזן). על רקע הפעילות המצמצמת, הממשלה אמנם הפחיתה את שיעורי המס (הורידה את מס הערך המוסף בנקודת אחוז אחת וכן הפחיתה מסים על היבוא), אך הפרוגרסיביות במערכת המיסוי קיזזה הורדות קטנות אלו של שיעורי המס, כך שבשיעור הכולל (כאחוז מהתוצר) לא חל שינוי. המרצת צד ההיצע מחייבת מדיניות נועזת יותר של הקטנת שיעור המס; אחרת השפעתה הולכת לאיבוד. יתר על כן, הקטנה משמעותית יותר של שיעור המס, במשק שיש בו אבטלה, תתמוך בהחשת הצמיחה של המשק

ובהרחבת בסיס המס, כך שבטווח הארוך לא ייפגע באופן משמעותי היער החשוב של הפחתת משקל הגירעון הציבורי בתוצר.

גל העלייה ההמונית, שהחל בשלהי 1989, נמשך גם בשנת 1993 אך בהיקף מצומצם יותר — כ־77 אלף עולים, בדומה למספרם בשנת 1992, לעומת 176 אלף עולים בשנת 1991 וכ־200 אלף בשנת 1990. היקף העלייה, שפחת מאוד כבר בשנת 1992, מיתן את השפעתו על הביקושים המקומיים, בהשוואה לשנים 1990 ו־1991, והקל על הממשלה לצמצם באופן חדר את מעורבותה הישירה בבנייה למגורים. עם זאת היינו עדים בשנת 1993 לגידול ניכר ברכישת דירות בידי עולים (מכ־20 אלף בכל אחת מהשנתיים הקודמות לכ־30 אלף בשנת 1993), שהיווה גורם משמעותי בהתאוששות של שוק הדיור הפרטי. גידול זה מוסבר, כנראה, בשיפור הניכר שחל בתעסוקת העולים ובירידת שיעור אבטלתם לממדים סבירים יותר; דומה שאלו הגדילו את יכולתם הכלכלית והגבירו את תחושת קליטתם.

4. התוצר העסקי

א. הגורמים הקובעים את צד ההיצע

בשיעור התשואה ליחידת הון, שהוא משתנה מרכזי בקביעת כדאיות ההיצע של הסקטור העסקי, היתה השנה הרעה מסוימת (לוח ב'—5). עם זאת השיפור הרב שחל בו מאז שנת 1990 החזירו לרמה הגבוהה שהיתה במחצית הראשונה של שנות השמונים. השיפור בשיעור התשואה בשנים האחרונות התאפשר בחלקו בעקבות תהליכי ההבראה וההתייעלות שלאחר תכנית הייצוב (ובמיוחד בשנים 1988 ו־1989), ובחלקו משקף את הגידול הרב של היצע העבודה תוך ירידת השכר הריאלי. גם שיעור המס בפועל על הכנסות שלא משכר עלה השנה, זו השנה השנייה, לאחר ירידתו עד שנת 1991 (לוח ב'—5), וכך פעל לצמצום התשואה נטו של ההון בשנתיים האחרונות. גידולו של היצע התוצר הפוטנציאלי השנה הוא אפוא תוצאה של השיפור שחל ברווחיות הייצור בשנים 1990 עד 1992. בשנים אלו הביאו עליית הרווחיות יחד עם הציפיות להחשת הצמיחה של המשק, בעקבות העלייה ההמונית, להתגברות רצונן של הפירמות להתרחב, והדבר התבטא בגידול רב של ההשקעות בענפי המשק. גידול ההשקעות הביא להחשה מתמשכת של גידול מלאי ההון, כך ששיעור גידולו לתחילת שנת 1993 הגיע לכ־5 אחוזים, ולתחילת 1994 — לכ־6 אחוזים. ההתרחבות מצד ההיצע הואטה השנה, על אף הגידול המהיר של מלאי ההון, ולמרות הסכסוד של חלק מתוספת המועסקים נטו, שהיווה תמריץ להגדלת כמות העבודה. איטיות זו התבטאה באי גידול של פריזון הייצור הכולל ושל פריזון העבודה, בעיקר כתוצאה מהגורמים הבאים: — קשיחות בהתאמה של גורמי הייצור לשינוי החד בהרכב הביקושים והייצור, יחד עם ירידה רבה של ההשקעות בבנייה למגורים. בכיוון זה פעל כנראה גם הצמצום הרב בשוק הנשק העולמי, שיצר קשיי התאמה בתעשיות הביטחוניות, למשל בתע"ש ובתעשייה האווירית. בדרך כלל ההתאמה כלפי מטה בגורמי הייצור דורשת זמן (קשה לפטר עובדים ולצמצם השקעות) — ובינתיים יורדת הניצולת של גורמי הייצור.

— השינוי בהרכב תשומת העבודה, מפאת הצורך להחליף חלק מעובדי השטחים בעובדים ישראלים, הן עקב הסגר והן מטעמי ביטחון אישי. ההחלפה מתבטאת כמוכּן בגידול רב של מספר המועסקים ברוטו יחסית לתוספת התעסוקה נטו, ומצריך הכשרה בהיקף גדול במיוחד. מוכּן שבתקופת ההכשרה תפוקתם של עובדים אלו נמוכה יחסית, ולכן תהליך זה יתבטא בירידת הפריזון הנמרד, לפחות בטווח הקצר. נוסף על כך יוצר הסכסוד של תוספת התעסוקה נטו תמריץ להעסיק גם עובדים שפריזון עבודתם נמוך יחסית, ולכן מביא להקטנת גידולו של פריזון העבודה. גם אם חלק מהפגיעה בפריזון אכן נובע מהצטרפותם של עובדים מסובסדים, שפריזון עבודתם נמוך יחסית, הם

לא היו אמורים לפגוע ברווחיות, שהרי הם מסוכסדים. מכאן שירידתה של התשואה ליחידת הון מעידה גם על ירידת הניצולת של גורמי הייצור.

— אי התאמה מקצועית של העולים לתעסוקתם בפועל. השפעתו המשוערת של גורם זה פעלה גם אשתקד, אולם הצטברותה ניכרה השנה; זאת משום שהשנה, שלא כמו בשנת 1992, לא פעלו גורמים שקיזזו אותו. אז התאפשרה ההתרחבות הרבה של ההיצע גם הודות לגמישות רבה בהסטת הייצור לענפים הסחירים, שבחלקם היה עודף כושר ייצור. גם ההגדלה הרבה של מספר שעות העבודה למועסק — שהן בדרך כלל תשומה אפקטיבית יותר, בהיותה מתייחסת לעובדים מיומנים יותר — תמכה בהרחבה הרבה מצד ההיצע בשנת 1992. לעומת זאת בשנת 1993 נראה שהעובדים הגיעו למיצוי זמני של תוספת שעות העבודה למועסק (לאחר הגידול הרב בשנה הקודמת), ולכן היה גידולה של תשומת העבודה כולו גידול של מספר המועסקים.

ב. החלוקה בין המגזר הסחיר והלא-סחיר

קצב גידולו של התוצר העסקי הואט בשנת 1993, הן בהשוואה לשנת 1992 והן בהשוואה למוצע בשנים 1990 עד 1993. האטה זו משקפת בעיקר את האטת גידולו של התוצר הלא-סחיר בעקבות הירידה בפעילות ענף הבנייה. בענפים הסחירים הואט קצב הגידול בעיקר בהשוואה להתרחבות החריגה בשנת 1992, אך גם בהשוואה למוצע הרב-שנתי היתה האטה (לוח ב'-4). האטת קצב גידולו של התוצר הסחיר בהשוואה לשנה הקודמת באה אף על פי שבשימושים הסופיים הסחירים נמשך הגידול המהיר — 10 אחוזים בשנת 1993, לאחר כ-12 אחוזים בשנת 1992 (לוח ב'-4). קצב גידול דומה מתקבל גם בניכוי רכיבי היבוא הישיר.

תמונת הראי של התפתחות זו במגזר הסחיר היא ההתפתחות בענף התעשייה, שהוא הענף הסחיר העיקרי במשק. קצב גידולם של הביקושים המופנים לתעשייה עלה מאוד; שיעורו דמה לזה של 1992 והוחש בהשוואה לגידול הממוצע בשנים 1990 עד 1992. (אינדיקטור לכך הוא התוצר הנגזר מהשימושים — דיאגרמה ב'-12 בסעיף התעשייה.) בלטה במיוחד החשת קצב גידולו של היצוא התעשייתי (כ-10 אחוזים ב-1992 לכ-17 אחוזים בשנת 1993), שמשקלו בתוצר הענף גדול (כ-40 אחוזים). גם הביקושים הנובעים מהצריכה הפרטית ומההשקעות בצידור גדלו בשיעור גדול (כ-9 אחוזים), בדומה לקצב גידולם בשנת 1992. לעומת זאת פעלו ענף הבנייה וקניות מערכת הביטחון למיתון הביקושים למוצרי התעשייה, אך משקלם קטן יחסית (כ-17 אחוזים). אף על פי כן הואט קצב גידולו של התוצר בפועל, וזאת תוך גידול זעיר של פריון הייצור הכולל (לוח ב'-2). גידול הפער שבין הביקוש להיצע נענה, כנראה, על ידי עלייה של רכיב היבוא בייצור; עדות לכך ניתן למצוא בהמשך הגידול המהיר של היקף התשומות המיובאות לתעשייה. המכלול של גידול עודף הביקוש, גידול רב של התשומות המיובאות לייצור ואי גידול של פריון הייצור (תוך גידול רב של תשומת העבודה ושל מלאי ההון) מרמז על קשיחויות מצד ההיצע — מהן הנובעות מאותן סיבות שהגבילו את הרחבת התוצר העסקי בכללו (כמוסבר לעיל). ייתכן גם, שהקשיים העומדים בפני התעשיות הביטחוניות עקב הצטמצמות הביקוש העולמי לנשק הניעו את היצרנים להיענות לגידול הביקושים על ידי צמצום מלאים, ולא על ידי הרחבת הייצור. (בשנים האחרונות צברו התעשייה האווירית והתעשייה הצבאית הפסדים גדולים, וניזקו לסיוע ממשלתי.) ההתפתחות בתוצר הלא-סחיר לא היתה אחידה: השירותים גדלו בהיקף רב, זו השנה השנייה, ואילו בבנייה ירדה הפעילות ירדה משמעותית, תוך החלפה רבה של עובדי שטחים בישראלים.

בענף הבנייה לוותה הירידה המשמעותית של הפעילות בצמצום ההיצע ובהיווצרות עודפי ביקוש בבנייה הפרטית למגורים, תוך עליית מחירן היחסי של הדירות. המחסור בעובדים המתאימים לענף

בגלל הסגר בשטחים מנע היענות גדולה יותר של ההיצע לצד הביקוש⁹. הגידול הרב של מלאי ההון לשעת עבודה פעל להגדלת התוצר לשעת עבודה — וזה אמנם עלה. למרות החלפה רבה של עובדים מהשטחים בעובדים ישראלים, שאינם מיומנים בבנייה (ורק סכסודם עשה את העסקתם לכדאית). עם זאת ירד הפריזון הכולל בענף.

5. ההשקעות ומלאי ההון¹⁰

רמת ההשקעות עלתה מעט בשנת 1993, בשיעור של כ־3 אחוזים — לאחר עלייה של כ־6 אחוזים בשנת 1992, ועלייה רבה בשנים 1990 ו־1991, בכ־34 אחוזים בממוצע שנתי (לוח ב'–6). שיעורו המועט של גידול סך ההשקעות מוסבר אך ורק בירידה התלולה של ההשקעות בדירור שביזמת הסקטור הציבורי, ב־64 אחוזים, תהליך שהחל עוד במהלך שנת 1992. כל יתר רכיבי ההשקעות גדלו, כולל השקעות הסקטור הפרטי בדירור. בולטות העליות בהשקעות בענפי המשק — בסקטור הציבורי בשיעור של כ־30 אחוזים ובסקטור הפרטי בשיעור של כ־19 אחוזים. בהשקעות הסקטור הציבורי הקיף הגידול הרב הן את השירותים הציבוריים והן את הכבישים.

רמת ההשקעות של הסקטור העסקי בענפי המשק היתה בשנת 1993 גבוהה פי שניים מאשר בשנת 1989, לפני תחילת העלייה ההמונית. רמת השקעות זו איפשרה החשה נוספת של גידול מלאי ההון הגולמי, ושיעור גידולו לתחילת שנת 1994 היה 6.2 אחוזים, לאחר גידול בן 4.9 אחוזים בשנת 1993 ו־2.9 אחוזים בממוצע בשנים 1990 עד 1992 (לוח ב'–9). במלאי ההון הנקי היה שיעור הגידול רב אף יותר — כ־8 אחוזים לתחילת שנת 1994 (לוח ב'–4). זוהי החשה משמעותית של גידול מלאי ההון בשנים האחרונות. באורח דומה התפתחו ההשקעות ומלאי ההון בתעשייה.

א. ההשקעות בענפי המשק ומלאי ההון העסקי

רמת ההשקעות בסקטור העסקי אמורה לבטא את תהליך ההתאמה של מלאי ההון, שיאפשר את הצמיחה המקווה של התוצר בשנים הקרובות. על רקע זה יש לבחון את רמת ההשקעות ואת התפתחותן. גל העלייה ההמונית, שתחילתו בסוף שנת 1989, יצר ציפיות לצמיחה מואצת של המשק ולעליית שיעור התשואה ליחידת הון, לפחות בתקופת הביניים. ציפיות אלו היו אמורות להתבטא בהתגברות רצונן של הפירמות להתרחב ולהשקיע. ואכן, הצמיחה הוחשה במידה ניכרת בשלוש השנים האחרונות, תוך שיפור ברווחיות הייצור וגידול משמעותי של השקעות הסקטור העסקי בענפי המשק. גידולן הרב של ההשקעות נתמך הן בסיוע הישיר של הממשלה והן במדיניות המוניטרית המרחיבה שננקטה בשנים אלו. (תיאור מפורט יותר ראה ברוח בנק ישראל לשנת 1992 עמ' 29 ו־32.)

בשנת 1993 נמשך גידולן של השקעות הסקטור העסקי בענפי המשק, וזאת בשיעור של כ־16 אחוזים, לעומת כ־11 אחוזים בשנת 1992 (לוח ב'–7). מכאן שעל אף האטת גידולו של התוצר העסקי השנה (שהיתה במידה רבה צפויה מראש), ולמרות ירידת שיעור התשואה ליחידת הון, הגדילו המשקיעים את ההשקעות לרמה המאפשרת את המשך צמיחת התוצר בקצב של כ־5 אחוזים בממוצע,

⁹ גם לו היה היצע העובדים גדול יותר, לא היתה נמנעת היווצרותו של עודף ביקוש מסוים בבנייה הפרטית למגורים — וזאת עקב הירידה של מספר התחלות הבנייה ב־1992 וזמן הבנייה הממושך.

¹⁰ פירוט והסבר להשקעה בבנייה למגורים ראה בסעיף הבנייה בהמשך.

לוח ב' - 6

ההשקעה הגולמית המקומית לפי סוג הנכס, 1981 עד 1993

השינוי לעומת השנה הקודמת									
בכמות					במחיר				
במחירים שוטפים 1993	ממוצע -1981 1985	ממוצע -1986 1987	ממוצע -1988 1989	ממוצע -1990 1993	1991	1992	1993	1992	1993
(מיליוני ש"ח)					(אחוזים)				
1. בנייה שלא למגורים ועבודות בנייה אחרות	9,961	-3.5	9.6	2.5	20.7	14.9	21.4	30.4	11.5
מזה: בנייה שלא למגורים	4,932	-2.3	1.9	3.5	18.6	8.7	22.2	33.5	11.3
עבודות בנייה אחרות	5,029	-5.0	19.7	1.4	22.8	21.2	20.7	27.5	11.6
2. מכונות וציוד	15,153	8.0	3.2	-2.5	15.0	18.4	5.2	13.5	10.3
מזה: יבוא	9,355	6.9	-0.8	-2.7	16.3	27.6	-2.4	16.4	10.6
ייצור מקומי	5,799	9.0	9.2	-2.4	13.1	4.9	19.1	9.3	9.8
3. כלי תחבורה יבשתיים	4,872	1.1	27.2	-16.0	26.5	64.1	21.7	4.7	14.1
4. ההשקעה הגולמית המקומית בענפי המשק למעט אניות ומטוסים	29,987	3.5	7.8	-3.6	18.4	22.9	12.3	16.9	11.2
5. אניות ומטוסים	294								
6. ההשקעה הגולמית המקומית בענפי המשק	30,281	3.4	8.9	-4.9	18.9	23.3	11.0	16.7	11.2
7. בבנייה למגורים'	11,334	-5.2	1.5	4.5	10.4	73.8	-0.6	-27.1	9.9
מזה: בבנייה הפרטית	8,627	-1.7	4.1	4.8	5.6	6.5	9.1	7.9	9.9
בבנייה הציבורית	2,707	-17.3	-14.8	1.7	37.6	290.7	-9.0	-64.0	9.8
8. ההשקעה הגולמית המקומית בנכסים קבועים	41,615	0.2	6.7	-2.4	16.3	39.7	6.3	0.2	10.6
9. השינוי במלאי	2,589								
10. ההשקעה הגולמית המקומית	44,204	-0.1	6.8	-2.3	18.5	42.0	6.2	2.9	9.6

(1) כולל פיתוח מראש בבנייה למגורים.
ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשנים הקרובות¹¹. יתר על כן, בחלוקה של השקעות הסקטור העסקי לפי היוזם בולט הגידול הרב של השקעות הסקטור הפרטי. ייתכן שהדבר מבטא ציפיות להתאוששות מהירה של הצמיחה עם תום תהליך ההתאמה, המתחולל במשק בעקבות הצמצום הרב של הבנייה הציבורית למגורים. נראה שציפיות אלו גברו הודות לתהליך השלום ולשיפור הקשרים הבינלאומיים של ישראל. בכיוון זה פעלה גם המדיניות הכלכלית, שהרגישה בשנתיים האחרונות את פיתוח התשתית, ובמיוחד את תשתית התחבורה. הגיאות הנמשכת בבורסה שיקפה, לפחות בחלקה, ציפיות אופטימיות אלו, שנבעו מהתהליכים שתוארו לעיל. הגיאות בבורסה לא רק היוותה מרד נוסף לאווירה הכלכלית האופטימית, שממנה הושפעו, כנראה, גם המשקיעים בנכסים פיסיים, אלא גם הקלה על הפירמות בגיוס הון להשקעות באמצעות הנפקת מניות. ערך השוק הגבוה של הפירמות כפי שהתבטא במחיר המניות (יחסית לגידול הצפוי של הרווחים) משמעותו תשואה ריאלית נמוכה יותר למשקיע במניה בטווח הארוך. במצב זה עלות המימון של ההשקעה באמצעות הנפקת מניות (מנקודת ראות הפירמה) היא נמוכה יחסית, ולכן היא מעודדת השקעות אלה¹². סביר להניח שיש פער מסוים בין גיוס ההון לבין ביצוע ההשקעות.

בשנת 1992 גדל מאוד גיוס ההון בבורסה באמצעות הנפקת מניות, והוא המשיך להתרחב בשנת 1993. (ראה הלוח להלן). נראה אפוא, שעיתוי ההשקעה בשנת 1992 הושפע מהגיאות בבורסה בשנתיים האחרונות¹³. ההרחבה המוניטרית, שהתבטאה בירידה ריאלית של הריביות הדביטוריות (בממוצע שנתי), תוך התרחבות רבה של האשראי הבנקאי לציבור, תמכה באופן ישיר בהרחבת ההשקעות. יתר על כן, תרומתה לעליית מחירי המניות הקטינה את עלות המימון של ההשקעות באמצעות הנפקת מניות בלי לייקר מקורות מימון אחרים, ובכך היתה לה השפעה חיובית נוספת על ההשקעות. סביר להניח שהשפעה זו פועלת ברובה בפיגור, ובחלקה מתבטאת באופן שוטף. עם זאת ראוי להדגיש, שמדיניות מוניטרית מרחיבה השפעתה החיובית על ההשקעות היא קצרת טווח; לא ניתן להתמיד בה לאורך זמן, שכן היא עלולה להחיש את האינפלציה או לפגוע במאזן התשלומים, וכך לערער את יציבות המשק. דומה שגם ההשקעות הנרחבות בתשתית, שביצעה הממשלה בשנתיים האחרונות, השפיעו השפעה חיובית על המשקיעים.

ייתכן גם, שאופן ההפעלה של החוק לעידוד השקעות הון היה השנה ליבראלי יותר מאשר בעבר, והדבר זירז ביצוע השקעות. רמז לכך ניתן אולי למצוא בגידול המהיר של המענקים והסובסידיות להון,

¹¹ אומדן זה מתבסס על ההנחות הבאות: רמת ההשקעות בשנת 1993 מאפשרת גידול של מלאי ההון בשנים הקרובות בשיעור שבין 5 ל-6 אחוזים. בשוק העבודה — המשך העלייה בהיקפה הנוכחי (כ-77 אלף עולים לשנה) מבטיח גידול בן 3.5 אחוזים של כוח העבודה האזרחי. הגידול האמור בגורמי הייצור, המתאפשר מצד ההיצע, יחד עם גידול סביר של פריון הייצור — כאחוז אחד לשנה — מאפשרים את המשך הגידול של התוצר הפוטנציאלי בשיעור של כ-5 אחוזים לשנה, בשנים הקרובות. ההתפתחויות התומכות בגידול פריון הייצור בשנים הקרובות הן ההשקעה הנרחבת בציוד בשנים האחרונות, שהתבטאה בירידה רבה בגיל הממוצע של הציוד, ומאפשרת ניצול רב יותר של הציוד. יתר על כן, סביר להניח שהשקעות אלו נושאות עימן טכנולוגיות חדשות, ולכן אמורות להעלות את פריון הייצור. כמו כן סביר להניח כי פריון העבודה של העולים יגדל במידה משמעותית לאחר תום תקופת ההכשרה והקליטה. מאחר שחלקם של העולים שצברו ותק בעבודה יעלה על זה של המצטרפים החדשים, יש לצפות שהשפעתם על הפריון תהיה דומיננטית ותגדיל את הפריון.

¹² טיעון זה אקוויולנטי להסבר על פי גישת ה"q" של Tobin, שלפיו כל עוד ערך השוק של הפירמה גבוה מעלות ההשקעה, כדאי לה להנפיק מניות לשם הגרלת ההשקעות.

¹³ ראוי גם לציין, שהיקף ההנפקות בשנתיים האחרונות נע בין 30 ל-45 אחוזים מכלל ההשקעות של הסקטור הפרטי — כך שלא מדובר עוד בתופעה שולית, אלא בתופעה רחבת היקף. קשה להניח שחלק כה גדול מהיצרנים גייס הון בהיקף כה רב שלא לשם השקעה בנכסים פיסיים — תחום התמחותם.

ההנפקות בבורסה¹, 1990 עד 1993

1993	1992	1991	1990	
(מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים)				
7,219	3,715	1,618	1,584	1. סך ההנפקות
860	549	308	145	2. תמורות שהועברו לממשלה
1,072	526	436	157	3. מימוש אופציות
				4 = 1-2-3 תמורות שנשארו בידי הפירמות (ללא מימוש אופציות)
5,287	2,640	874	1,282	מזה: חברות הסקטור הציבורי
287	29	111	363	חברות הסקטור הפרטי
5,000	2,610	762	919	
3,617	2,049	662	919	כנ"ל, במחירי 1990
				הנפקות חברות הסקטור הפרטי
46.8	31.6	10.8	18.0	כאחוז מההשקעה — אחוזים

(1) כולל מימוש אופציות ולא כולל הסקטור הפיננסי.

שמשקלם בכלל ההשקעות בתעשייה עלה מ־10.7 אחוזים בשנת 1992 ל־11.5 אחוזים בשנת 1993. (ראה סעיף התעשייה בהמשך.) עם זאת חשוב להעיר, כי סבסוד יתר של ההון עלול לעורר השקעות לא יעילות מנקודת ראות המשק, ובכך לבזבז משאבים. ולבסוף, אפשר שהגדלת שיעורו של הפחת המואץ מ־100 אחוזים ל־150 אחוזים, בסוף 1992, פעלה להקדמת השקעות.

על רקע הנזילות הרבה שעמדה בפני הפירמות — באמצעות גיוס ההון בבורסה, מענקי ההשקעה ומקורות האשראי הממשלתיים — נראה, שעליית התשואה־לפרדיון של איגרות החוב הממשלתיות אינה משקפת התפתחויות ריאליות שלחצו לעליית הריבית ארוכת הטווח. (אמפירית גם לא נמצא קשר בין התשואה־לפרדיון של איגרות חוב ממשלתיות ובין ההשקעות בסקטור העסקי.) ואכן הריבית הריאלית על המשכנתאות החופשיות לדיור ירדה מ־5.1 אחוזים בשנת 1992 ל־4.4 אחוזים בשנת 1993. השנה היוותה ריבית זו, היוותה כנראה, קירוב טוב יותר מתשואת איגרות החוב לעלות ההון שעמדה לפני המשקיע בסקטור העסקי¹⁴.

ב. ההשקעה במלאי

הגידול הרב של ההשקעה במלאי (ראה הלוח להלן), משקף במיוחד את ההשקעה הרבה במלאי יהלומים, ממניעים ספקולטיביים. עם זאת ההשקעה במלאי האחר היתה גם היא גדולה יחסית, התפתחות המתיישבת עם ההנחה בדבר הציפיות להמשך הצמיחה המהירה. עיתוי גידולה של ההשקעה במלאי

¹⁴ מאחר שהמקורות העומדים לרשות הבנקים למשכנתאות ניתנים לייעוד גם להשקעות הסקטור העסקי, סביר להניח שיש מיתאם בין הריביות ליעדים אלו — אלא אם כן חל שינוי בסיכון היחסי. השנה, לאור האווירה הכלכלית האופטימית, סביר להניח, כי רמת הסיכון העסקי אפילו ירדה, ולכן ירידת הריבית על המשכנתאות לדיור משקפת כנראה גם ירידה של הריבית על השקעות הסקטור העסקי.

לוח ב' - 7

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי ענף, 1981 עד 1993

שיעור השינוי הכמותי ¹							מחירים שוטפים (מיליוני ש"ח)
1993	1992	1991	-1990 1993	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1985	1993
(אחוזים)							
I. סך ההשקעה (II+III)							
17.6	7.4	20.5	15.4	-6.8	2.3	10.1	7,167
17.6	17.0	9.1	12.1	-16.5	-7.2	3.0	923
8.8	17.5	44.1	24.6	-9.9	27.2	0.5	10,017
13.7	22.8	28.1	23.0	3.8	15.1	1.9	4,851
29.8	-26.9	145.6	45.5	1.3	23.1	-18.7	782
18.8	6.6	9.7	14.0	-0.2	-0.8	9.0	2,897
31.2	5.6	-7.2	16.3	25.7	6.2	-7.8	2,564
48.9	26.2	2.8	18.2	-13.6	15.7	-12.7	333
-16.7	82.1	75.0	69.6	2.1	58.1	-26.1	252
15.5	10.8	26.0	19.3	-5.1	9.2	3.4	24,934
23.0	12.0	11.2	14.0	-0.0	8.7	1.6	5,345
16.7	11.0	23.3	18.3	-4.2	9.1	3.0	30,279
-27.1	-0.6	73.8	10.4	4.5	1.6	-5.1	11,334
0.2	6.3	39.7	15.8	-1.5	6.7	-0.1	41,613
							סך כל ההשקעות בנכסים קבועים (יא) + (יב)
II. השקעה בציוד							
14.9	4.3	22.6	14.6	-7.0	2.2	12.0	6,335
16.0	14.5	4.7	13.4	-25.2	-4.1	8.9	464
3.7	18.3	47.1	24.2	-13.6	25.8	3.2	7,253
2.1	32.2	20.1	19.9	4.0	2.2	13.2	2,087
29.8	-26.9	145.6	45.5	1.3	23.1	-18.7	782
12.1	-1.2	9.2	10.5	-2.9	1.5	13.0	2,158
							שירותים פרטיים

לוח ב' - 7 (המשך)

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי ענף, 1981 עד 1993

שיעור השינוי הכמותי ¹							מחירים שוטפים (מיליוני ש"ח) 1993	
1993	1992	1991	-1990 1993	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1985		
(אחוזים)								
31.8	4.6	-2.3	18.5	29.0	11.3	-10.8	1,953	ו. חשמל
63.2	16.1	1.5	24.5	-10.6	17.8	-20.1	87	ז. מים
12.2	7.4	28.3	18.4	-7.1	9.4	6.1	19,031	ח. הסקטור העסקי (א) עד (ז)
-2.6	4.3	8.7	4.2	-2.3	5.4	7.5	1,288	ט. שירותים ציבוריים
11.2	7.2	26.7	17.2	-6.6	9.0	6.2	20,319	י. ענפי משק (ח) + (ט)
0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	יא. בנייה למגורים
11.2	7.2	26.7	17.2	-6.6	9.0	6.2	20,319	יב. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים
III. השקעה במבנים								
44.1	51.3	-3.6	23.0	-4.1	3.6	-3.5	832	א. תעשייה
19.3	19.7	14.5	10.8	-4.6	-11.5	-2.6	459	ב. חקלאות
24.9	14.9	35.7	25.7	3.6	33.3	-7.9	2,764	ג. תחבורה ותקשורת
61.6	16.6	31.8	31.2	7.5	51.0	-9.5	2,056	ד. מזה: כבישים
0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	ה. ציוד בנייה
45.8	56.1	12.9	29.8	21.7	-16.5	-5.4	739	ו. שירותים פרטיים
29.2	8.8	-20.1	10.5	18.8	-2.3	-1.6	611	ז. חשמל
44.3	29.8	3.3	16.3	-14.4	15.2	-10.2	246	ח. מים
-16.7	82.1	75.0	69.6	2.1	58.1	-26.1	252	ח. פיתוח מראש לענפי משק
27.7	25.4	16.6	22.5	3.5	8.1	-5.4	5,903	ט. הסקטור העסקי (א) עד (ח)
34.5	15.8	12.5	18.4	1.3	10.8	-1.3	4,057	י. שירותים ציבוריים
30.4	21.5	14.9	20.8	2.5	9.3	-3.8	9,960	יא. ענפי משק (ט) + (י)
-27.1	-0.6	73.8	10.4	4.5	1.6	-5.1	11,334	יב. בנייה למגורים ²
-8.5	5.6	51.9	14.6	3.7	4.3	-4.7	21,294	יג. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים (יא) + (יב)

(1) במחירי 1990.

(2) כולל פיתוח מראש בבנייה למגורים.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 8

אומדן ההשקעה בענפי המשק לפי הסקטור היזום, 1981 עד 1993

מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים							שיעורי השינוי הכמותי		
1993	1992	1991	1990	1988	1986	1981			
1993			1993	1989	1987	1985			
I. מבנים ועבודות עפר									
6,605			22.7	2.4	17.9	-3.3	38.8	19.2	18.8
1,778			14.8	1.8	7.9	-6.9	3.4	17.1	11.5
8,383			20.7	2.3	15.1	-4.5	29.2	18.6	16.7
1,577			21.0	3.7	-10.5	-1.4	37.1	40.7	4.1
9,960			20.8	2.5	9.2	-3.7	30.4	21.5	14.9
II. ציוד									
1,288			4.2	-2.3	5.4	7.5	-2.6	4.3	8.7
4,760			18.3	4.6	-1.4	0.6	12.7	12.2	14.2
6,048			14.5	2.3	0.8	2.9	9.1	10.2	12.8
9,105			15.1	-5.6	4.0	10.9	16.7	2.0	22.4
15,153			14.9	-2.6	2.8	8.0	13.5	5.2	18.4
III. מבנים וציוד (I+II)									
7,893			18.4	1.1	13.1	0.0	29.6	15.5	16.1
6,538			17.3	3.7	0.8	-2.0	10.0	13.5	13.5
14,431			17.9	2.3	6.7	-0.9	19.8	14.5	14.8
10,682			15.8	-4.6	2.4	8.9	19.2	5.6	20.4
25,113			17.0	-1.0	4.5	4.0	19.5	10.5	17.3
5,166			26.3	-19.9	36.8	-1.1	4.5	13.1	60.6
30,279			18.3	-4.2	8.9	3.4	16.7	11.0	23.3

- (1) במחירי 1990.
 (2) כולל השקעות בשירותים ציבוריים, ככבישים, בייעור, בהכשרת קרקע ובפיתוח מראש.
 (3) כולל חשמל, מים, אומדן ההשקעה בענפים כלי הובלה, מכרות ומחצבים, אומדני השקעות נוספות של חברות ממשלתיות בתעשייה, בתחבורה ובשירותים, וכן מפעלים ממשלתיים (רכבת, נמלים, שירותי תעופה ודואר) וחלק מציד הבנייה.
 (4) כלי התחבורה אינם ניתנים לסיווג מסיבות ענייניות.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 9

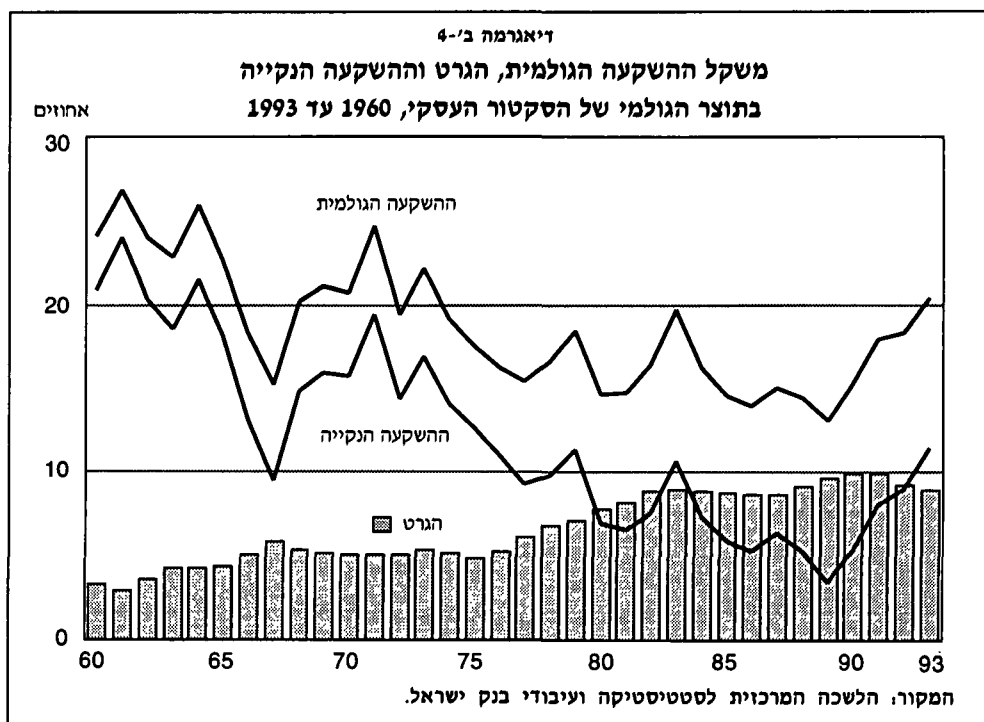
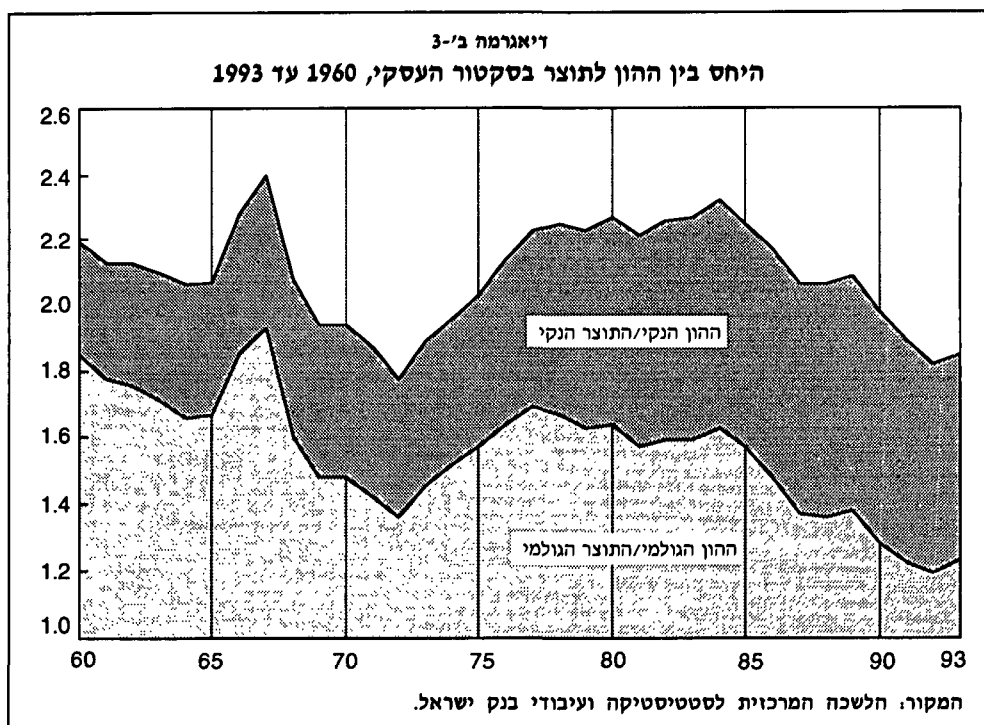
התפתחות מלאי ההון הגולמי לפי ענפים, 1981 עד 1994¹
(שיעורי שינוי כמותיים², אחוזים)

מלאי ההון של המבנים					מלאי ההון של הציוד					סך מלאי ההון					
1990- 1993					1990- 1993					1990- 1993					
1994	1993	1993	1989	1985	1994	1993	1993	1989	1985	1994	1993	1993	1989	1985	
3.3	1.1	-0.0	0.0	1.8	6.7	5.5	4.4	4.5	5.6	6.1	4.8	3.6	3.6	4.6	א. תעשייה
-0.2	-0.6	-0.8	0.1	2.1	-1.1	-2.7	-2.8	0.6	3.2	-0.4	-1.1	-1.3	0.2	2.4	ב. חקלאות
7.0	5.9	4.7	2.8	2.5	8.1	7.4	2.7	2.3	1.3	7.6	6.7	3.7	2.5	1.8	ג. תחבורה ותקשורת
7.0	5.9	4.7	2.8	2.5	13.6	16.2	11.9	10.1	1.9	8.4	8.0	6.1	3.9	2.4	מזה: למעט כלי תחבורה
					16.6	11.2	7.3	-4.6	-1.4	16.6	11.2	7.3	-4.6	-1.4	ד. ציוד בנייה
5.9	4.1	2.7	1.7	3.7	4.7	3.3	4.1	6.8	8.2	5.2	3.6	3.5	4.4	5.9	ה. שירותים פרטיים
5.7	4.3	4.7	3.3	4.4	10.8	8.7	9.2	5.2	8.6	9.0	7.1	7.5	4.4	6.7	ו. חשמל
0.2	-0.4	-0.6	0.2	2.6	4.8	2.2	1.8	2.0	6.1	0.9	-0.1	-0.3	0.5	2.9	ז. מפעלי מים
18.0	27.6	14.8	3.4	19.2						18.0	27.6	14.8	3.4	19.2	ח. פיתוח מראש לענפי המשק
4.6	3.5	2.4	1.5	2.7	7.3	5.9	4.0	3.6	4.1	6.2	4.9	3.4	2.7	3.4	ט. סך הסקטור העסקי (א) עד (ח)
5.6	4.3	3.8	3.3	3.8	2.1	3.0	3.3	5.8	2.4	5.2	4.1	3.7	3.6	3.6	י. שירותים ציבוריים
5.0	3.8	3.0	2.2	3.1	6.9	5.7	4.0	3.7	4.0	5.9	4.7	3.4	2.9	3.5	יא. סך ענפי משק (ט) + (י)
5.0	3.8	3.0	2.2	3.1	7.1	6.0	5.1	4.7	5.1	5.9	4.7	3.8	3.2	3.8	מזה: למעט כלי תחבורה
3.9	5.9	4.8	3.1	5.1						3.9	5.9	4.8	3.1	5.1	יב. בנייה למגורים
4.3	5.1	4.1	2.8	4.3	6.9	5.7	4.0	3.7	4.0	5.0	5.3	4.0	3.0	4.2	יג. סך כל הנכסים הקבועים

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

(2) במחירי 1990.

ה מ ק ו ר : הלשבה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 10

סך הצריכה הפרטית, 1981 עד 1993

השינוי לעומת השנה הקודמת									
בכמות									
במחיר									
1993	1992	1993	1992	1991	ממוצע -1990 1993	ממוצע -1988 1989	ממוצע -1986 1987	ממוצע -1981 1985	במחירים שוטפים 1993
(מיליוני ש"ח)									
(אחוזים)									
5.5	11.1	10.1	8.1	5.9	7.2	2.3	10.9	4.7	44,627
5.5	12.7	7.5	4.1	5.4	5.5	3.2	6.8	3.9	26,480
5.8	8.7	13.8	14.7	6.6	10.0	1.0	18.0	6.1	18,148
10.7	11.2	7.2	10.3	5.1	6.3	3.5	7.2	4.2	32,421
15.4	10.8	28.3	3.7	4.2	7.8	10.6	12.3	1.5	5,723
13.6	1.8	7.9	46.6	-14.2	6.3	-1.3	-3.5	2.2	6,384
1. צריכת מוצרים שוטפים מוזה: מזון, משקאות וטבק צריכה שוטפת אחרת									
2. שירותים אחרים									
3. צריכת ישראלים בחו"ל									
4. צריכת זרים בארץ (-)									
5. הצריכה הפרטית, למעט מלכ"ר, דיוור ובני קיימא									
7.7	11.8	10.2	6.4	6.9	7.0	3.6	11.0	4.7	76,386
14.2	6.1	0.5	24.6	20.5	15.3	-3.1	31.4	5.9	12,845
11.3	12.1	3.4	5.8	2.5	3.2	-2.5	3.8	0.0	2,833
16.8	10.6	4.5	5.2	2.7	3.7	2.2	2.6	3.9	24,250
10.3	10.7	7.7	8.2	7.3	7.2	2.4	11.8	4.6	116,315
9. סך הצריכה הפרטית									
10. סך הצריכה הפרטית, למעט בני-קיימא									
9.7	11.5	8.8	6.2	5.9	6.2	3.2	9.1	4.4	103,470

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 11

ההכנסה הפרטית הפנויה, הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי, 1989 עד 1993

הערוך במחירים שוטפים					העלייה או הירידה הריאלית לעומת השנה הקודמת				
1989	1990	1991	1992	1993	1990	1991	1992	1993	
(מיליוני ש"ח)					(אחוזים)				
60,869	74,220	96,144	114,219	132,311	5.6	10.4	7.3	5.0	1. ההכנסה הלאומית
1,203	2,089	2,351	3,105	3,884	50.4	-4.1	19.3	13.4	2. ההכנסה המקומית של הסקטור הציבורי מרכוש פחת (סקטור פרטי)
11,693	14,118	17,253	20,079	24,300	4.5	4.1	5.1	9.7	3. ההכנסה הפרטית הגולמית מפעילות כלכלית
71,359	86,249	111,046	131,193	152,727	4.7	9.7	6.7	5.5	5. סך כל המסים הישירים ²
16,574	19,430	23,249	28,170	34,734	1.5	1.9	9.4	11.8	6. תשלומי ההעברה השוטפים נטו
7,409	9,819	12,563	14,743	17,228	14.7	9.0	6.0	5.9	7. הריבית על החוב הפנימי
5,642	6,987	8,377	9,190	10,277	7.2	2.2	-0.9	1.4	8. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים
67,836	83,625	108,737	126,956	145,498	6.7	10.8	5.4	3.9	9. העברות שוטפות לפרטים מחו"ל ³
3,393	3,814	4,688	6,252	7,559	-2.7	4.7	20.4	9.6	10. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות
71,229	87,439	113,425	133,208	153,057	6.3	10.5	6.1	4.2	
					(אחוזים)				
21.5	22.4	24.8	22.9	20.1					11. שיעור החיסכון מההכנסה ממקורות פנים
25.2	25.8	27.9	26.5	24.0					12. שיעור החיסכון מכל המקורות

(1) כמונחי כוח קנייה.
(2) המיסים הישירים כוללים מס הכנסה, תשלומים לביטוח לאומי (כולל מס מקביל) ומסים אחרים על רכוש.

(3) לא כולל העברות ע"ח הון.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 11א'

התפתחות ההכנסות והצריכה והרכוש לנפש, 1981 עד 1993
(שיעורי שינוי ריאליים באחוזים)

ממוצעים רבי-שנתיים							
מ ז ה :							
1993	1992	1991	1990	-1990 1993	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1989
5.0	4.5	1.1	2.3	3.2	0.7	10.0	3.9
							1. סך הצריכה הפרטית
6.0	2.5	-0.3	0.9	2.3	1.4	7.4	3.4
							2. סך הצריכה למעט בני קיימא
-2.0	20.3	13.6	13.6	11.0	-4.7	29.3	7.1
							3. רכישות בני קיימא
6.9	1.7	-0.7	0.9	2.2	2.6	7.2	3.9
							4. רמת החיים ¹
1.5	2.4	4.1	3.1	2.8	3.7	4.8	2.5
							5. ההכנסה הפנויה מכל המקורות
1.3	1.8	4.4	3.5	2.7	3.9	3.8	2.7
							6. ההכנסה הפנויה ממקורות פנים
3.4	3.6	2.1	1.6	2.7	3.3	11.6	4.1
							7. ההכנסה הפנויה משכר ומתשלומי העברה שוטפים
7.1	5.7	-1.5	0.4	2.9	0.5	-15.4	-3.7
							8. הרכוש הפרטי
72.5	65.8	60.0	58.4	64.1			
							9. משקל הנכסים הפיננסיים בסך הרכוש הפרטי (אחוזים מוחלטים)

(1) רמת החיים מוגדרת כצריכה הפרטית למעט רכישות בני קיימא ובתוספת אומדן של זקיפת השירותים הנובעים ממלאי בני הקיימא.

ההשקעה במלאי, 1990 עד 1993

1993	1992	1991	1990	
(אחוזי תוצר עסקי, במחירי 1990)				
2.8	1.8	1.9	1.0	סך ההשקעה במלאי
1.6	0.7	0.8	0.3	מזה: דלק ויהלומים
0.7	1.6	2.0	1.3	תעשייה
0.5	-0.5	-0.9	-0.6	אחר

השנה הושפע הן מהמחירים הנמוכים בשווקים הבינלאומיים, עקב המיתון ברכות מהארצות התעשייתיות, והן מהציפיות להתאוששות בפעילות הכלכלית בארה"ב, האמורה לפעול לעליית מחירי חומרי הגלם בשוק העולמי. בהשקעה הרבה במלאי תמכו גם ירידת שיעורי הריבית הריאליים על האשראי המקומי לטווח קצר והנזילות הרבה של הפירמות, שהתאפשרה גם באמצעות גיוס הון רב בבורסה.

6. הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי

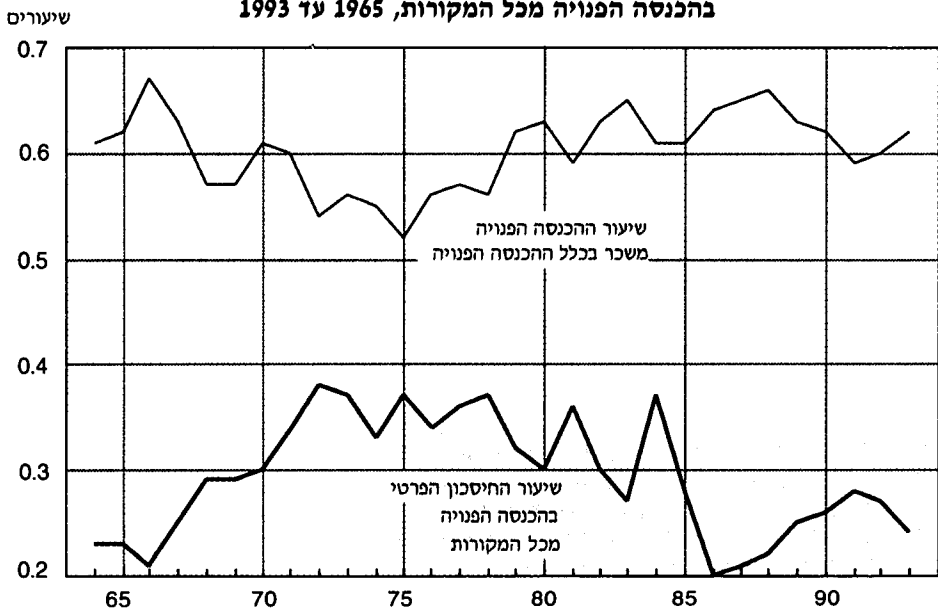
בצריכה הפרטית לנפש נמשך הגידול המהיר זו השנה השנייה, והיא גדלה בשיעור של 5 אחוזים, בדומה לשיעור גידולה בשנה הקודמת, ולעומת עלייה מתונה בשיעור של 1.6 אחוזים בממוצע בשנים 1990 ו-1991 (לוח ב'-11א'). קצב גידולה של הצריכה הפרטית למעט בנייקיימא (כקירוב לצריכה השוטפת) אף הוחש משמעותית — 6 אחוזים לעומת כ-2.5 אחוזים בשנת 1992 ו-0.3 אחוזים בלבד בממוצע בשנים 1990 ו-1991.

היחס בין הצריכה להכנסה הפנויה משכר נשאר קבוע במגמה ארוכת טווח, בניגוד ליחס בין הצריכה להכנסה הפנויה הכוללת — וזאת גם בשנים האחרונות, למרות גל העלייה הגדול (דיאגרמה ב'-6). זהו אפוא משתנה מרכזי בקביעת מגמתה של הצריכה הפרטית. (הסבר ראה בהמשך.) בטווח הקצר משפיעים על הצריכה גורמים רבים נוספים, כגון מגבלת הנזילות שבפניה עומדים הפרטים, תנודות בהתחלקות ההכנסות, ציפיות לגבי הפעילות הכלכלית בעתיד, ציפיות לגבי שינויים במשתני מדיניות (כגון מיסוי ושער חליפין) ועוד. השפעות אלו אינן משנות את הנטייה לצורך מההכנסה בטווח הארוך, אך מתבטאות, כאמור, בתנודות של שיעור הצריכה בטווח הקצר. ואכן לגבי שנת 1993 כשלעצמה ההכנסה הפנויה משכר וגם ההכנסה הפנויה הכוללת אינן נותנות הסבר מספק להחשת גידולה של הצריכה, ושיעור גידולה של הצריכה לנפש גבוה משיעור הגידול של ההכנסות. הפער בין קצב הגידול של הצריכה לנפש (למעט בני קיימא) לזה של ההכנסה משכר לנפש בשנת 1993 משקף את האצת גידולה של הצריכה — בעוד שקצב גידולה של ההכנסה הפנויה משכר דמה לזה של שנת 1992, כ-3.5 אחוזים (לוח ב'-11א')¹⁵. ברם, בממוצע בארבע השנים האחרונות (1990 עד 1993) שיעור הגידול של הצריכה הפרטית (ללא בני קיימא) דמה לקצב גידולה של ההכנסה הפנויה משכר. ייתכן אפוא, שהאצת הגידול של הצריכה משקפת

¹⁵ אילו נוצר הפער עקב האטה משמעותית של גידול ההכנסה הפנויה משכר בהשוואה לקצב גידולה הרב שנתי, לעומת יציבות בקצב גידולה של הצריכה הפרטית בהשוואה לממוצע הרב שנתי — אזי היה ניתן להסביר פער זה בציפיות עתידיות בלבד.

דיאגרמה ב'-5

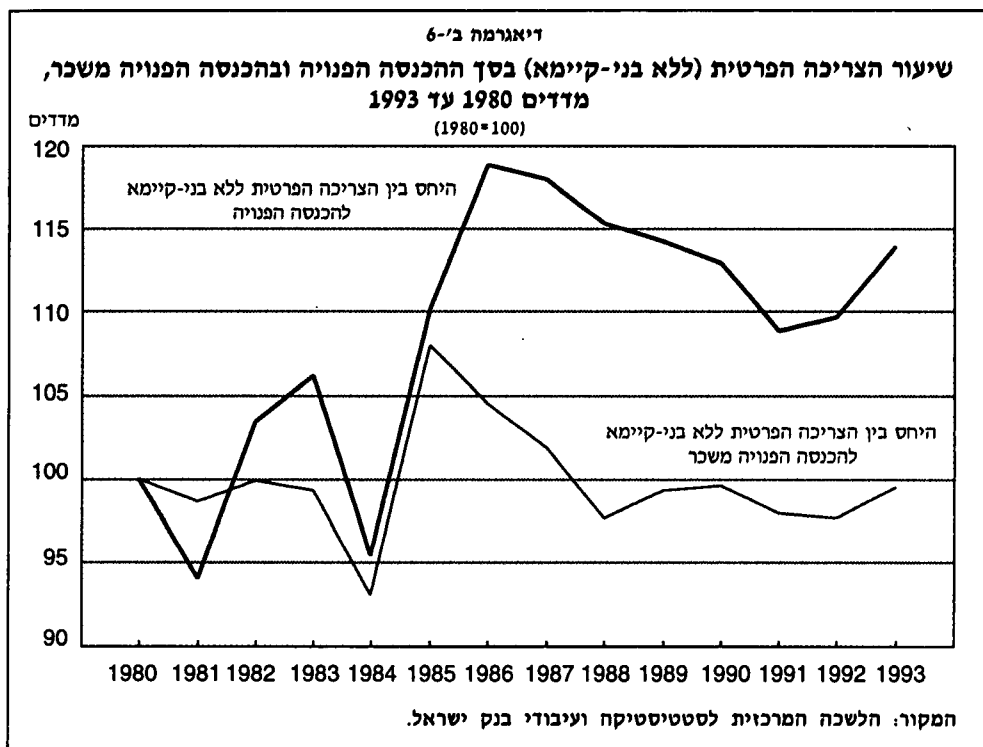
**שיעורי החיסכון הפרטי וההכנסה הפנויה משכר
בהכנסה הפנויה מכל המקורות, 1965 עד 1993**

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

התאמה בפיגור של רמת הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה משכר. פיגור זה (כשנתיים) בתהליך ההתאמה מתמיה. אפשר שהוא קשור לאבטלה: בשנים 1990 ו-1991 עלה מאוד שיעור האבטלה, תוך ירידה של השכר לשכיר; התפתחות זו כנראה עוררה בקרב האוכלוסייה הוותיקה חששות לגבי רמת השכר בעתיד, ולפיכך התבטאה בהקטנת נטייתם של הוותיקים לצרוך. כנגד זאת היה גל העלייה אמור להעלות את הנטייה הממוצעת לצרוך במשק בכלל. דומה שמשתי השפעות אלו השפעת הוותיקים היתה הדומיננטית, כך שהנטייה הממוצעת הכוללת לצרוך ירדה. הצמיחה המתמשכת בשנים האחרונות, תהליך השלום, שהחל במסגרת ועידת מדריד והגיעו לשיא בהסכם עם אש"ף, והירידה הרבה של שיעור האבטלה בשנת 1993, יצרו ציפיות אופטימיות לעתיד ותחושה שהמשק עלה על מסלול של צמיחה האבטלה ועלייה של השכר לשכיר (ושכר העבודה בכלל). תפנית זו בציפיות התבטאה בהתאמה חדר פעמית של הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה משכר, בבחינת תיקון של הפיגור שנוצר בעבר (במיוחד בשנת 1991). בתהליך ההתאמה תמכה מדיניות מוניטרית מרחיבה, שהתבטאה בהתרחבות רבה של האשראי הבנקאי לציבור ושל נכסי הציבור. עליית משקל הנכסים הפיננסיים בכלל הרכוש הפרטי בשנתיים האחרונות הקלה גם היא על הפרטים את תהליך ההתאמה.

ראוי לנסות ולהסביר מדוע אנו מניחים שהציבור, בהערכת הכנסתו הפרמנגנטית, מייחס למגמת ההכנסה הפנויה משכר משקל רב יותר מאשר להכנסות אחרות. הסיבה לכך היא, כנראה, שהכנסות אלו מועברות ישירות למשקי הבית, בעוד שהמנגנון אשר דרכו מועברות חלק מההכנסות האחרות הוא

מורכב יותר, ולכן חשוף למידה רבה של אי סדירות ואירודאות. יתר על כן, נראה שבשנות השמונים השפיעו התנודות התריפות בפעילות הכלכלית ובאינפלציה על ההכנסות שלא משכר יותר מאשר על ההכנסות משכר, והתנודות בראשונות התבטאו בשיעור החיסכון הפרטי¹⁶. הגידול המהיר של הצריכה הפרטית מעבר לזה של ההכנסה הפנויה הכוללת התבטא בירידה משמעותית של שיעור החיסכון הפרטי בשנתיים האחרונות, ושיעורו השנה היה 24 אחוזים, לעומת כ-26.7 אחוזים בממוצע בשלוש השנים האחרונות (לוח ב'-11). ירידת שיעור החיסכון בשנתיים האחרונות מבטאת כנראה בעיקר את ירידת שיעור החיסכון של משקי הבית, ומתואמת היטב עם העלייה של משקל ההכנסות משכר בכלל ההכנסה הפנויה (דיאגרמה ב'-5).

7. החיסכון הלאומי, ההשקעה והחשבון השוטף במאזן התשלומים

שיעור החיסכון הלאומי ירד בהשוואה לשנת 1992 (בכ-2 נקודות אחוז), ובמידת מה — גם בהשוואה לממוצע בשנים 1990 עד 1993 (לוח ב'-12). ירידה זו משקפת את ירידתו של שיעור החיסכון הפרטי

¹⁶ החיסכון הפרטי כולל הן את החיסכון של משקי הבית והן את הרווחים הלא-מחולקים של הפירמות שבבעלות פרטית.

לוח ב' - 12

החיסכון הלאומי, ההשקעה המקומית הגולמית והחשבון השוטף במאזן התשלומים, 1981 עד 1993
(מחושבים על פי שער החליפין הרשמי)

	1990- 1993	1986- 1989	1993	1992	1991	1990	1990- 1993	1986- 1989	1986- 1987	1981- 1985	
ההפרש											
(במיליוני דולרים, ממוצעים שנתיים)											
(אחוזים מכלל הכנסות המשק)											
1. החיסכון הלאומי הגולמי מכלל הכנסות המשק ¹	5958.5	13560.7	7602.2	19.5	21.5	20.8	17.9	19.9	17.5	18.0	17.2
מזה: א. החיסכון הציבורי ²	-83.7	475.2	558.9	1.8	1.9	-0.0	-1.3	0.6	1.6	3.8	-6.2
ב. החיסכון הפרטי ²	6042.2	13085.5	7043.3	17.7	19.6	20.8	19.3	19.3	15.9	14.2	23.4
2. סך ההשקעה הגולמית	6979.3	14118.0	7138.7	21.3	21.7	22.1	17.7	20.7	16.4	17.0	19.6
מזה: א. מלאי	447.8	638.6	190.8	1.2	0.8	1.0	0.6	0.9	0.5	0.7	0.3
ב. ענפי המשק	3832.0	8783.2	4951.1	14.6	13.0	12.4	11.5	12.9	11.4	11.9	12.6
ג. דיור	2699.5	4696.3	1996.7	5.5	8.0	8.6	5.5	6.9	4.5	4.3	6.7
3. העברות על חשבון הון	113.9	287.8	174.0	0.3	0.6	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.7
4. החשבון השוטף נטו במאזן התשלומים (3) + (2) - (1)	-907.0	-269.5	637.5	-1.4	0.3	-1.0	0.7	-0.4	1.5	1.5	-1.7
מזה: א. עודף היבוא האזרחי ³	2557.1	4315.3	1758.3	6.8	6.3	6.9	5.3	6.3	4.1	4.6	6.7
ב. העברות חריגיות											
אזרחיות ⁴	1650.1	4045.8	2395.7	5.3	6.6	5.9	6.0	6.0	5.6	6.1	5.1

(1) הכנסות המשק = התוצר + ההעברות החריגיות נטו מתו"ל (מחושבים בשער חליפין רישמי). התוצר מחושב על פי הגרורות ה-SNA החדש.

(2) מחושב על פי תשלומי ריבית נקובים.

(3) עודף היבוא האזרחי כולל תשלומים נטו לגורמי יצור בתו"ל.

(4) מחושב כהפרש בין הגירעון בחשבון השוטף ועודף היבוא האזרחי, ולכן — כולל גם חלק מהמרות מטבע החוץ של מערכת הביטחון.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

ואי שינוי בחיסכון הציבורי. כשבסיס ההשוואה הוא הממוצע הרב שנתי (1990 עד 1993), השינוי בהרכב חד יותר — ירידה של שיעור החיסכון הפרטי, המתקזזת ברובה על ידי עליית שיעור החיסכון הציבורי.

שיעור ההשקעה לא השתנה בשנת 1993 משמעותית בהשוואה לשנה הקודמת, ואף עלה במקצת בהשוואה לממוצע בשנים 1990 עד 1993. גם כאן השתנה ההרכב: שיעור ההשקעה בדיוור ירד, והתקרב לשיעורה בשנות השפל (בשוק זה), 1986 עד 1989, בעוד ששיעור ההשקעה בענפי המשק היה גבוה, הן בהשוואה לממוצע בשנים 1990 עד 1993 והן בהשוואה לממוצע בשנות השמונים.

הצירוף של ירידת שיעור החיסכון הלאומי ואי שינוי משמעותי בשיעור ההשקעה בשנת 1993, התבטא בחשבון השוטף במאזן התשלומים בגירעון של 1.3 מיליארדי דולרים, לאחר עודף קטן בשנת 1992. ואולם שיעור הגירעון עדיין קטן משהיה במחצית הראשונה של שנות השמונים, וזאת הודות לחיסכון הלאומי הגבוה.

מניתוח הסיבות ליירדת שיעור החיסכון הפרטי מתקבל הרושם שירידה זו משקפת בחלקה גורמים פרמננטיים — התאמה של הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה משכר. (ראה הסבר בסעיף הצריכה לעיל.) לכן אם שיעור ההשקעה במשק יישאר ברמתו הנוכחית¹⁷, משמעות הדבר, כי תוספת ההשקעה תמומן באמצעות גידול החוב החיצוני השנתי בכ־1.5 נקודות אחוז של הכנסות המשק (שהן כ־1,100 מיליוני דולרים). מימון הגירעון בשנת 1993 היה באמצעות מימוש הלוואות מחו"ל בערבות ממשלת ארה"ב. שיעור הריבית על הלוואות אלו הוא אפוא שיעור הריבית השולית לטווח ארוך העומדת בפני המשק. שיעור הריבית הדולרית על הלוואות אלו נע סביב 7 אחוזים (נומינלית). כדי לאמוד את הריבית הריאלית ארוכת הטווח העומדת בפני המשק נדרשו כמה הנחות (המפורטות בהערות השוליים)¹⁸, ועל פיהן הריבית השולית הריאלית של הטווח הארוך העומדת בפני המשק שיעורה כ־3.5 אחוזים לשנה. לכן, כדי שההשקעות במשק תהיינה יעילות מנקודת הראות של המשק, על המשקיעים לעמוד בפני ריבית ריאלית דומה¹⁹. התשואה לפרדיון של איגרות חוב ממשלתיות לטווח ארוך (10 שנים) היתה, כזכור, כ־4.5 אחוזים בממוצע שנתי (לוח ב'—5). הריבית הריאלית על המשכנתאות לדיוור לטווח ארוך היתה כ־4.5 אחוזים. (ראה סעיף הדיוור להלן.) על פי נתונים אלו ניתן אפוא להתרשם, שהריבית הריאלית במשק לטווח הארוך אכן נעה סביב 3.5 אחוזים — שיעור שאינו עומד בסתירה ליעילותן של ההשקעות מנקודת ראות המשק. מכאן שגם מימון של ההשקעות באמצעות הגדלת החוב החיצוני (כמוסבר לעיל) היה כדאי למשק. ריבית מעין זו על ההשקעות נראית סבירה גם מנקודת הראות של המשקיע; זאת בהתחשב בשיעור התשואה הנקי ליחידת הון במשק, הכולל גם את פרמיית הסיכון למשקיעים; בממוצע בשנים האחרונות היה שיעור זה כ־11 אחוזים.

¹⁷ לגבי השלכתו על כושר הייצור של המשק ראה הערה 11 לעיל.

¹⁸ הנחות אלו הן: (א) שיעור עליית המחירים הדולריים של היצוא — 3 אחוזים לשנה (בדומה לעלייתם בעשור האחרון); (ב) מגמת ייסוף בשער החליפין הריאלי בשיעור של 0.5 אחוז לשנה; (ג) פרמיית אי־ודאות לגבי האינפלציה הדולרית — בשיעור של 0.5 אחוז.

לגבי מגמת הייסוף המונחת בבסיס חישוב זה, ראוי להעיר, שאכן ניכרת כמשק מגמה כזאת — אך לא ברור אם היא תימשך, משתי סיבות: (1) נטל שירותי החוב בגין כספי הערבויות יבוא לידי ביטוי מלא רק בעתיד; (2) סביר להניח, כי בשלב מסוים בעתיד יצטמצם במידה משמעותית הביקוש לדיוור, כשגל העלייה יתמצה, וגידול האוכלוסייה יתייצב. כתוצאה מכך יוסטו הביקושים אל המוצרים הסחירים, תוך פיהות ריאלי, אשר יסתור את מגמת הייסוף בעשור האחרון. לכן (לשם הזהירות) הונחה מגמת ייסוף קטנה בלבד — בשיעור של כ־0.5 אחוז לשנה.

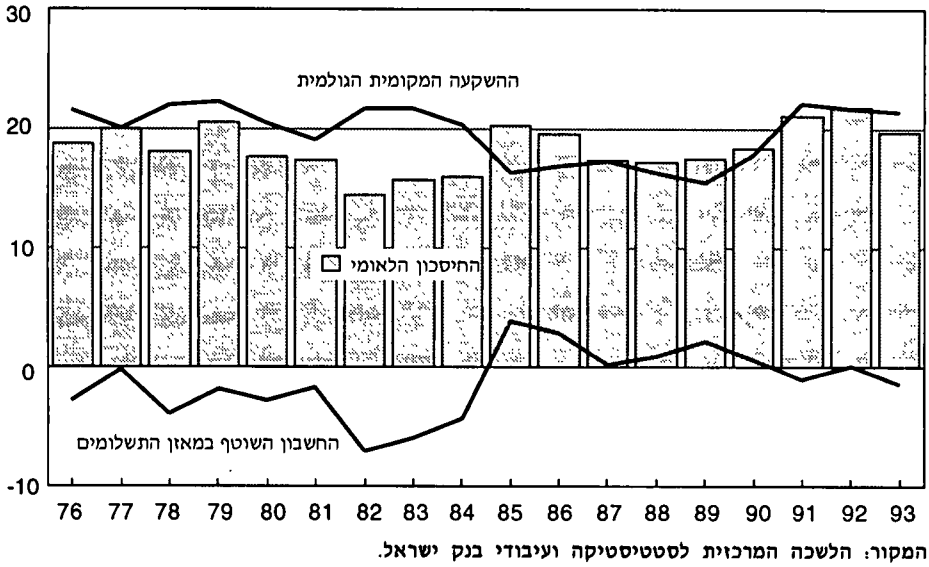
¹⁹ מאחר שהמשקיעים אינם מקבלים ישירות הלוואות מכספי הערבויות, ייתכן שבו שהממשלה תעמיד כספים אלו לרשותם בריבית שונה.

דיאגרמה ב'-7

התפתחות החיסכון הלאומי, ההשקעה המקומית הגולמית והחשבון השוטף במאזן התשלומים, 1976 עד 1993

(אחוזים מכלל הכנסות המשק, מחושבים על פי שער החליפין הרשמי)

מדדים

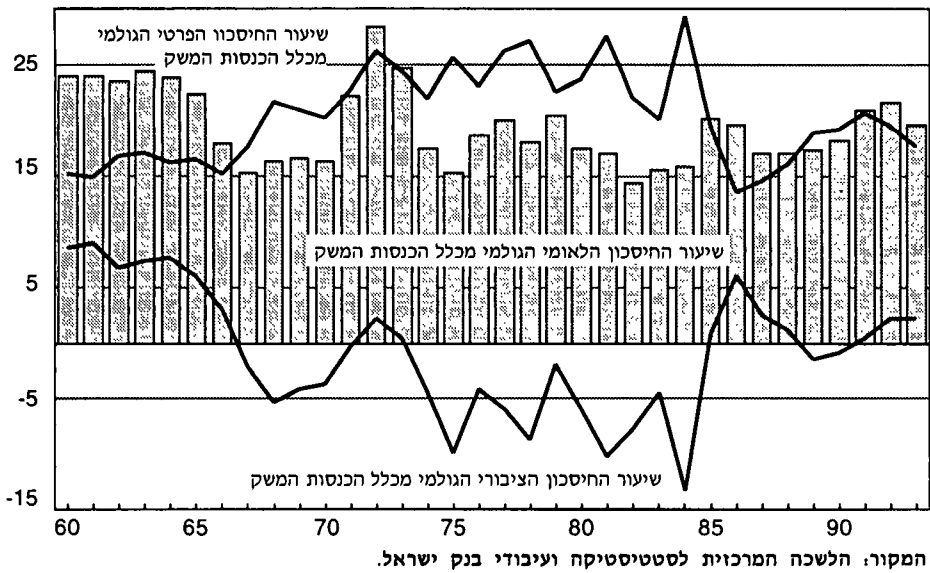

דיאגרמה ב'-8

שיעור החיסכון הלאומי הגולמי מכלל הכנסות המשק והתחלקותו בין הסקטור הפרטי לסקטור הציבורי, 1960 עד 1993

(מחושב על פי שער החליפין הרשמי)

אחוזים

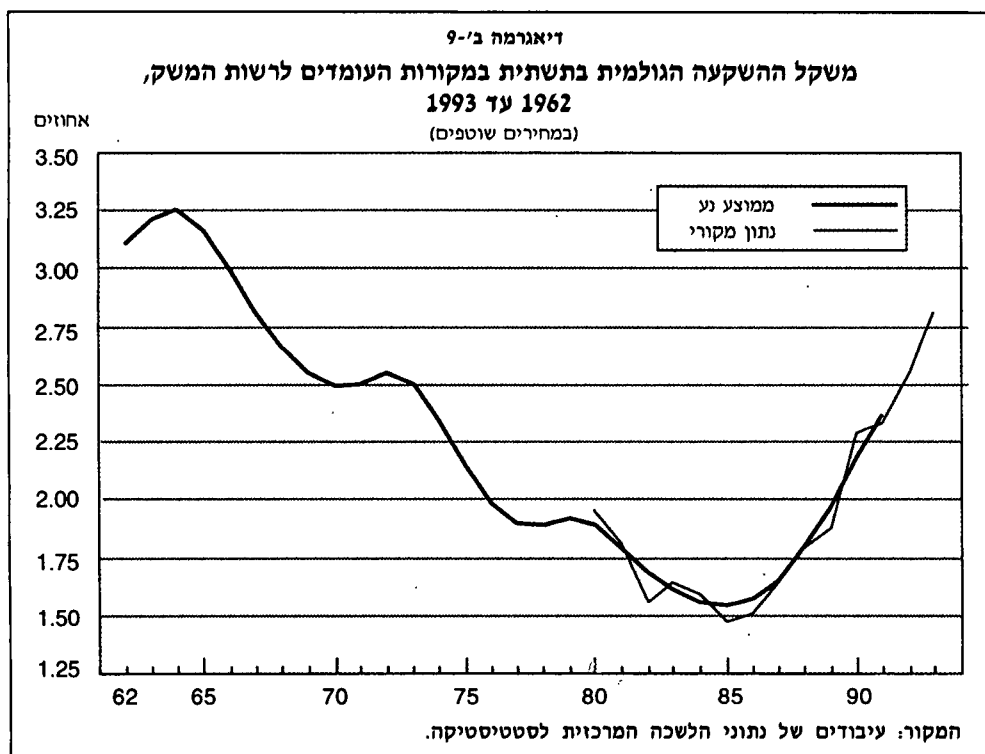

לוח ב' - 13

התשתית וההשקעה בה: החשמל, המים, התחבורה והתקשורת, 1970 עד 1993
(אחוזים)

התחבורה והתקשורת ללא כלי תחבורה					
מפעלי מים	חשמל	סך הכול ללא		סך כל	התשתית
		סך הכול	כבישים	כבישים	
(2)	(1)	(3)	(4) = (3) - (5)	(5)	(6) = (1) + (2) + (3)
א. מלאי הון התשתית בסוף השנה 1993 (מיליוני ש"ח)					
9,497	21,788	47,598	25,455	22,143	78,883
שיעור הגידול השנתי הריאלי הממוצע					
2.4	8.0	6.8	7.4	6.3	6.1
2.3	5.5	2.4	2.7	2.2	3.2
0.0	6.1	4.8	5.5	4.0	4.4
-0.1	7.1	8.0	9.6	6.1	6.7
0.9	9.0	8.4	7.7	9.3	7.7
ב. ההשקעה הגולמית 1993 (מיליוני ש"ח)					
333	2,564	4,851	2,795	2,056	7,748
שיעור הגידול השנתי הריאלי הממוצע					
8.2	11.0	-2.7	-2.1	-4.0	1.9
-12.7	-7.8	1.9	5.7	-9.5	-3.2
0.6	15.3	15.2	11.9	26.7	14.5
26.2	5.6	22.8	25.6	16.6	17.1
48.9	31.2	13.7	-5.8	61.6	20.2
ג. יחס התשתית לתוצר'					
11.2	9.2	20.9	12.8	8.1	41.3
8.3	10.6	28.8	15.5	13.3	47.8
8.7	12.8	27.1	13.8	13.3	48.6
5.5	11.7	25.6	13.5	12.1	42.8
5.2	11.8	25.9	13.8	12.0	42.9
ד. יחס התשתית לתוצר הריאלי					
10.4	7.5	22.6	10.9	11.7	40.5
7.9	9.6	27.4	14.0	13.4	45.0
7.9	11.5	26.7	13.6	13.1	46.1
5.7	12.3	26.3	14.2	12.2	44.4
5.5	12.8	27.5	15.0	12.5	45.8

(1) מלאי התשתית בתחילת שנה מחולק בתמ"ג במהלך השנה, במחירים שוטפים.

8. ענפי המשק

א. התעשייה

(1) קווי ההתפתחות העיקריים

הייצור התעשייתי, שמשקלו בתוצר העסקי 30 אחוזים, גדל בשנת 1993 בשיעור של 6.8 אחוזים²⁰. זהו המשך להתרחבות, שראשיתה בשנת 1990, עם תחילת גל העלייה (לוח ב'-14), והיא מאופיינת

²⁰ נתוני התעשייה בסעיף זה הם ללא יהלומים, ומבוססים על מדדי ייצור ותשומות עבודה בתעשייה המחושבים בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בשנה זו ניכרים הבדלים משמעותיים בין מדרים אלו לבין נתונים סטטיסטיים אחרים: שיעורי הצמיחה בתוצר התעשייתי — הגלומים בסך התוצר העסקי על פי נתוני החשבונאות הלאומית — נמוכים מהמדרים המדווחים כאן. לעומת זאת גידול תשומות העבודה על פי סקרי כוח אדם עולה על המדווח בסעיף זה. לפי הצירוף של נתוני החשבונאות הלאומית וסקרי כוח אדם, שיעורי הרווחיות והפרייון ידרו בצורה משמעותית בשנת 1993.

לוח ב' - 14

אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1980 עד 1993

	1993	1992	1991	1990	1993	1989	1987	1985	
					1990-	1988-	1986-	1980-	
א. אינדיקטורים לפעילות	שיעור השינוי השנתי (אחוזים)				שיעור השינוי השנתי הממוצע (אחוזים)				
1. ייצור ויצוא (ללא יהלומים) הייצור	6.8	8.2	6.7	6.3	7.0	-2.4	4.3	2.6	
2. היצוא התעשייתי הריאלי תשומות העבודה והון תשומת העבודה בשעות ² מספר השכירים מלאי ההון הגולמי הריאלי בתחילת שנה ¹ ההשקעה הגולמית הריאלית ¹	18.8	11.4	0.8	6.2	9.3	6.5	7.5	9.2	
3. פריון הייצור לשעת עבודה ² הפריון הכולל ²	4.3	6.7	4.4	-1.1	3.6	-5.2	1.0	0.5	
	4.2	4.1	4.1	-0.8	2.9	-4.9	1.5	0.5	
	4.8	4.5	3.1	2.1	3.6	3.2	4.0	4.8	
	17.5	7.5	20.4	16.6	15.5	-6.4	2.4	6.7	
ב. אינדיקטורים לרווחיות	2.4	1.4	2.2	7.5	3.4	2.9	3.3	2.1	
	2.2	2.0	2.6	6.5	3.3	0.4	2.4	0.8	
סך עלות העבודה במחירי תוצר ליחידת תוצר ³	92	92	96	98	95	99	99	92	
מחירים יחסיים של העבודה לתוצר ¹	116	114	117	117	116	108	102	86	
מחירי התשומות יחסית למחירי התפוקה ¹	92	92	94	97	94	97	99	100	
מחירי ההון יחסית למחירי התוצר ¹	89	89	92	92	91	90	98	88	
שיעור התשואה להון הגולמי (באחוזים) ⁴	18	18	15	14	16	14	13	18	
שיעור התשואה נטו להון הנקי ⁵	22	22	17	14	19	14	13	23	
שיעור התשואה התפעולי לציוד קבוע לחברות בורסאיות	23	26	23	22	24	13	..	..	
הריבית הריאלית על החח"ד מדר המניות התעשייתיות במחירי התוצר ¹	7	10	5	16	10	19	35	34	
	354	270	183	119	232	85	113	103	

- (1) ללא כלי רכב.
 - (2) המקור לתשומת העבודה הוא מרדי הייצור התעשייתי.
 - (3) מדר סך עלות העבודה (המכפלה של תשומת העבודה ועלות העבודה), מנוכה במדר מחירי התוצר התעשייתי ומחולק במדר התוצר התעשייתי.
 - (4) שיעור התשואה להון הגולמי מחושב כיחס שבין התוצר, בניכוי עלויות עבודה ביחס למלאי ההון ללא רכב.
 - (5) שיעור התשואה נטו להון הנקי מחושב כיחס שבין התוצר, בניכוי פחת ועלויות העבודה למלאי ההון ללא רכב מנוכה פחת.
 - (6) מהימנות החישובים בשנים 1980-82 נמוכה יותר כתוצאה מבעיות בחישוב רווחי המלאי.
 - (7) מדר: 100 = 1986.
- ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 15

הייצור, היצוא וההשקעות, 1980 עד 1993
(אחוזים)

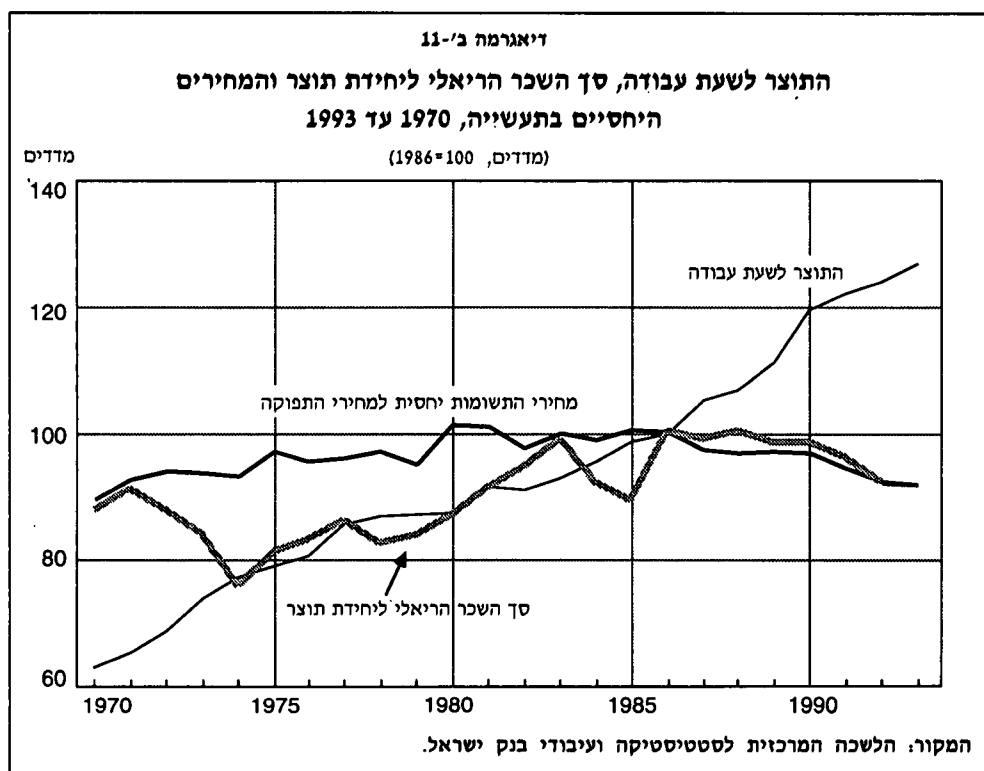
שיעור השינוי השנתי					שיעור השינוי השנתי הממוצע				
המשקל					1990-1993	1988-1989	1986-1987	1980-1985	
1993	1993	1992	1991	1990	1993	1989	1987	1985	
א. הייצור									
11.4	7.7	2.8	1.7	1.1	3.3	-1.5	13.3	3.4	מזון, משקאות וטבק
8.7	4.8	7.1	6.9	8.5	6.8	-8.4	7.5	-0.1	טקסטיל, הלבשה ועור
10.6	12.7	9.8	3.0	5.6	7.8	-1.5	11.1	2.1	עץ, נייר ודפוס
16.3	10.9	11.4	6.3	7.2	9.0	1.0	6.8	4.2	מוצרי גומי ופלסטיק, מוצרים כימיים ונפט
7.4	3.0	11.9	20.5	13.0	12.1	-2.7	7.6	-0.0	כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אל-מתכתיים
16.7	5.4	6.8	9.1	6.1	6.9	-2.6	3.4	2.0	מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות
6.3	-6.9	8.1	4.5	4.7	2.6	-6.7	-6.5	-0.3	כלי הובלה
22.7	8.2	8.2	5.9	6.6	7.2	-1.2	-3.5	5.8	ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות
100.0	6.8	8.2	6.7	6.3	7.0	-2.4	4.3	2.6	סך הכול
	4.7	2.6	4.5	2.7	3.6	4.8	6.7	3.8	סטיית תקן משוקללת
ב. היצוא									
6.2	10.0	-3.7	-7.9	7.3	1.4	1.2	7.4	3.9	מזון, משקאות וטבק
9.1	2.9	12.4	4.4	13.8	8.4	-4.2	10.4	5.5	טקסטיל, הלבשה ועור
1.2	0.2	8.2	5.5	9.7	5.9	-0.1	11.3	-0.7	עץ, נייר ודפוס
23.8	26.2	10.7	3.3	7.3	11.9	6.1	12.4	9.1	מוצרי גומי ופלסטיק, מוצרים כימיים ונפט
2.7	6.2	-3.4	-2.2	-3.6	-0.7	-4.4	2.8	11.1	כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אל-מתכתיים
10.1	5.1	-5.9	-4.7	3.6	-0.5	7.8	2.1	7.5	מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות
9.8	45.5	15.4	-2.4	-13.6	11.2	13.0	12.5	4.3	כלי הובלה
37.0	22.2	22.8	4.2	11.2	15.1	14.1	7.5	22.6	ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות
100.0	18.8	11.4	0.8	6.2	9.3	6.5	7.5	9.2	סך הכול
	13.1	11.4	4.4	7.4	9.1	13.7	8.7	12.3	סטיית תקן משוקללת
ג. ההשקעות									
6.8	-10.3	39.2	17.2	-6.2	10.0	-8.3	9.4	12.5	מזון, משקאות וטבק
8.1	34.4	55.7	-10.9	27.4	26.7	-23.0	7.0	13.2	טקסטיל, הלבשה ועור
5.8	11.2	-12.0	58.2	24.2	20.4	-17.7	19.2	8.7	עץ, נייר ודפוס
27.6	-1.1	32.8	-2.8	13.8	10.7	6.6	18.1	7.9	מוצרי גומי ופלסטיק, מוצרים כימיים ונפט
10.6	49.4	-14.1	77.9	19.2	33.1	-13.1	17.7	-4.2	כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אל-מתכתיים
11.5	38.9	-17.3	36.1	13.8	17.9	-21.3	-7.5	4.2	מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות
6.4	3.1	-27.9	61.7	43.6	20.1	-4.3	-12.3	14.0	כלי הובלה
23.1	38.2	5.0	13.7	17.6	18.6	2.2	-9.3	16.9	ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות
100.0	17.5	7.5	20.4	16.6	15.5	-6.4	2.4	6.7	סך הכול
	20.8	26.0	29.3	10.6	21.7	13.8	16.1	21.4	סטיית תקן משוקללת

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בשיעורי צמיחה שלא נצפו מתחילת שנות השבעים. שיעור הגידול בשנת 1993 לא נפל בממוצע מזה של שלוש השנים שקדמו לה, אף שביקושי הבנייה, בניגוד לשנים 1990 עד 1992, לא הניעו ואף בלמו את התרחבות הייצור. התרחבות בשנת 1993 הקיפה את כל ענפי התעשייה הראשיים למעט כלי הובלה, שתוצרו ירד ב-7 אחוזים (לוח ב'-15). גידול התוצר לווה בעלייה של תשומות העבודה בכל הענפים הראשיים למעט כלי הובלה, ובעלייה של ההון והפריזון במרביתם (לוחות ב'-5, ב'-6 וב'-7)²¹. תשומות העבודה בשעות גדלו ב-4.3 אחוזים, בדומה לשיעור העלייה של מספר השכירים — 4.2 אחוזים. מלאי ההון הגולמי במבנים ובציוד גדל ב-4.8 אחוזים. ההשקעות גדלו ב-17.5 אחוזים, לאחר עלייה של 7.5 אחוזים בשנת 1992. התרחבות הייצור על פני השנה לא היתה מאוזנת, וניכרה האטה ברביע השני (דיאגרמה ב'-10). גם התרחבות הייצור לפי ענפים היתה מאוזנת פחות מאשר ב-1992, בעיקר בגלל הצמצום בכלי הובלה. בלטו במיוחד גידול בן 13 אחוזים של הייצור בענף הראשי עץ נייר ודפוס, שתוצרתו נגזרת מביקושים מקומיים, ועלייה בת 11 אחוזים בענף הראשי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט, שתוצרתו נגזרת הן מביקושים בינלאומיים והן מביקושים מקומיים.

²¹ "ענפי תעשייה ראשיים" בפרק זה מוגדרים כשמונת הענפים המתוארים בלוח ב'-15. "ענפי תעשייה" הם 17 ענפי תעשייה המסומנים על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בסמל בן שתי ספרות, ובכל ענף תעשייה ראשי נכללים אחד עד שלושה ענפי תעשייה. ב"ענפי משנה" שבעים ושתיים תעשיות, הכלולות בשבעה עשר הענפים ומסומנות על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בסמל בן שלוש ספרות.

היצוא התעשייתי גדל ב־19 אחוזים — השיעור הגבוה ביותר מאז 1984 — לאחר עלייה בת 11 אחוזים בשנת 1992.²² השנה בלט גידול היצוא לארצות יעד חדרות, לא היצוא לשווקים המסורתיים במערב אירופה. ההתרחבות לפי ענפים בשנת 1993 לא היתה מאוזנת: גידולו של היצוא התעשייתי התרכז בשלושה ענפי תעשייה מתוך 17 ענפים, שמשקלם הכולל ביצוא 52 אחוזים: כלי הובלה, שיצואו גדל ב־46 אחוזים על אף ירידת הייצור בענף זה, ציוד חשמלי ואלקטרוני, ב־29 אחוזים, ומוצרים כימיים ונפט, ב־30 אחוזים; אלה מסבירים 90 אחוזים מגידול היצוא התעשייתי. יצוא יתר הענפים גדל בשיעור שנתי ממוצע של 4 אחוזים.

העלייה של רווחיות התעשייה, שהחלה בשנת 1990 לאחר ארבע שנות שפל — 1986 עד 1989 — נבלמה. הדבר התבטא במרבית מרדי הרווחיות (לוח ב'-14): סך עלות השכר הריאלי ליחידת תוצר לא השתנה, לאחר ירידה בת 4 אחוזים בשנת 1992 (דיאגרמה ב'-11), אף שהפריץ הכולל השנה גדל ב־2 אחוזים, שכן תוספות השכר קיזזו במלואן את גידולו של הפריץ. שיעור התשואה הכולל של ההון הגולמי נשאר 18 אחוזים, וגם שיעור התשואה נטו של ההון בניכוי פחת לא השתנה, ועמד על 22 אחוזים.²³ עם זאת היתה הרווחיות גם השנה גבוהה משמעותית בהשוואה לשפל של סוף שנות השמונים.

²² היצוא התעשייתי בסעיף זה כולל יצוא תוכנה של חברות תעשייה (הנחשב לעתים כיצוא שירותים).

²³ שיעורי התשואה של ההון נאמדים על סמך נתוני סקר התעשייה לשנת 1990 ומרדי תעשייה שנתיים שמפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הדבר משתקף גם ברוחות הכספיים של חברות תעשייתיות שמניותיהן נסחרות בבורסה, אשר פריזון כ- 40 אחוזים מהפריזון התעשייתי, ולפיהם עלתה התשואה התפעולית של ההון הפיסי הנקי ל-24 אחוזים בממוצע בשנים 1990 עד 1993, לעומת 13 אחוזים בממוצע בשנים 1988 ו-1989.

(2) רכיבי ההתרחבות בתוצר התעשייתי

מאפייני הצמיחה בשנת 1993 שונים מאשר בשנים 1990 עד 1992, אף ששיעור הצמיחה של התוצר התעשייתי השנה, 6.8 אחוזים, דומה לאלו של שלוש השנים הקודמות — שנעו בין 6.3 ל-8.2 אחוזים לשנה. בשנת 1993 ניזון גידולו של התוצר התעשייתי בעיקר מהתרחבות הביקושים הבינלאומיים, בין השאר משווקים שנפתחו לראשונה בפני ישראל, וגם מגידולה של הצריכה הפרטית. לעומת זאת בשנים 1990 ו-1991 הושפעה הצמיחה בעיקר מגידול חד של ביקושי הבנייה הציבורית²⁴ (ריאגרמה ב'-12). שנת 1992 היתה שנת מעבר, שבה ניזון גידולו של התוצר התעשייתי גם מביקושים בינלאומיים וגם מביקושים מקומיים לצריכה, להשקעה ולבנייה. שונה 1993 גם בכך שהשנה נכלמה עליית הרווחיות לאחר שיפורים בכל אחת משלוש השנים שקדמו לה.

כדי למדוד את ההבדלים ברכיבי הגידול של התוצר התעשייתי בשנת 1993 לעומת השנים 1990 עד 1992, שבהן ניזון גידול התוצר התעשייתי במידה רבה מההתרחבות הזמנית של הבנייה הציבורית, בודדנו את השפעת הבנייה מסך התוצר התעשייתי (לוח ב'-ג-9). התוצר התעשייתי הנובע ישירות מבנייה מרוכז בענפי משנה המייצרים תשומות לבנייה, כגון מוצרי חציבה, נגרות בניין, צינורות מתכת, מוצרי מתכת מבניים ומסגרות, ומוצרי מינרלים אל מתכתיים הכוללים מלט, זכוכית וקרמיקה. תוצר זה נשאר ללא שינוי בשנת 1993, לאחר עליות של 19 אחוזים ב-1992, 32 אחוזים ב-1991 ו-20 אחוזים ב-1990. ניתן לסכם ולומר, כי התוצר התעשייתי בכל אחת מהשנים 1990 עד 1992 גדל במידה ניכרת הודות לביקושים בענף הבנייה, שכן הגידול השנתי הממוצע של התוצר התעשייתי בניכוי בנייה עמד על 5.4 אחוזים, בהשוואה ל-7.1 אחוזים כולל בנייה. לעומת זאת בשנת 1993 פעלו ההתפתחויות בביקושי הבנייה דווקא למיתון הגידול של התוצר התעשייתי, שעמד בניכוי הבנייה על 7.6 אחוזים, וכולל בנייה על 6.8 אחוזים. סימנים למפנה ניכרו כבר במחצית השנייה של שנת 1992, כפי שהסברנו ברוח בנק ישראל לאותה שנה, שכן במחצית הראשונה הגיעו ביקושי הבנייה לשיא, ולאחר מכן כבר לא תרמו להתרחבות (ריאגרמה ב'-10); עם זאת, צמצום ביקושי הבנייה הציבורית השנה קוזז במידה רבה על ידי הרחבת הביקושים לתשתית ולבנייה פרטית, שהביאו לגידול של 26 אחוזים בענף המשנה חציבה, גריסה, טחינת אבן וכריית חול.

בשנים קודמות דנו בחשש כי התרחבות הביקושים המקומיים, ובפרט ביקושי הבנייה, שהחלה עם גל העלייה, תביא להפניית מקורות מענפי תעשייה המתמחים ביצוא לענפי משק פחות סחירים. הסטת מקורות כזאת היתה עלולה לפגוע בכוח הייצור של הענפים המתמחים ביצוא, ולהזיק לצמיחה בטווח הארוך. הפגיעה המצטברת יכלה להיות גדולה עוד יותר, משום שגם במשך ארבע השנים שקדמו לגל העלייה שרר בענפים הסחירים, ובמיוחד באלקטרוניקה וכלי הובלה, שפל, שהתבטא בצמצום גורמי הייצור המועסקים בהם: בשנים 1986 ו-1987 ירד התוצר בענפים הראשיים כלי הובלה וציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות ב-4 אחוזים לשנה בממוצע, אף שתוצר הענפים המייצרים בעיקר לשוק המקומי, כגון מזון, עץ ונייר ורפוס, עלה ביותר מ-10 אחוזים לשנה. תרמה לשפל ירידת הצריכה הביטחונית, ובמרכזה הפסקת פרויקט ה"לביא", והשפעתו ניכרה גם בשנים 1988 ו-1989.

²⁴ דיון מפורט בנושא ראה בסעיף הבנייה בפרק זה.

גידולו של היצוא השנה, בשיעור של 19 אחוזים, תומך בהשערה כי החשש האמור התברר. אולם ראוי להימנע מהסקת מסקנות חדות על סמך נתון זה בלבד, כגלגל התנדרות הרכה ביצוא. כשבוחנים את המגמות במשך תקופה ארוכה יותר נמצא, ששיעור הגידול השנתי הממוצע של היצוא התעשייתי מאז גל העלייה שהחל בשנת 1990, הוא 9 אחוזים²⁵. שיעור זה כמעט אינו עולה על ממוצע שנות השמונים, אשר בהן שרר, כאמור, שפל בענפי יצוא רבים. זאת ועוד, השנה היה פער בין התרחבות הביקושים להיענות ההיצע — בתוצר התעשייתי בכלל (דיאגרמה ב'–12)²⁶ ובענפים המתמחים ביצוא בפרט. הפער בולט במיוחד בשני ענפים: כלי הובלה וכימיקלים. בכלי הובלה גדל היצוא ב-46 אחוזים, ואילו תוצר הענף ירד ב-7 אחוזים; חלק מהיצוא סופק כנראה ממלאים. גם הגידול הניכר ביצוא הכימיקלים, 26 אחוזים, לא תרם רבות לתוצר, שכן הוא התרכז בתזיקי נפט, שבהם הערך המוסף נמוך. עם זאת היה גידול היצוא ב-1993 משמעותי גם בניכוי סעיפים אלו, כך שגם היענות חלקית לביקושי היצוא שהסתמנו השנה יכולה לתרום להתרחבות גבוהה יחסית של הייצור.

כדי לבחון אם הפגיעה בענפי תעשייה המתמחים ביצוא אכן נמשכה בשנות התשעים בכלל, וב-1993 בפרט, נדרש ניתוח מעמיק יותר, ולשם כך הפרדנו את הייצור התעשייתי שאינו נובע מבנייה לשלוש קבוצות:

- (א) "תעשיות יצוא" — ענפי משנה שבהם עיקר הפדיון מתקבל מיצוא;
 - (ב) "תעשיות מעורבות" — ענפי משנה שבהם עיקר הפדיון אינו מתקבל בדרך כלל מיצוא, אך מאגדים קבוצה משמעותית של מפעלים המייצאים חלק ניכר מתוצרתם;
 - (ג) "תעשיות מקומיות" — יתר ענפי המשנה המייצרים כמעט אך ורק לשוק המקומי²⁷.
- תעשיות היצוא מתפרסות במיגוון רחב של ענפי משנה, בעיקר כאלה המתבססים על טכנולוגיות מתקדמות יחסית, וכן בתחומים של שימורי מזון, מוצרים כימיים מסוימים וחלקים מענף הלבשה. התעשיות המקומיות מקיפות חלק ניכר מהענפים מזון, עור, נייר, רפוס ועץ, ענפי משנה במתכת ובטקסטיל ותעשיות המייצרות תשומות לבנייה. התעשיות המעורבות כוללות את הענפים תרופות, פלסטיקה, הלבשה ומוצרי מתכת וחשמל מסוימים (לוח ב'–16). ברקנו את השינויים בתוצר ובתעסוקה בשלוש הקבוצות בשנים האחרונות, כדי ללמוד אם הוסטו מקורות מתעשיות היצוא ומהתעשיות המעורבות אל המקומיות. במסגרת זו בודדנו גם את ההתפתחויות בכל אחת מהקבוצות מהשינויים בביקושים הנובעים ישירות מענף הבנייה.

בשנת 1993 גדל התוצר בתעשיות היצוא, בניכוי החלק הנובע מבנייה, ב-5.2 אחוזים, בתעשיות המעורבות הוא גדל ב-10.7 אחוזים, ובתעשיות המקומיות — ב-8.6 אחוזים; הגידול מנוכה הבניה בתעשיות היצוא ללא כלי הובלה עמד על 7.9 אחוזים השנה. בשנים 1990 עד 1992 גדל התוצר המנוכה בתעשיות היצוא ב-4.1 אחוזים בממוצע לשנה, במעורבות ב-7.6 אחוזים ובמקומיות ב-5.8 אחוזים (לוחות ב'–17, ב'–נ'–9)²⁸. בדומה ל-1992, התעשיות שהובילו בייצור ב-1993 הן רווקא התעשיות המעורבות, המושפעות גם מביקושים מקומיים וגם מביקושים בינלאומיים ומהיכולת להתחרות בחו"ל. בלטו במיוחד ענפי המשנה תרופות, מכונות ומנועים, זיקוק נפט ופלסטיקה, שבהם גדלו גם היצוא וגם המכירות לשוק המקומי בשיעורים גבוהים יחסית.

²⁵ הממוצע בארבע השנים האחרונות מושפע מהקיפאון ביצוא בשנת 1991 — שנבע בין השאר ממלחמת המפרץ.

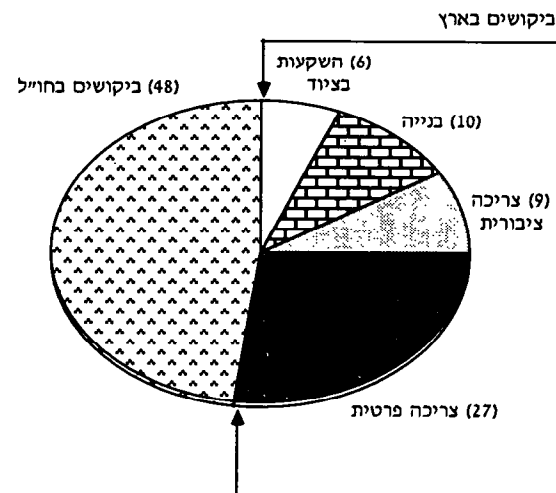
²⁶ לפירוט ראה פרק ב', סעיף 4 — התוצר העסקי.

²⁷ ההגדרות המדויקות ניתנות בלוח ב'–נ'–9.

²⁸ כ-70 אחוזים מהתוצר הנובע מבנייה מיוצרים בתעשיות המקומיות, כ-20 אחוזים במעורבות, וכ-10 אחוזים — בתעשיות היצוא.

דיאגרמה ב'-12

המשקל הממוצע בתוצר באחוזים

התרומה לשינוי בתוצר באחוזים

ממוצע 1990-1991	1992	1993	
7.5	8.8	8.7	1. סה"כ שינוי בתוצר הנובע משימושים סופיים ב- % (1=2+3+4)
1.4	5.4	7.2	2. ביקושים בחו"ל
4.4	4.5	2.5	3. ביקושים בארץ
1.6	1.8	2.8	מזה: צריכה פרטית
0	0.6	-0.1	צריכה ציבורית
2.2	0.9	-0.6	בנייה
0.6	1.2	0.4	השקעות
1.7	-1.1	-1.0	4. שינוי מלאי
-1.0	-0.6	-1.9	5. התאמות (1-6=5)*
6.5	8.2	6.8	6. תוצר תעשייתי בפועל

* התאמות כוללות הסטה ליטא תשומות וטעויות והשטות בחישובים. ההתאמות ושינוי מלאי מבטאים את הפער בין הונדסת הביקושים להיענות ההיצע.

המקור: ניתוח השימושים הסופיים באמצעות תשומה-תפוקה, שנערך בבנק ישראל, המתבסס על מקדמי תשומה-תפוקה שנאמדו בלמ"ס על פי שנת 1988.

לוח ב' - 16

התפלגות התוצר בענפים ראשיים לתעשיות יצוא, מעורבות ומקומיות, 1993
(אחוז מהתוצר התעשייתי)

שיעור הגידול בתוצר	סך הכול	תעשיות מקומיות	תעשיות מעורבות	תעשיות יצוא	
8	11	10	0	1	מזון
5	9	2	6	1	טכסטיל, הלבשה ועור
13	11	10	1	0	עץ, נייר ודפוס
11	16	1	10	5	גומי, פלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט
3	7	5	0	2	כרייה ומינרלים אלי-מתכתיים
5	17	7	4	6	מתכת, מוצרי מתכת ומכונות
-7	6	0	1	5	כלי הובלה
8	23	0	4	19	ציודי חשמלי ואלקטרוני, ושונות
	100	34	26	40	המשקל בתוצר בתחילת 1993

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 17

שיעורי הגידול השנתיים הממוצעים בסקטורים שונים 1986 עד 1993
(אחוזים)

1993 בניכוי השפעת בנייה	1992-1990 בניכוי השפעת בנייה	1990- 1992	1988- 1989	1986- 1987	
					התוצר
7.6	6.8	5.4	7.1	-2.4	4.3
5.2	5.1	4.1	4.6	-2.0	-3.0
10.7	9.8	7.6	8.4	-3.0	9.0
8.6	6.7	5.8	9.2	-2.0	10.0
					התוצר לתשומת עבודה
2.4	2.4	3.4	3.7		
3.2	3.2	4.5	4.6		
3.5	3.4	4.6	4.9		
2.2	2.2	2.1	3.1		
					יצוא בדולרים, מחירים שוטפים
16	8				שיעור שינוי — סך הכול
17	7				תעשיות יצוא
13	10				תעשיות מעורבות

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

גם התעשיות המקומיות בניכוי השפעת הבנייה התרחבו בקצב מרשים בארבע השנים האחרונות — 6.5 אחוזים בממוצע לשנה. שתי התפתחויות תרמו להתרחבות התעשיות המקומיות: הצריכה הפרטית וההשקעות גדלו עם גל העלייה, בעוד שתהליך הסטת הצריכה הפרטית ליבוא ישיר (ללא כלי רכב) הואט בענפים רבים. מוקדם לקבוע אם היענות התעשיות המקומיות לגידול הצריכה הפרטית נובעת מהתייעלות בתעשיות אלו — או, לחלופין, מלמדת שרמת ההגנה על הייצור המקומי עדיין גבוהה.

תעשיות היצוא לא הובילו בשנים האחרונות, אולם למרות המשך ההאטה בייצור הביטחוני, ניכרת בהן התאוששות לעומת השנים 1986 עד 1989, שבהן פחת התוצר בתעשיות אלו בכ-2.5 אחוזים בממוצע לשנה. גם התעסוקה בענפי היצוא גדלה בשנת 1993 (על אף הפיטורים בענף כלי ההובלה השנה), לאחר תקופה ארוכה של צמצום. שיעורי התרחבות התוצר בתעשיות היצוא גבוהים במקצת גם משיעורי הצמיחה בתחילת שנות השמונים שניזונו בעיקר מביקושים ביטחוניים מקומיים ומביקושי חו"ל.

ניתן לסכם ולומר, שהתרחבות הביקושים המקומיים, ובפרט ביקושי הבנייה, שגדלו עם גל העלייה, לא פגעה בענפי היצוא בארבע השנים האחרונות. ייתכן גם, כי התרחבות המרשימה בתעשיות המעורבות שהצליחו להגיב גם לביקושים המקומיים וגם לביקושים בינלאומיים, מעידה על פוטנציאל היצוא הגלום בתעשיות אלו.

(3) מדיניות תעשייתית

התרחבות התוצר התעשייתי בשנים הבאות תלויה במידה רבה בהמשך הצמיחה המהירה של היצוא התעשייתי. המשך הצמיחה של היצוא ייגור מביקושים בינלאומיים שאינם בשליטת ישראל, וגם מגורמי היצע שמגדילים את הרווחיות. גורמים אלו כוללים התרת קשיחויות בשוק העבודה, שפוגעות ברווחיות התעשייה. הקשיחויות התבטאו גם השנה בתעשיות הביטחוניות, שהתקשו להוריד עלויות שכר, למרות ירידת הביקוש למוצרים. רצוי שהסיוע הממשלתי הניתן לתעשיות אלו יותנה ביישום תכניות הבראה ובהגמשת הסכמי עבודה.

גם הרחבת תשתית התחבורה תסייע לרווחיות התעשייה, ובשנת 1993 ננקטו צעדים ראשונים לשם הדבקת הפיגור בתחום זה.²⁹ הפרטת חברות ממשלתיות בתעשייה, שאמורה להביא ליעול תהליכי הייצור בחברות אלו יכולה לתרום לשיפור הרווחיות. גם הפרטת חברות ורשויות ממשלתיות הפועלות במסחר, בשירותים ובתשתית, בלוויית רפורמות אחרות במבנה השוק, עשויה אף היא להקטין את מחירי השירותים שקונה התעשייה. בשנת 1993 נעשה בתחום ההפרטה יותר מאשר בשנים קודמות, והדבר התבטא בעיקר בהפרטת הבנקים — אולם הרפורמות המבניות שנלוו לצעדי ההפרטה לא היו מספיקות. יישום החלטת הממשלה לחשוף את ענפי התעשייה בהדרגה ליבוא מתחרה מארצות נוספות תורם אף הוא בטווח הארוך לרווחיותו ולהרחבתו של הייצור.

מדיניות הממשלה בתחום התעשייה כוללת מספר מסגרות, שמטרתן המוצהרת היא לעודד את פעילות המגזר העסקי: מתן תמריצים למפעלים המעסיקים עובדים חדשים, עידוד השקעות הון, פטור רטרואקטיבי ממס רווחי הון לחברות תעשייה בורסאיות (שאמור להתבטל בקרוב), השתתפות בהוצאות מו"פ ושיווק ותמיכה בחממות טכנולוגיות. ספק אם תועלתן של חלק מהתכניות, ובמיוחד סכסוד ההון במסגרת החוק לעידוד השקעות הון, גבוהה מהעלויות והעיוותים שביישומן.

²⁹ נושא זה נידון בפירוט להלן בסעיפים העוסקים בתשתית ובתחבורה, ונחקר ביסודיות בעבודתם של א' ברגמן וא' מרום, "גורמי צמיחה בתעשייה (1958-1993)", נייר לדיון 02-93, מחלקת המחקר של בנק ישראל.

גידולו של התוצר בשנת 1993 לווה, כאמור, בגידול של תשומות העבודה בשיעור של 4.3 אחוזים, ושל מלאי ההון – בשיעור של 4.8 אחוזים. במקביל לבלימת ביקושי הבנייה השנה, ירדו גם תשומות העבודה בתוצר התעשייתי הנובע ישירות מבנייה (לוח ב'–נ'–9). לעומת זאת נמשך גידולן של תשומות העבודה שאינן נובעות מבנייה: בשנת 1990 ירדו תשומות אלו ב־1.3 אחוזים, בשנת 1991 עלו ב־2.2 אחוזים, בשנת 1992 עלו ב־5.2 אחוזים, ובשנת 1993 עלו ב־5.1 אחוזים. גם גידול מספר השכירים בייצור התעשייתי שאינו נובע מבנייה נמשך: בשנת 1990 ירד המספר ב־1.1 אחוזים, בשנת 1991 עלה ב־2.3 אחוזים, בשנת 1992 עלה ב־2.6 אחוזים, ובשנת 1993 עלה ב־4.9 אחוזים. עם זאת, בניגוד לשנת 1992, ירדו תשומות העבודה בענף ראשי שאינו קשור לבנייה – כלי הובלה – במקביל לירידת התוצר. שיעור גידולן של תשומות העבודה בשעות היה כמעט זהה לזה של מספר השכירים השנה, כך שמספר השעות הממוצע למשרת שכיר לא השתנה. זאת בניגוד לשנה הקודמת, שבה גדל מספר השעות הממוצע למשרת שכיר. בדומה לשנת 1992, גם בשנת 1993, נקלטו שכירים רבים יחסית במפעלים חדשים.

ההשקעות גדלו בשנת 1993 ב־17.5 אחוזים. הגידול הקיף את מרבית הענפים, ובפרט ענפי תעשייה המספקים תשומות לבנייה. ייתכן שהגידול הושפע מהפעלת פחת מואץ בשנים 1993 ו־1994, שהקטינה את עלות ההשקעה למשקיע. השנה גדל במיוחד חלקן של "כור" ו"כימיקלים לישראל" בסך ההשקעות. כתוצאה מגידול ההשקעות בשנת 1993 יגדל מלאי ההון בתעשייה ב־6.1 אחוזים בשנת 1994. גם בשנת 1993 גדל מלאי ההון הגולמי בשיעור גבוה יחסית, 4.8 אחוזים, לאחר שנקלט הצידור שנרכש בשנת 1992 והגידול הקיף את מרבית ענפי התעשייה. ההון הגולמי למועסק גדל בשנתיים האחרונות באחוז אחד, לאחר שירד ב־4 אחוזים בשנתיים הראשונות לגל העלייה. בהנחה שמספר המועסקים יגדל בשנת 1994 ב־4 אחוזים, צפוי ההון למועסק לגדול בשני אחוזים נוספים בשנת 1994.

הייצור לשעת עבודה עלה בשנת 1993 ב־2.4 אחוזים, לאחר עליות נמוכות במקצת בשנים 1991 ו־1992. עיקר השיפור בפריזון בארבע השנים האחרונות היה בתעשיות היצוא ובתעשיות המעורבות, ואילו בתעשיות המקומיות בניכוי בנייה עלה הפריזון בשיעור נמוך יותר. בשנים אלה גדל הפריזון לתשומת עבודה בתעשיות היצוא, בניכוי השפעת הבנייה, ב־4.2 אחוזים לשנה בממוצע, בתעשיות המעורבות ב־4.3 אחוזים בממוצע, ואילו בתעשיות המקומיות למעט בנייה – ב־2.1 אחוזים בלבד. התוצר לשעת עבודה בתעשיות שתוצרתן נובעת ישירות מבנייה גדל בתקופה זו בממוצע ב־6 אחוזים לשנה, אולם עיקר השיפור נרשם ב־1990.

(5) הרווחיות ושוק ההון

בניגוד לשנים קודמות, לא לווה התרחבות הייצור בשנת 1993 בשיפור הרווחיות. סך עלות השכר ליחידת תוצר, לא השתנתה לאחר ירידה של 4 אחוזים בשנת 1992 (וכאמור על פי סקרי כוח אדם אף עלתה). גם מחירי התשומה יחסית למחירי התפוקה בתעשייה לא השתנו, לאחר ירידה של 2 אחוזים בשנת 1992. שיעור התשואה להון הגולמי נשאר 18 אחוזים, לאחר שיעורי תשואה של 14 אחוזים במחצית השנייה של שנות השמונים ו־18 אחוזים במחצית הראשונה. שיעור התשואה של ההון הגולמי עדיין נמוך מאשר בתחילת שנות השבעים ומאשר בארצות אחרות.

הפגיעה ברווחיות בשנת 1993 ניכרת בענפי הטקסטיל, ההלבשה ומינרלים אל־מתכתיים. בטקסטיל ובהלבשה עלה גידולה של עלות העבודה על שיעור העלייה הממוצעת בתעשייה אף שהפריזון בענפים אלו לא עלה. גם מחירי היצוא ירדו, וייתכן שהחשיפה פגעה ברווחיותם של

מפעלים מסוימים בטווח הקצר. ירידת הרווחיות בענף המינרלים האל־מתכתיים קשורה לצמצומים בענף הבנייה.

למרות הבלימה ברווחיות הכוללת, מצביעים מדדים אחדים על שיפור ברווחיות של בעלי ההון: הריבית הריאלית בדיעבד על האשראי השקלי ירדה מ־10 אחוזים בשנת 1992 ל־7 אחוזים ב־1993. גם שיעור מס החברות ירד בשלוש השנים האחרונות מ־43 ל־39 אחוזים, ומתוכננות ירידות נוספות בנות אחוז אחד מדי שנה, עד לשיעור של 36 אחוזים.

אינדיקטור אחר לרמת הרווחיות הוא מדר המניות הבורסאיות. העלייה של מדר המניות בכלל, ושל מניות התעשייה בפרט, בשיעורים ריאליים של מעל 70 אחוזים במשך 1992 ומעל 25 אחוזים במשך שנת 1993, מלמדת, בהנחת שווקים יעילים³⁰, כי הציפיות לרווחיות גבוהות יותר מאשר בעבר (לוח ב'–14). אולם נתוני הרווחיות בשנת 1993 מלמדים, כי לפחות בשלב זה גידולה דווקא נבלם.

בניגוד לשנים קודמות, ולמרות שסך ההנפקות ומימושי כתבי אופציה בבורסה בתל אביב ככל ענפי המשק הוכפל ריאלית, לא לוו עליות שערי המניות השנה בגידול משמעותי של ההנפקות (כולל הצעות מכר) ושל המימושים של חברות התעשייה: הנפקות ומימושי כתבי אופציה של התעשייה בשנת 1993 (כולל הצעות מכר) הסתכמו ב־2,322 מיליוני ש"ח במחירים שוטפים, ואילו בשנת 1992 הן הסתכמו ב־2,035 מיליונים. חברות התעשייה שהנפיקו בבורסה של תל אביב תרמו השנה כרבע מגיוס ההון של כל ענפי המשק בארץ, לעומת 50 אחוזים בשנת 1992 ו־40 אחוזים בשנת 1991³¹. גם השנה, כמו בשנים קודמות, היו רוב החברות הישראליות שהנפיקו מניות בארה"ב חברות תעשייה — בעיקר בענף הראשי אלקטרוניקה, שתרם מעל ל־50 אחוזים מסך גיוס ההון של התעשייה הישראלית בארה"ב ובישראל.

גיוס ההון בשלוש השנים האחרונות התמקד בהנפקת מניות, אופציות ואיגרות חוב בנות המרה, ולא באיגרות חוב שאינן ניתנות להמרה, שהיוו פחות מאחוז אחד מסך הגיוס; זאת בניגוד להתפלגות המאוזנת יותר של ההנפקות בסוף שנות השמונים וב־1990, לאחר שהרשויות הסירו את המכשולים להנפקות איגרות חוב פרטיות. השינוי בהתפלגות מבטא כנראה, בין השאר, ירידה של מחיר ההון יחסית למחיר האשראי — מנקודת מבטו של המנפיק.

הנפקות חדשות, הרחבת אשראי, מענקי מדינה³² ובעיקר רווחי הפירמות — הם המקורות העיקריים המממנים השקעות חדשות בציור, במבנים ובהון חוזר, בתכניות פיתוח ובהשקעות בחו"ל³³. ההנפקות, על אף גידולן המהיר בשנים האחרונות, עדיין מהוות חלק קטן יחסי מסך המקורות: המקור הגדול ביותר הוא רווחי הפירמות: בשנת 1993 היו הרווחים גדולים פי ארבעה מסך ההנפקות של חברות ישראליות בארץ ובארה"ב (דיאגרמה ב'–13). הנתונים הכספיים של חברות הנסחרות בבורסה מלמדים, שבארבע השנים האחרונות שימש חלק גדול מהמקורות בחברות בורסאיות להגדלת הון חוזר ולהחזר הלוואות — ולא להשקעות בציור. הרבר התבטא, בין השאר, בירידת היחס של הנכסים הקבועים להון החוזר, ובעליית היחס של הון הבעלים לסך האשראי לטווח ארוך. עם זאת ייתכן, שההנפקות שחררו מקורות אשראי עבור חברות אחרות שאינן נסחרות בבורסה.

³⁰ לא ברור אם הנחה זו מתקיימת בבורסה הישראלית: לפירוט ראה פרק ז' — שוק ההון.

³¹ גם אם מנכים את ההשפעה של הפרטת הבנקים, חלקן של הנפקות התעשייה עדיין יורד.

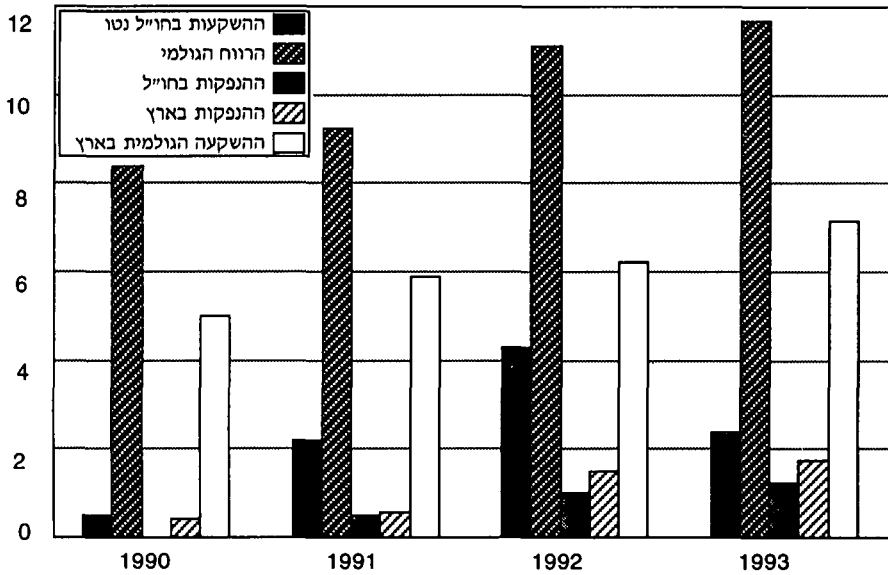
³² מענקי ממשלה הניתנים במסגרת החוק לעידוד השקעות הון גדלו השנה ל־12 אחוזים מסך ההשקעות.

³³ ההון החוזר מוגדר כהפרש בין נכסים שוטפים כולל מלאי לבין התחייבויות שוטפות. כיוון שמרווחי הפירמות מנוכות הוצאות שוטפות, כגון מו"פ ושיווק, היכולות להיחשב מבחינה כלכלית כהשקעות, ייתכן שהרווחים הכלכליים גבוהים יותר, ועמם — גם מלאי ההשקעות הכלכליות.

דיאגרמה ב'-13

הרווח הגולמי, ההנפקות וההשקעות בתעשייה, 1990 עד 1993

(מיליארדי ש"ח, במחירי ממוצע 1993)

הערה: השקעות בחו"ל כוללות גם השקעות של חברות לא תעשיות.
המקור: הבורסה לניירות ערך בתל אביב ועיבודי בנק ישראל.

ב. החקלאות

בשנת 1993 נמשכה התכווצותו של ענף החקלאות, וחלקו בתוצר המקומי הגולמי במחירים קבועים הסתכם ב-4.6 אחוזים³⁴. משקלו של הענף בתוצר העסקי הגולמי (במחירי גורמי ייצור שוטפים) הצטמק אף הוא לכדי 3.5 אחוזים. גם בתחום היצוא הסתמנה בשנים האחרונות ירידה של משקל היצוא החקלאי הטרי בסך יצוא הסתורות (500 מיליוני דולרים לשנה), לכדי 3.7 אחוזים השנה. זה בערך גם משקל הענף בתשומת העבודה ובמספר המועסקים הישראלים.

השנה הורע מצבם של החקלאים, לאחר השיפור היחסי במצבם אשתקד. ההאטה בגידול התפוקה לא מנעה הרעה נוספת במחירים היחסיים של הענף (מחירי התפוקה יחסית למחירי התשומה); התוצר כמעט לא השתנה, והפריזון ירד — תופעה נדירה בענף זה, המאופיין בפריזון עולה לאורך זמן — ואיתם הצטמקה גם הכנסת החקלאים. תנודות שנתיות חריפות בתפוקה, בתוצר ובהכנסות הן אמנם מטבעו של הענף, אולם כיוון שאלה לא התקווזו, הרי שבהשפעתן המצטברת בולטת מגמת ירידה במרבית מאפייניו הכלכליים של הענף — בתוצר, בתפוקה, בפריזון ובהכנסות החקלאים (לוח ב'-18).

התפתחויות רכיבי התפוקה בענף ב-1993 היו: קיפאון בסך תפוקת ענפי הצומח, תוך ירידה בולטת בהדרים, באבוקדו ובבננות, בהשפעת החורף הקשה של 1992/93 ועקירת פרדסים ומטעים בלתי רווחיים, ובזיתים — תוצאות השילוב של הסרוגיות ונזקי טבע. רק חלק מאלה היה נתון לשליטת החקלאים. במרבית הגידולים האחרים נמשך הגידול המהיר של התפוקה, אף שהיה איטי יחסית

³⁴ משקלו של הענף בתל"ג במחירי שוק שוטפים היה 2.1 אחוזים בלבד.

לוח ב' - 18

אינדקסורים לפעילות ענף החקלאות, 1987 עד 1993¹
(שיעורי השינוי הכמותיים השנתיים לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

			ממוצע	ממוצע	
			1991-	1987-	
1993	1992	1991	1990	1993	1990
2.0	6.8	-4.4	7.4	1.4	3.2
3.5	1.3	-2.8	0.9	0.7	0.2
0.4	13.1	-6.2	15.3	2.1	6.6
-13.0	11.7	-12.7	2.7	-5.3	-3.5
סך התפוקה החקלאית (כולל תוצרת ביניים) ²					
התשומה (קנויה ומתוצרת ביניים)					
התוצר הגולמי					
ההכנסה הכוללת מחקלאות ³					
גורמי הייצור					
5.2	1.3	-10.6	-10.7	-1.6	-4.6
-1.1	-1.4	-1.4	-1.2	-1.3	-0.4
-6.0	-2.7	10.4	10.6	0.3	4.4
תשומת העבודה ⁴					
מלאי ההון ⁵					
ההון ליחידת עבודה					
הפריזן					
-4.6	11.6	5.0	29.1	3.8	11.7
-2.2	12.9	0.7	23.7	3.7	9.7
התוצר ליחידת עבודה					
התוצר ליחידת תשומה ⁶					
3.7	-1.9	-0.9	13.0	0.3	-2.5
-10.9	-14.0	-22.9	34.3	-16.1	-4.6
7.1	1.4	7.5	6.6	5.3	-1.6
סך היצוא החקלאי ⁷					
יצוא הדרים					
יצוא חקלאי אחר					
המחירים					
5.6	6.9	9.8	7.1	7.4	11.0
9.0	10.3	12.1	7.8	10.5	14.4
-3.1	-3.0	-2.1	-0.6	-2.7	-3.1
השינוי במחירי התפוקה					
השינוי במחירי התשומות הקנויות					
השינוי ב"תנאי הסחר" ⁸					

(1) מ'1987 — שנות לוח. עם זאת יורגש, שנתוני פרי ההדר, האבוקדו, הבננות והפרחים הם לפי שנה חקלאית. ערכי התפוקה והפריזן הם במחירים ממוצעים של השנה. ייצור הענף כולל תוצרת משווקת, צריכה עצמית במשק, שינוי באינוונטר החי, תוצרת ביניים והשקעות במטעים צעירים ובייעור.

(2) התפוקה מחושבת במחירים ליצור.

(3) במחירים קבועים, בניכוי מדד המחירים לצרכן.

(4) מיליוני שעות עבודה. מקור הנתונים — סקר כוח אדם וסקר משפחות ביוש"ע.

(5) מלאי ההון הגולמי במחירי 1990 בתחילת שנה קודמת.

(6) התוצר ליחידה משוקלת של הון ועבודה: משקלה הממוצע של העבודה 59 אחוזים.

(7) על בסיס נתוני יצוא ברולרים במחירים קבועים של שנת 1988. ללא יצוא ליוש"ע. מקור הנתונים — המחלקה לסחר חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתונים אלה שונים מנתוני לוח ב'-נ'12. ההבדלים נובעים הן מהגדרות ושיטות מדידה שונות והן ממקורות שונים לנתונים.

(8) השינוי במדד מחירי התפוקה יחסית למדד מחירי התשומה.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וחישובי בנק ישראל.

לאשתקד (לוח ב'–ג'–11). פגיעה מסוימת בתפוקת ענפי הצומח מקורה בסגר בשטחים. בתפוקת ענפי בעלי חיים הואץ הגידול מעבר לגידול השנתי באוכלוסייה, כנראה גם בהשפעת התאמות בצריכתם של העולים והודות לעלייה הריאלית של הסובסידיה לתפוקת חלק מענפים אלה.

שינויים אלה בתפוקה, כתנאים של עודף היצעים מתמשך, לוו השנה בירידת מחירים לצרכן וליצרן (יחסית למרד המחירים לצרכן ומחירי השוק של התוצר המקומי הגולמי של הסקטור העסקי, בהתאמה) בשיעורים ניכרים. ירידותיהם של מחירי התוצרת החקלאית נגרמו גם מחשיפתה ליבוא מן השטחים, שגברה בעקבות הסגר בשטחים, בעיקר בענפי הירקות והלול. לעומת זאת הביאו האירועים בשטחים לצמצום של יצוא הפירות אליהם, וכך גדלו עודפי ההיצע של פירות כשוק המקומי (במיוחד פירות הקיץ), ומחיריהם נשחקו.

את עוצמת ירידתם של המחירים היחסיים בשוק המקומי ניתן להרגיש על פי נתוני המחירים לצרכן. מחירי הפירות והירקות הטריים ירדו ב־9 עד 10 אחוזים, מחירי תוצרת בעלי החיים והרגלים פחתו ב־4 אחוזים, וגם התוצרת המעובדת ספגה ירידות ניכרות של מחירה לצרכן. מגמת ירידתם של מחירי התוצרת החקלאית בשוק המקומי היא ארוכת טווח, ומאז 1990 ירדו ריאלית המחירים לצרכן של התוצרת החקלאית ביותר מ־18 אחוזים.

במקביל לשינוי במחירים לצרכן נרשמה ירידה חריפה גם במחירים שקיבלו החקלאים בשוק המקומי (בניכוי מחירי התוצר הגולמי של הסקטור העסקי) כמעט בכל פריטי התוצרת החקלאית. המחירים של סך ענפי הצומח ושל ענפי בעלי חיים ותוצרתם ירדו בשוק זה ב־9 אחוזים ובכ־7 אחוזים, בהתאמה. (השינוי במחירי הייצור החקלאי לכל הייעודים מוצג בלוח ב'–ג'–11). לא שפר גם חלקו של היצוא החקלאי, מרביתו לארצות אירופה, וזאת על רקע המיתון הכלכלי, התגברות התחרות מצד מדינות ששכר העבודה בהן נמוך מאשר בישראל והיחלשות המטבעות האירופיים לעומת הדולר. ראוי להביא בחשבון כי היצוא החקלאי שנרשם במאזן התשלומים (לוח ב'–18) אינו חופף בריוק את הייצור ליצוא הנזקף לאותה השנה. לנוכח התמוטטות המחירים המקומיים של חלק נכבד מהיצוא החקלאי בארצות היעד, שינתה הממשלה את מדיניותה, ונחלצה לעזרת החקלאים בהגדילה את היקף התמיכות ביצוא החקלאי תוך כדי ביטול ביטוח השער. על השיפור במחירי הייצור ליצוא לחקלאי, בעקבות הגדלת התמיכה, ניתן ללמוד מנתוני לוח ג'–ב'–12. אחרי תקופה ממושכת של הרעה בתנאי הסחר בייצור ליצוא החקלאי ליצורן, חל בהם שיפור בן 5 עד 6 אחוזים ב־1993, בהתאם למרד מחירי התשומות ליצוא, המשמש לחישוב.

הייצור החקלאי ליצוא נועד להרחיב את השוק לייצור החקלאי מעבר למה שהשוק המקומי יכול לספק, ובכך לתת מענה להצטברות עודף כושר ייצור יחסית לשוק המקומי ולאפשר צמיחת הענף. בשנים האחרונות התייצב היצוא החקלאי ברמה של 18 עד 20 אחוזים מסך מכירות הענף. ב־1993 לא חל שינוי משמעותי בכמות הייצור ליצוא החקלאי, אך בלטו במיוחד ירידת יצוא האבוקדו, וההתכווצות הנוספת ביצוא פרי ההדר, המלווה לאחרונה בעליית משקלם של זנים חדשים, על חשבון זנים מסורתיים.

בשנת 1993 גדל היקף מיצרף התשומות שקנה הענף בשיעור העולה על שיעור גידולה של התפוקה — תופעה חריגה בטווח הארוך. בולט הגידול בן 10 אחוזים של כמות המים שנצרכה השנה על ידי החקלאות. כ־40 אחוזים מגידולה של הצריכה תרמה עציץ הגשמים בסתיו 1993. (אמנם גם אשתקד גדלה צריכת המים ב־6 אחוזים, אך זאת לאחר שבשנת 1991 היא קוצצה בכ־25 אחוזים). עם זאת ראוי לציין, שהחקלאים לא ניצלו השנה כ־20 אחוזים מהקצבות המים השנתיות, וזאת חרף הוזלתם הריאלית בכ־13 אחוזים. ההסבר לכך נעוץ כנראה בשיטת קביעתו של המחיר למים לחקלאות: הוא מדורג על פי אחוז ניצולה של מכסת המים השנתית, כאשר המחיר במדרגה העליונה גבוה במידה ניכרת מקודמתה. תצוין גם צריכת המספוא (כרבע עד שליש מסך ההוצאה על תשומות) שגדלה כמותית בכ־6 אחוזים — מעל המתחייב מגידול תפוקת בעלי חיים ותוצרתם, גידול המוסבר כנראה בשינויי מלאי.

שחיקתו של מחיר מיצרף התשומות היתה פחותה מזו של מחירי התפוקה; על כן נמשכה גם השנה ההרעה ביחס שבין מחירי התפוקה למחירי התשומה, שהיתה חריפה במיוחד בענפי בעלי החיים, והיא הסתכמה ב־3.1 אחוזים.

ממד נוסף לעוצמת ירידת המחירים היחסיים השנה וכן בטווח הארוך הוא המחיר היחסי של התוצר החקלאי בניכוי מחירי התוצר העסקי הגולמי במחירי גורמי הייצור; מחיר זה ירד השנה בכ־8 אחוזים — כהמשך לירידות בנות 6 ו־9 אחוזים, בהתאמה, בשנים 1992 ו־1991. האטת גידולה של התפוקה לוותה, כאמור, בהאצה של רכישת תשומות, ולכן נרשמה עלייה זעירה של תוצר הענף, פחות ממחצית האחוז; כך הצטמצם מאוד הגידול השנתי הממוצע של התוצר בתקופה 1991 עד 1993 לעומת שיעור גידולו בשנים 1987 עד 1990 (לוח ב'—ג'—10). מאז 1987 ירד בתלילות משקל החקלאות בתוצר העסקי הגולמי (במחירי גורמי ייצור שוטפים) מכ־6 אחוזים ל־3.5 אחוזים ב־1993.

בשנת 1993 הואצו במקצת ההשקעות בענף — כ־18 אחוזים במחירים קבועים — גידול רצוף מאז 1990. כ־17 אחוזים בקירוב מסך ההשקעה בענף מומנו השנה בהעברות הממשלה במסגרת מענקי השקעות (שהתרחבו למדי) לענפים מוטי יצוא ובאזורי התיישבות מועדפים. הודות למענקים אלו, בין השאר, השתווה היקף ההשקעה הגולמית השנה בקירוב להיקף הגרט השנתי. זאת, לראשונה, לאחר שנים אחדות שבהן היחס בין השניים היה הפוך, ולכן הצטמק מלאי ההון הגולמי של הענף מאז 1988. ההתפתחות עד להרחבת מענקי ההשקעות שיקפה חוסר רווחיות נאותה, בממוצע, כמגורים רבים של הפעילות בענף והגבלה על מקורות האשראי בגלל החובות הצבורים, הרובצים עדיין על המגזר הכפרי, ומקשים על גיוס ביטחונות. נראה שתנאים אלה טרם השתנו, וההסבר להאצת ההשקעות בשנתיים האחרונות נעוץ בעיקר בגידול הניכר בהשקעות תשתית כגון הכשרת קרקע וניקוז, וביעור. לכך תרמו גם הניסיונות למציאת מקורות הכנסה אלטרנטיביים בענף, כדוגמת שינוע מטעים, בצד ההקלה במימון ההשקעות.

תשומת העבודה גדלה השנה בשיעור יוצא דופן (5.2 אחוזים), לאחר מפנה שחל כבר אשתקד. משקל החקלאות בתשומת העבודה הכוללת של ישראלים במשק עלה במידת מה — לכדי 3.75 אחוזים (4.5 אחוזים ב־1990), ומספרם של העובדים בענף גדל השנה בשיעור כפול מאשר אשתקד (3.2 אחוזים)³⁴. אל הגידול של תשומת העבודה ושל מספר המועסקים נתלווה שינוי משמעותי בחתך העובדים בענף: מספר המועסקים מהשטחים בענף הצטמצם בכ־17 אחוזים, במקביל לחידוש עזיבת החקלאות על ידי ישראלים שאינם שכירים, וחלקם בקרב המועסקים בענף הסתכם ב־53 אחוזים. כל אלה לכאורה אינם עולים בקנה אחד עם ענף שאינו מתרחב. ההסבר נעוץ בהאצה של החלפת עובדי השטחים, בעקבות הסגר וסמוך לתקופה זו, על ידי שכירים ישראלים בעלי מיומנות פחותה מזו של עובדי השטחים. החלפת עובדים שפרינס נמוך יותר מחייבת כמובן תוספת תשומת עבודה לקיום רמת תפוקה קבועה. כמו כן קלט הענף עובדים, בעיקר לעבודות עונתיות וארעיות, בסיוע סכסוד ממשלתי. זאת ועוד, חלק מהעבודות היוזמות, במסגרת המאמץ הממשלתי לצמצום האבטלה, היה בענף היעור, שמאפייני תפוקתו ודרכי מרידתו שונים, כמובן, מאלו של שאר ענפי החקלאות. נראה אפוא שלפחות חלק מתוספת העובדים בענף בשנת 1993 לא היה קשור לפעילות הרגילה שלו. השכר הריאלי, כפי שנמדד במדד מחירי התשומה בענף החקלאות, המשיך להישחק (2.6 אחוזים), וירידתו מאז 1991 הסתכמה בכ־8 אחוזים. העלייה הריאלית של עלות השכר הכוללת בענף הסתכמה בכ־11 אחוזים (לוח ב'—ג'—10; ודיון נוסף בפרק ד').

³⁴ זאת בלי להביא בחשבון את הזרים שעברו השנה בענף, שכן המידע הסטטיסטי על כך אינו מהימן.

התפתחויות אלה בתוצר ובתשומות ההון והעבודה השתקפו בירידה בת 6 אחוזים של התוצר ליחידת עבודה ובירידה בת 2.2 אחוזים של הפריץ הכולל; אלה הן ירידות יוצאות דופן גם לענף שחשוף יותר מענפים אחרים, להשפעות גורמי טבע. התמתנות הפריץ בולטת גם בבחינה של הטווח הארוך יותר — 1991 עד 1993 לעומת 1987 עד 1990 (לוח ב'–18).

מובן שסדרי גודל כאלה של פריץ אין בהם מענה לבעיה ארוכת הטווח של ירידת היחס שבין מחירי התפוקה למחירי התשומה בענף. כתוצאה מכך צנחה ההכנסה הכוללת מהחקלאות בכ"3 אחוזים. לכך תרמה גם ירידה ריאלית של 50 אחוזים בפיצויים, בעיקר על נזקי טבע, שקיבל הענף ב"1993. (בשל נזקי הטבע החמורים בשנים 1991 ו"1992 גדלו מאוד הפיצויים בשנים אלה.) חרף גידול התמיכות בענף מתקבלת בתמורה לעבודה עצמית, יזמות והון (כולל הוצאות מימון) ירידה ריאלית שנתית של 25 אחוזים, ובמצטבר מאז 1987 — בכ"42 אחוזים. באותו פרק זמן הצטמצם מספר החקלאים (שאינם שכירים) בכ"25 אחוזים, וההכנסה הריאלית הממוצעת לחקלאי ירדה אפוא בכ"23 אחוזים. הפגיעה בהכנסות החקלאים במשק המשפחתי היתה השנה גבוהה יותר מאשר במשק הקיבוצי, שכן הראשון תלוי יותר בעבודה שכירה. פתרונות השוק למצבו הכלכלי של הסקטור הכפרי הם התייעלות נוספת והפניית גורמי ייצור לפעילויות אלטרנטיביות בחקלאות ובענפים אחרים, וכך אמנם נעשה בשנים האחרונות. עם זאת מקובל לייחס לחקלאות תרומה למשק, לאקולוגיה ולחברה — מעבר לנמדד בתפוקה, בתוצר ובהכנסות. תרומה זו בדרך כלל איננה מתוגמלת באמצעות השוק, אם אכן רוצים בהמשך קיומם של היתרונות החיצוניים הללו — שמירת "ריאות ירוקות", שימור הקרקע הלאומית, יתרונות של ביטחון ופיזור אוכלוסייה, אספקה זמינה של תוצרת חקלאית טרייה ושימור ערכי סביבה שונים — אין מנוס מסבסוד מבוקר של החקלאות (או הסקטור הכפרי). כך נוהגות רבות מהמדינות המפותחות, המעדיפות את הכפר במדיניות התחלוקה ההכנסה: הסקטור הריאלי — לעיתים במחיר הצטברות עודפים ומלאים של תוצרת חקלאית בהיקף גדול, אך תוך שמירה על היקף האוכלוסייה הכפרית. ככל שהמקורות העומדים לרשות המשק קטנים יותר, ראוי שמדיניות התמיכה תינקט ביתר יעילות; כך יושגו המטרות תוך הקפדה על מזעור של העיוות בהקצאת המקורות ושל השחתתם, תוך סיוע לשחרור גורמי ייצור מהחקלאות ולהסתבתם. לדוגמה: דיפרנציאציה במחיר בין שימושי מים, שעלות הפקתם שווה, כפי שננקט לאחרונה, אינה מריניות רצויה, ואילו ביטול מכסות ייצור או הקלה על הסחר בהן הם צעדים חיוניים.

ייחודה של החקלאות כמקנה יתרונות חיצוניים, מחד גיסא, והבעייתיות הכרוכה בה מאידך, מצאה ביטוי בהסכמים בדבר הסחר הבינלאומי במוצרי חקלאות ("סיכוב אורוגוואי" של גאט"ט), שנחתמו לאחרונה. בהסכמים אלו מפורטות התמיכות בחקלאות שאינן גורמות עיוותי סחר (ועל כן "מותרות") — כגון תמיכה ממשלתית במו"פ, הדרכה, שירותי הדרכת מזיקים, סיוע בהקמת תשתיות, החזקת מלאים ציבוריים של מזון, ותשלומים לחקלאים שאינם קשורים לייצור החקלאי, סיוע בביטוח יכולים וסיוע בתכניות פרישה וקצבאות; כל אלה להבדיל מהגבלות סחר, סבסוד יצוא ותמיכות מקומיות מעוותות, שהדרכים לצמצומם ההדרגתי מפורטות בהסכם.

ב"1993 חל מפנה במדיניות התמיכה של הממשלה בענף. הוא השתקף בעלייה ריאלית בת כ"44 אחוזים של התמיכה הישירה בתפוקה החקלאית בשוק המקומי (לוח ב'–ג'–13) — בעיקר דרך תמיכה בסילוק עודפים (ביצים במיוחד) וטיפול נקודתי בקשיים ענפיים. אלה נוסף על תמיכות במחירי המים וביצוא החקלאי.

חישוב שיעור התמיכה בענף וכן השוואתו לנתונים בינלאומיים כרוכים בקשיים סטטיסטיים. על פי אומדנים גולמיים היקף התמיכה בענף ב"1993 הסתכם בכ"24 אחוזים מערך הייצור החקלאי. כ"60 אחוזים מהתמיכה נוטלת, על פי אומדן, ההגנה מפני יבוא, שמביאה בחשבון את הפער בין מחירי חו"ל למחירים המקומיים של המוצרים החקלאיים⁵⁵. מבין הרכיבים האחרים של התמיכה נציין (באותם

⁵⁵ לאומדן זה נעזרו בניירות עבודה ואומדנים של משרד החקלאות.

מונחים): תמיכה ישירה בתפוקה (1.4), במחירי מים (2.8), וזקיפת סבסור ההון בצריכת המים (4). לא כללנו באומדן את התמיכה במו"פ, הדרכה ושירותים שונים וכן מענקי הון להשקעות בענף ותמיכות ביצוא. כל אלה הסתכמו כנראה בכ־5 אחוזים נוספים. במונחי תמ"ג סדר גודלה של התמיכה הכוללת בענף 1.3 אחוזים. בבדיקה (גולמית ומסויגת) של נתונים בינלאומיים, נמצא שהסיוע לחקלאות בקהילה האירופית הסתכם בשנת 1992 בכ־47 אחוזים מערך הייצור המתואם, או 2 אחוזי תמ"ג בממוצע³⁶. הסדר חובות הקיבוצים (1989), שכולל מחיקת חובות ופריסתם במקביל לתכנית הבראה פרטנית, היה אמנם אמור להסתיים בכ־1993, אך עקב עיכובים בביצועו המלא הוארך תוקפו ל־1994. גם כך נראה כי יש חובות נוספים, בהיקף ניכר, שלא צפוי להם פתרון במסגרתו. בשל המבנה החברתי-כלכלי המיוחד של הקיבוצים, אכן יקשה עליהם לגייס הון בדרכים מקובלות בשוק ההון. אולם כשמביאים בחשבון את היקף הנכסים הקרקעיים, שבידי הקיבוצים הסמוכים למרכזים עירוניים, ואת ערכם לאחר שינויי ייעודם מחקלאות למגורים, לתעשייה ולתיירות ומימושם, לנוכח הביקוש הגואה — נראה שניתן לפתור בעזרת נכסים אלו את בעיית חובות הקיבוצים. התעלמות הקיבוצים מעקרון הערכות ההדרית דווקא לעת פירעון חובות העבר שלהם, וכנראה גם חוסר נחישות בטיפול של הממשלה בנושא, הגבירו את ציפיותיהם של משקים להסדר נוסף של מחיקת חובות, ובמקביל את כניסתם לעסקות מקרקעין. תקנות של מינהל מקרקעי ישראל (533 ו־611), שהוצאו בשנים 1992 ו־1993, חשבות למרי לעניין זה, ויכלו להקל בפתרון משולב לבעיית הקרקעות ולבעיית חובות הקיבוצים — לרווחתו של המשק³⁷.

ג. התחבורה והתקשורת

בשנת 1993 המשיכה תפוקת הענף לגדול במהירות, וצמחה בכ־8 אחוזים, מעט פחות מאשתקד (לוח ב'—19). משקל הענף בתוצר העסקי עומד על כ־13 אחוזים, ובכך גידול קל בהשוואה לעשור האחרון (לוח ב'—2). גידולה הכולל של תפוקת הענף, המשוקללת על פי משקלות ענפי המשנה בתוצר, הסתכם בכ־7 אחוזים³⁸, ומבטא גידול של 3 אחוזים בפריון העבודה ו־2 אחוזים בפריון הכולל. הצמיחה נבעה מהמשך הגידול המהיר של תפוקת התקשורת ומהגידול של תפוקת המשאיות, ואילו להאטת הצמיחה פעלה ירידת השימוש באוטובוסים. התייקרות שירותי הענף³⁹ היתה נמוכה באחוז וחצי מעליית מדר המחירים לצרכן, תוצאה של התייקרות גדולה יחסית בשירותי האוטובוסים ונמוכה ביותר בתקשורת. השכר הריאלי בענף נשאר ברמת אשתקד, אך בולטת עלייתו בתקשורת, 3 אחוזים. בתחום ההשקעה בכבישים היתה השנה פריצת דרך. לעומת זאת הואט גידול ההשקעה בשאר חלקי התחבורה בהשוואה לאשתקד — למעט ההשקעה במבנים בנמלי התעופה, שהוכפלה — וניכרת צפיפות בנמלי הים והתעופה, עם גידול התנועה בהם. ההשקעה בכבישים הסתכמה בכ־2 מיליארדי ש"ח, ובכך גדלה ריאלית בכ־62 אחוזים, לאחר תקופה ארוכה של מחסור חמור בכבישים. המחסור נבע ממיקום נמוך של הכבישים בסדר העדיפויות של הממשלה, שהתבטא בירידת חלקה של ההשקעה בכבישים בתל"ג במשך כ־20 שנה, עד 1983–1984 (דיאגרמה ב'—14). השנה עלה משקל זה והגיע ל־1.1 אחוז,

³⁶ נתוני ה־OECD.

³⁷ לעניין זה ראה: צ' ויס, "קרקע חקלאית תמורת מחיקת חובות", מחלקת המחקר, בנק ישראל, יולי 1992.

³⁸ גידולו של תוצר הענף נאמד על פי הגידול המשוקלל של תוצר ענפי המשנה. זה נאמד על פי הגידול הריאלי של התפוקה (כלומר הפדיון), ובהעדר נתון כזה (לגבי מוניות, קווי דלק וגז ואחסנה-קירור מסופים) — נגזר התוצר מהביקושים על פי מקדמי תשומה-תפוקה. גידול שירותי תחבורה לנמ"א בשנתיים האחרונות חושב על פי גידול תשלומי המע"מ, ואומדן תפוקת המשאיות מפורט בהערה 45 להלן. המקור לכל החישובים הוא נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

³⁹ מדרי המחירים בסעיף התחבורה והתקשורת הם של מחירי התפוקה.

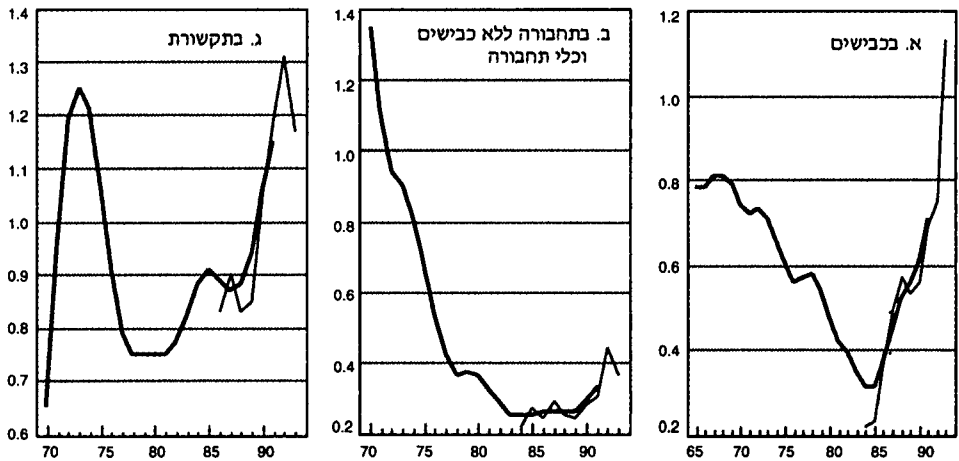
לוח ב' - 19

התפתחות התפוקה הריאלית, המחירים, התוצר וגורמי הייצור בתחבורה ובתקשורת, 1986 עד 1993
(אחוזים)

השינוי השנתי						אומדן משקל הענף ב־1992			
במחירים היחסיים ¹			בתפוקה הריאלית						
-1986						-1986	בתוצר הלאומי ¹		
1993	1992	1991	1993	1992	1991	1990	בפריון		
-0.4	-0.9	2.2	3.5	7.0	6.4	0.1	34.1	47.9	התחבורה היבשתית
7.6	4.7	7.1	-8.2	7.0	-4.2	-6.4	9.9	12.6	אוטובוסים
3.1	-1.1	3.7	8.9	9.2	1.9	2.4	3.1	5.7	מוניות ¹
-4.7	-3.6	-0.7	8.3	6.9	11.3	3.1	20.5	28.6	משאיות ⁶
-1.3	-2.0	-2.7	3.9	-5.0	5.6	6.1	0.6	0.6	רכבת
			6.6	7.1	7.5	4.7	0.0	0.5	קווי דלק וגז ¹
0.2	-4.1	-8.1	5.1	8.9	6.2	6.0	19.7	13.0	ספנות ונמלים
3.6	-3.6	-9.1	4.7	8.9	4.5	5.4	14.8	8.0	ספנות
-10.0	-5.5	-3.4	6.3	9.0	15.4	8.7	4.9	5.0	נמלים
-0.6	-5.0	-3.7	2.8	9.6	-1.4	4.6	13.6	9.9	התעופה ושרות התעופה
-0.3	-5.0	-3.7	2.6	8.2	0.9	4.4	12.3	8.1	חברות התעופה
-2.4	-4.4	-3.6	3.9	20.3	-16.2	6.7	1.3	1.8	שרות התעופה
-8.1	-6.9	-1.0	12.7	12.7	9.1	10.3	13.5	19.4	תקשורת
			21.0	11.0	-2.6	1.6	19.1	9.9	אחר
			7.9	9.6	2.8	6.7	6.6	3.6	אחסנה קרור מסופים וחניה ¹
			27.9	11.8	-6.1	1.1	12.5	6.3	שרותי תחבורה לנמ"א ²
-1.6	-3.5	-0.4	8.3	9.3	5.2	5.0	100.0		סך כל התפוקה במחירי שוק
									סך כל התוצר הגולמי
			7.4	9.0	5.1	4.7		100.0	במחירי 1988
			8.8	17.5	44.1	16.3			ההשקעה הגולמית ³
			6.7	5.0	2.1	2.4			מלאי ההון בתחילת השנה
			1.9	7.8	1.3	-0.5			המועסקים ⁶
			4.2	8.3	2.9	0.3			תשומת עבודה ⁶
			3.0	0.7	2.2	4.4			פריון העבודה ⁷
			1.9	2.1	2.6	3.4			הפריון הכולל ⁵

- 1) אומדן התפוקה נערך על פי לוחות תשומה תפוקה. אומדן המחירים חושב על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 - 2) אומדן גידול התפוקה נערך על פי נתוני מע"ם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 - 3) ההשקעה בחומש זה לעומת החומש הקודם, גידול במונחים שנתיים. ההשקעה כל שנה לעומת קודמתה, בתוך החומש, גדלה בכאחוז לשנה, בממוצע.
 - 4) יחסית למדד המחירים לצרכן.
 - 5) אומדן הפריון מוטה, מאחר שהכבישים, המהווים חלק נכבד בהון, משמשים גם לנסיעות פרטיות.
 - 6) אומדן הגידול בתפוקה ל־1990 עד 1993 — על פי סקר משאיות 1990.
 - 7) תוצר לתשומת עבודה.
 - 8) הנתונים לתקשורת מתייחסים ל"בזק" ולרשות הרואר בלבד.
- ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

משקל ההשקעות בתחבורה ובתקשורת בתוצר הלאומי הגולמי, 1965 עד 1993^{2,1}
(אחוזים)

(1) הקו העבה מציג את הממוצע הנע, והקו הדק - את הנתון המקורי.
(2) החישוב נערך על פי נתונים במחירים שוטפים.

מקור: עיבודים של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

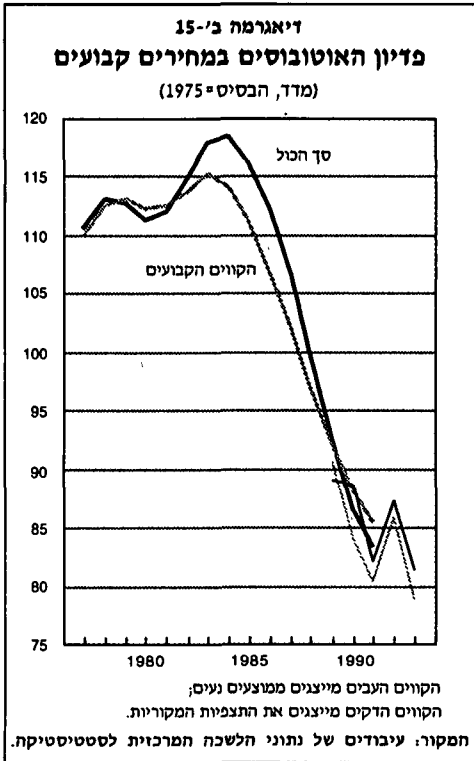
הרבה מעבר לשיעור הגבוה של סוף שנות השישים, אך הצפיפות בכבישים הוסיפה וגדלה, בשל הזמן הנדרש להשלמת הפרויקטים, ולא פחות — בשל התחדשות ההסטה של נסיעות מהתחבורה הציבורית לרכב פרטי. זאת משום שלא נעשה די הצורך לעידוד השימוש בתחבורה הציבורית, שהוא חיוני להקלת הלחץ בכבישים: שירות האוטובוסים לא השתפר דיו, הנסיעה ברכבות עדיין מעטה — אף שההשקעה בהן גדלה מאוד בשנתיים הקודמות — ומערכות הסעה המונית⁴⁰ עדיין לא הוקמו.

ההתייחסות בגידולה של תפוקת הענף השנה היא תוצאה של התפתחויות סותרות: האטה מסוימת של גידול התפוקה ברוב תחומיו, לאחר גידול מהיר אשתקד, והאצה רבה של הגידול בשירותים שנותנים סוכני הנסיעות. אלה תופסים כמעט את כל סעיף שירותי תחבורה לנמ"א, שגדל ב־28 אחוזים, בדומה להוצאות הישראלים בחו"ל. ההאטה בשאר התחומים נבעה בעיקר מהאטה גידולם של ביקושים שונים במשק, לאחר הגידול המהיר אשתקד. בתעופה נמשכה הסטה מסוימת של ביקושים לחברות זרות, ובלטה גם ההאטה בהובלות בין נמליים זרים. השנה נמשך גידולה של פעילות המשאיות (כנגד הירידה בבנייה ובחקלאות באו הגידול בסלילת הכבישים ובמטעני היבוא והיצוא), והנסיעות בתחבורה הציבורית פחתו, תוך גידול הנסיעות ברכב פרטי.

קידום התחרות בענף, החיונית ליעילות פעילותו, היה מועט יחסית לדרוש: התחרות בתחבורה הציבורית לא קודמה כלל, חרף המלצותיה של ועדה מקצועית; גם הגדלת מספר המוניות, שיכולה לתרום לתחרות, היתה זעומה. תחום התעופה האווירית לא נפתח לתחרות ב־1993⁴¹. בתחום התקשורת ננקטו צעדים ליצירת תחרות מסוימת; זאת עוד לפני ההפעלה (המתעכבת) של הרשיון החדש ל"בוק", שנועד לקדם את התחרות בענף.

⁴⁰ למשל רכבת קלה ברחובות העיר או רכבת תחתית.

⁴¹ תזווה כלשהי בהגברת התחרות בתעופה האווירית, בעקבות קבלת המלצותיה של ועדה בין־משרדית, תהיה רק אם יוצאו תקנות נאותות, והפרשנות שלהן תאפשר תחרות.

תפוקת האוטובוסים ירדה השנה ב-8 אחוזים, ובכך חזרה למגמת הירידה ארוכת הטווח, לאחר גידול חריג אשתקד (דיאגרמה ב'-15 ולוח ב'-נ'-14). הירידה של תפוקת האוטובוסים הקיפה גם את הנסיעות בקווים הקבועים וגם את הנסיעות המיוחדות. מאחר שהתפוקה ירדה יותר מאשר הקילומטר' של האוטובוסים, אנו למדים על ירידה בשיעור התפוסה שלהם. תשומת העבודה בסקטור ירדה פחות משירדה התפוקה, ופריון העבודה ירד.

ההסטה של הנסיעות אל רכב פרטי, תוך עלייה מסוימת של רמת המינוע, עם עליית רמת החיים, היא תופעה מוכרת בעולם המערבי, ויש לה השלכה על הצפיפות בדרכים. לא ברור אם היתה אצלנו הסטה משמעותית כתוצאה מהתייקרות הנסיעה בתחבורה הציבורית, עם הפחתת הסובסידיה. כוח המשיכה של התחבורה הציבורית תלוי במידה מכרעת באיכות השירות, בזמינות ובאמינות. חשוב לפעול לשיפור כל אלה, בין השאר באמצעות הגברת התחרות בתחבורה

הציבורית והעדפתה בתנועה, למשל על ידי סלילת נתיבים מיוחדים עבורה, אם לא הקמת מערכת הסעה המונית⁴², שחינוית במיוחד בגוש דן. לכן חמור הדבר, שגם השנה, חרף הצפיפות הקשה בדרכים, לא יושמו המלצות ועדה שדנה בדרכים לתיקון ליקויי היעילות בתחבורה הציבורית⁴², וההשקעה בנתיבים מיוחדים היתה זעומה. מעבר לנזק הישיר שבהימנעות מהגברת היעילות בפעילות הענף, גדלה, כאמור, הצפיפות של כלי הרכב בכבישים, ובכך נפגעים תפקודם של ענפי המשק ורווחת הציבור.

המוניות יכולות לתרום להקטנת הלחץ על הכבישים, ביכולתן להביא לייעול פעילות האוטובוסים, שבהם הן מתחרות. השנה הוגדל מספר הרשיונות למונית בשיעור זעום, ללא קשר לגידול תפוקתן. המחסור במוניות משתקף בפער העצום שבין אגרת רשיון למונית לבין מחיר הרשיון בשוק החופשי.

השימוש במכוניות פרטיות אינו נכלל בתפוקת הענף, אך להתפתחותו קשרי גומלין הדוקים עם תפוקת האוטובוסים והמוניות. אספקת מכוניות פרטיות לשוק המקומי פחתה השנה, מרמתה יוצאת הדופן אשתקד, ורמת המינוע הפרטי גדלה בכ-5 אחוזים והגיעה ל-186 מכוניות לאלף תושב. בשנים האחרונות ירדה רמת המינוע אל מתחת לצפוי על פי התפתחותה בעשרים השנים שלפני גל העלייה,

⁴² ראו התייחסות ל"דוח הירש" בדוח בנק ישראל לשנת 1992, עמ' 79.

לוח ב' - 20

ההשקעה בתחבורה ובתקשורת, 1985 עד 1993

השינוי השנתי הריאלי הממוצע			התפלגות ההשקעה ב־1993		
1993	1992	1986-1990	השיעור בסך הכול	הכמות	
(אחוזים)			(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	
62	17	26	21	2,056	(1) הכבישים
4	13	10	52	5,166	(2) סך כל כלי התחבורה
18	9	15	28	2,814	מזה: משאיות ¹
-22	64	8	6	618	(3) תחבורה אחרת ²
-45	113	..	1	134	מזה: רכבות
12	18	12	78	7,840	(4) תחבורה (1) + (2) + (3)
-0.1	16	10	22	2,176	(5) תקשורת
9	17	11	100	10,017	(6) תחבורה ותקשורת (4) + (5)

(1) לרבות מכוניות מסחריות.

(2) כולל רכבת, נמלים ותעופה, אחסנה, מסופים, מגרשי חנייה ולנמ"א.
המקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ונותרה נמוכה בהרבה מהמקובל בעולם המערבי. השנה נמשך תהליך תיקון מסוים של העיוותים במיסוי על מכוניות⁴³ ועל הרכב⁴⁴.

הולכת הנוסעים ברכבות נותרה השנה נמוכה, למרות הגורש הגובר בכבישים והשיפורים בציוד הרכבת ובתשתיתה. הולכת הנוסעים, הנמדדת בק"מ נוסע, גדלה אמנם השנה ב־10 אחוזים, אך זאת מרמה נמוכה ביותר.

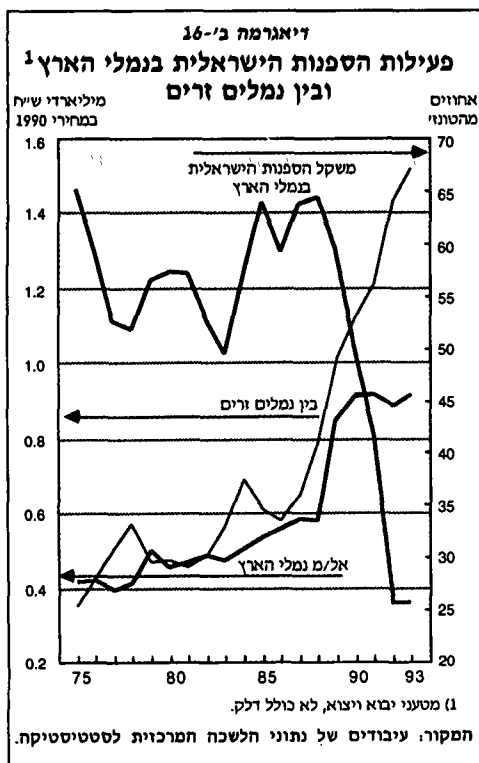
(2) הובלת מטענים בתוך הארץ

השנה נמשך הגידול בתפוקת המשאיות, ותפוקתן גדלה ב־8 אחוזים⁴⁵, קרוב לגידול אשתקד. זאת הודות להמשך הגידול בייצור התעשייתי, לגידול היצוא והיבוא של מטענים ולגידול בסלילת כבישים; כנגד אלה פעלה ההאטה בפעילות הבנייה והירידה בחקלאות. גידול ההשקעה במשאיות הוא השנה ל־18 אחוזים (לוח ב' - 20), ונראה שעורף ההיצע של כושר התובלה גדל. לפיכך נמשך פיגור ההתייכרות הממוצעת של ההובלות אחר מדרד המחירים לצרכן, שהסתכם בכ־5 אחוזים. (עורף ההיצע קשור גם

⁴³ שונה הבסיס לחישוב מס הקנייה, ובוטל התמ"א; כמו כן הותר יבוא מכוניות פרטיות המונעות במנוע ריזל.

⁴⁴ עתה מוטל בלו קצוב, במקום שיעור מהמחיר לצרכן, שהיה נהוג בעבר. עם זאת נותר בעינו המיסוי המפלה לרעה את הבניין לעומת הסולר; בכך מסבסדים, סבסוד עקיף רווקא, את התחבורה הציבורית, המשאיות, ואף את מי שמרבים לנסוע במכונית ריזל.

⁴⁵ האמנן נערך לפי משקל ההובלות השונות בפרדון המשאיות, על פי סקר משאיות 1990 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1991), כפול הגידול בהובלות, כפי שהן נאמדות על ידי הגידול בייצור וביבוא. התפוקה גדלה גם לפי מודד אחר שמחשבת הלשכה — גידול התשלומים למע"מ — בכ־6 אחוזים.

בפיגור, שבין מועד הזמנת משאית לבין הגעתה לארץ. השנה גדל מספר משרות השכיר בכ־10 אחוזים, יותר מגידולה של תפוקת המשאיות. הדבר נובע מעודף כושר התובלה וניצול חלקי של משאיות, ומהשינוי במבנה הפעילות בענף: חברות הבנייה עדיין לא צמצמו את מספר השכירים שהן מעסיקות בהובלה במידה התואמת את צמצום תפוקתן, בעוד שפעילויות הובלה אחרות, שגדלו, הביאו להגדלת מספרם.

הובלת המטענים ברכבת, התופסת פחות מחמישית מההובלות, ירדה השנה בכ־2 אחוזים, חרף גידולה של הפעילות במשק בכלל, ושל היצוא בפרט. עיקר הירידה הוא בהובלת כימיקלים — כנראה בשל הסתת היצוא מנמל אשדוד, המחובר לקו רכבת, לנמל אילת, המשרת על ידי משאיות בלבד.

(3) הובלה בינלאומית

בספנות הישראלית הואט משהו גידולה של הובלת המטענים, על רקע האטה של המסחר הבינלאומי, והוא עמד בסוף השנה על כ־5

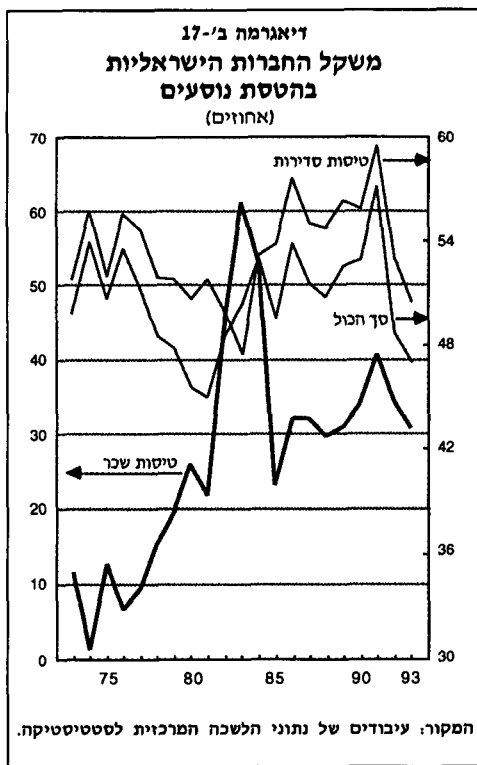
אחוזים (לוח ב' - ג' - 15), בדומה לגידול הרב־שנתי. ההאטה נבעה בעיקר מירידה בהובלות בין נמלים זרים, לאחר גידול רב אשתקד. השנה נכלמה הסטה חדה של הובלת מטענים מהספנות הישראלית לזרה (דיאגרמה ב' - 16); הספנות הישראלית יקרה יותר, משום שהיא חייבת בצוות ישראלי מינימלי, ששכרו גבוה מזה של הצוותים הזרים. פגיעה זו גדולה יותר בהובלה הישראלית בצובר, שהיא עתירת עבודה יותר מההובלה במכולות. לצמצום הפעילות בצי הישראלי, ולהסטה אל הספנות הזרה, תרמה גם הקטנה מסוימת של ההגנה הממשלתית על הובלות בצובר, משעה שהובלת הגרעינים והבשר הועברה לידיים פרטיות.

ראוי לציין את חשיבותה של ההובלה בין נמלים זרים: הובלה זו גדלה בשנים האחרונות הרבה יותר מהר מאשר ההובלה מנמלי הארץ ואליהם, והיא תופסת כ־60 אחוזים מפדיון הספנות הישראלית.

מחיריהם של שירותי הנמלים ירדו השנה בכ־2 אחוזים, עם הורדת אגרת הרציף מ־2 ל־1.5 אחוזים מערך סחורות היבוא⁴. מחירי הספנות עלו השנה בכ־15 אחוזים; בכך קיזזו חלקי של ירידת המחיר היחסי של ההובלות אל ישראל בשנים האחרונות, על רקע התאוששות מסוימת בספנות העולמית.

הספנות הישראלית נתמכת על ידי הממשלה, הן בתמיכה כספית, שהוקצתה לכך בתקציב 1994, והן אחרת. הממשלה כופה, באמצעות הצו לפיקוח על המצרכים והשירותים, שימוש בספנות הישראלית

⁴ מטעני יבוא לשם יצוא מקבלים החזר חלקי של האגרה.

להובלת חלק ממוטענים מסוימים, כפחם, דלק, גרעינים ובשר. כמו כן יש תמיכה בנמל אילת — פטור של 50 אחוזים מאגרת הרציף וסבסוד של ההובלה היבשתית לנמל זה.

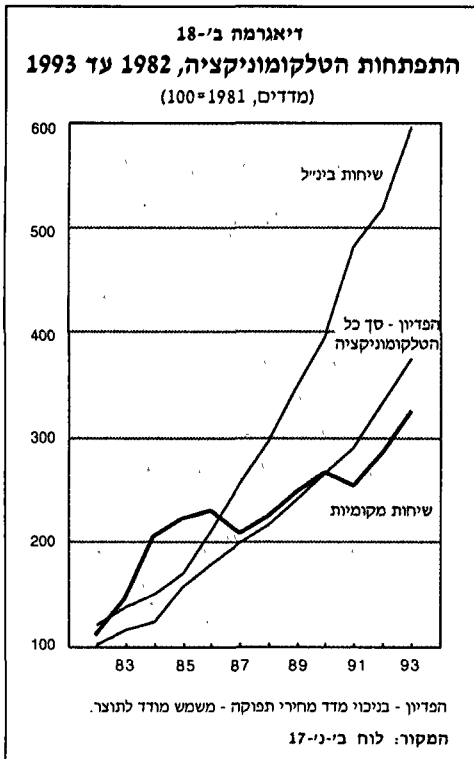
תפוקת חברות התעופה הנמלי התעופה גדלה השנה בכ־3 אחוזים (לוח ב'-נ'-16). בכך האטה, אחרי גידול מהיר אשתקד, תוך התחדדות התחרות בתעופה הזרה. יצוין, כי הגידול אשתקד היה גבוה בהרבה מהגידול בתעופה העולמית, וכי ברקע להאטה השנה עומדת התאוששות מסוימת בעולם. מספר הטסים — הן היוצאים והן הנכנסים, בחברות הישראליות ובזרות — גדל השנה מאוד, בכ־16 אחוזים, והסתכם בכ־5 מיליונים לכל כיוון. התנועה גדלה עם גידול הביקוש לשירותי תיירות, הן ליצואם והן ליבואם⁴⁷, חלקו לנסיעות עסקים. הפעילות בנמלי התעופה המשיכה לגדול השנה, אמנם בקצב איטי לעומת הגידול החריג אשתקד. בלט גם גידול התפוקה של הטסת נוסעים, בעוד שהתפוקה מהובלת מוטענים גדלה אך במעט. גידולה של תפוקת חברות התעופה הישראליות היה נמוך מגידול מספר הטסים, משום הטסת טיסות לחברות זרות.

מספר הטסים בתעופה הישראלית גדל השנה בכ־10 אחוזים, חרף ירידת משקלן של החברות הישראליות בהטסת נוסעים (דיאגרמה ב'-17), עם גידול מספרם של הבאים לארץ והיוצאים ממנה. הטסת הביקושים לחברות הזרות, שהחלה כבר אשתקד, התבטאה בירידה בת 3 אחוזים של חלק התעופה הישראלית בשוק — לכדי 47 אחוזים ממספר הטסים (קרוב למשקל הנמוך ב־1982). ההסטה לוותה בעלייה מסוימת של משקל טיסות השכר בחברות הישראליות.

בתעופה העולמית גברה התחרות בין חברות התעופה, והגדרת מסגרת התחרות בענף היא תנאי מוקדם להפרטת "אל-על", לכשתוצא מפירוק, דבר העומד עתה על הפרק⁴⁸.

⁴⁷ לא ברור עד כמה תרם ביטול מס הנסיעות, בשיעור 100 דולרים לנפש, לגידול מספר הישראלים היוצאים.

⁴⁸ בראשית 1994 אימצה הממשלה את המלצות ועדת שרון ("דוח הוועדה הבין משרדית לבחינת מבנה ההובלה האווירית לישראל וממנה — נוסעים", אוקטובר 1993). ההמלצות באות לצמצם את המגבלות על התחרות בתחום הטסת הנוסעים. אולם, לא ברור עד כמה ישתנה המצב בפועל; הצד החוקי של הסדרת התעופה עוד לא נשתנה (נכון לאמצע אפריל 1994), ואפילו האיסור על מתן הנחות על ידי סוכני הנסיעות עדיין תקף. בידי ראש מינהל התעופה האזרחית נותר שיקול דעת רחב, ונותרה האפשרות שהפירוש שלו לתקנות החדשות יהיה מצמצם מאוד, כך שהגברת התחרות תהיה זעומה.

תפוקת התקשורת המשיכה השנה לגדול במהירות — מגמה המאפיינת את מדיניות המערב — וצמחה ב־13 אחוזים⁴⁹ (לוח ב'-17 ודיאגרמה ב'-18), בהמשך לגידולה המהיר בשנים קודמות. נמשכה גם עליית משקל הענף בתוצר העסקי, והוא הגיע השנה ל־2.5 אחוזים. כן נמשך הגידול המהיר בתשתית התקשורת, ומשקל המגזרים המחוברים למיתוג הספרתי גדל מאוד. השנה לא נמשכה הפרטת "בזק", מאחר שעדיין לא קוימו תנאים בסיסיים לכך, והיה מקום להמתין לרשיון הכללי החדש שלה ולנוסחת תעריפים חדשה. רווחי "בזק" גדלו השנה ב־23 אחוזים, על אף אטיותה הרבה של עליית התעריפים ולמרות העליות בשכר הריאלי למועסק בתקשורת⁵⁰.

מחיריהם של שירותי "בזק" השונים לצרכן רחוקים מלשקף את עלות ייצורם, ומתקיים "סבסוד צולב": שירותים שמחירם לצרכן גבוה מעלותם, מסבסדים שירותים אחרים, אשר מחירם לצרכן נמוך מעלות ייצורם. הדבר פוגע ברווחת המשק, בגרמו

לעיוות תצרוכתם של שירותים אלה, שכן הצרכנים אינם רואים לפנייהם את העלות האמיתית של ייצור השירותים השונים. הוא גם שינה את חלוקת ההכנסות במשק על ידי מיסוי צרכנים לטובת רווחים עודפים ל"בזק". רווחים אלה נוצרו עקב צמיחה מהירה של השירותים המסבסדים, למשל השיחות הבינלאומיות (דיאגרמה ב'-18), לעומת צמיחה איטית יותר של השירותים המסבסדים.

ההכנסות העודפות ל־1993 נאמדו ביותר מ־400 מיליוני ש"ח על ידי ועדת שורר⁵¹, שעסקה במדיניות התעריפים של "בזק". הוועדה, שחקרה את הכנסות החברה והוצאותיה בחמש השנים האחרונות, מצאה גם ש"בזק" לא התייעלה בשיעור הצפוי⁵², והוצאותיה השנתיות העודפות נאמדו במאות מיליוני ש"ח. כן מדווחת הוועדה, שגם לפי גישת "בזק", ניתן לצמצם את מספר עובדי החברה

⁴⁹ בשנים האחרונות מוטה הנתון, ככל הנראה, כלפי מטה — מפני התפתחות פירמות נוספות, נוסף על "בזק" ורשות הדואר, שרק הן נמדדו כאן.

⁵⁰ השנה עלה השכר הריאלי למשרת שכיר בתקשורת ב־3.5 אחוזים, בעוד שבמשק כולו הוא עלה בכ־0.5 האחוז. בעשור האחרון גדל השכר למשרת שכיר בתקשורת ב־67 אחוזים, בעוד שבמשק בכלל הוא גדל ב־8 אחוזים בלבד. רמתו המוחלטת של השכר בתקשורת השנה גבוהה מזו של השכר לשכיר במשק ב־72 אחוזים.

⁵¹ "דוח הוועדה לבחינת תעריפי בזק", נובמבר 1993.

⁵² כפי שקבעה ועדת פוגל, בדו"ח הוועדה לבחינת מבנה ומדיניות תעריפי בזק, ספטמבר 1989.

בכ"2,000 עובדים (כ"19 אחוזים מהמחצבה) בלי לפגוע בשירות. מן האמור לעיל עולה, שענף התקשורת, שהוא מונופוליסטי בעיקרו, מעסיק עובדים מיותרים, משלם שכר גבוה (ראו הערה 50), ותעריפיו יוצרים רווחים עודפים.

בעולם נוטים להחליש את המונופוליוציה בענף התקשורת, על ידי תחרות בין מעטים, ולעתים אף יותר מזה. הגברת התחרות חשובה ביותר בענף זה, שהטכנולוגיה שלו מתפתחת במהירות: ביכולתה לעודד יזמות, להביא למיצוי אפשרויות הפיתוח, ובאמצעות שיפור שירותיו של ענף תשתית זה — לקדם את צמיחת המשק כולו. החלשת המונופוליוציה מתאפשרת על ידי השינויים המהפכניים בטכנולוגיה של הציוד המשרת את הענף; אלה הפחיתו את מידת המונופול הטבעי בתחומי התקשורת השונים, בהווילס את התקנת התשתית.

בכיוון זה התנהלו בישראל דיונים זמן רב, ומשניתן רשיון כללי חדש לחברת "בזק", בתחילת 1994, שיבשו עובדי "בזק" את השירות שיבושים קשים, שהביאו לדחיית הפעלתו. הרשיון מגדיר את התחומים שבהם מותר ל"בזק" לפעול, את תחומי המונופול ואת התחומים הפתוחים לתחרות. למרות העיכוב בהפעלת הרשיון החדש, ננקטו צעדים חשובים להרחבת התחרות עם "בזק", באמצעות תחרות בין מעטים, בתחום הטלפון התאי והבינלאומי. כן הוגדר חופש הפעולה של צרכני התקשורת בתחומים נוספים.

שיטת עדכון התעריפים של "בזק" נבחנה על ידי ועדת שורר, ורוב המלצותיה בתוקף מראשית 1994. רמת התעריפים הבסיסית ירדה, ונקבע, כי עדכון התעריפים בעתיד יפגר אחר עלייתן של הוצאות "בזק" יותר משהיה נהוג עד כה. צעד חשוב אחר שננקט הוא קירוב התעריפים של השירותים השונים אל הוצאות ייצורם (הפחתת "הסכסוד הצולב"): המחיר היחסי של השיחה לחו"ל הופחת במידה רבה⁵³, ועלה מעט המחיר של הגישה למערכת.

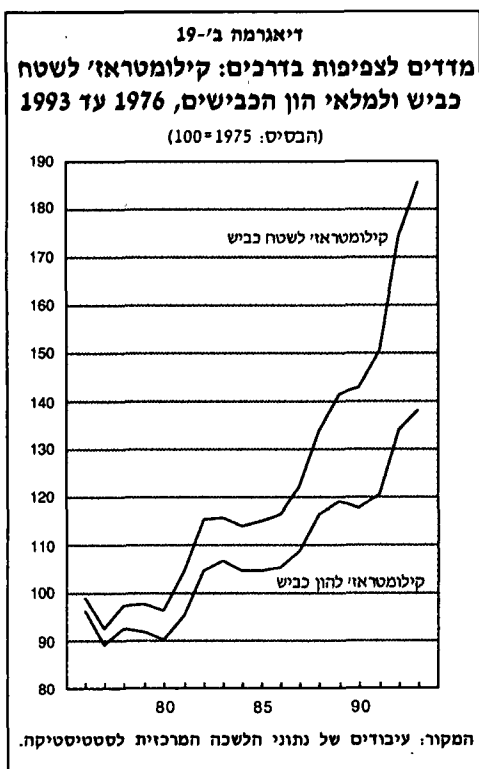
(5) תשתית הכבישים

השנה היתה תפנית חשובה בהשקעה בכבישים, והיא גדלה ריאלית בכ"62 אחוזים לעומת 1992. היקפה השנה היה כ"2 מיליארדי ש"ח, ומשקלה בתל"ג עמד על כ"1.1 אחוזים, גבוה בהרבה אף מהערכים הגבוהים בשנים 1968 עד 1970 (דיאגרמה ב'—14)⁵⁴. בכך מתבטא הניסיון לחסל פיגור בן שנים רבות בהשקעה בכבישים, פיגור שהביא את הצפיפות בהם לרמה גבוהה ביותר, ופגע בפעילות המשקית ובפעילות הפנאי. אם ההשקעה תישאר ברמתה הגבוהה של 1993, אפשר שרוב הפיגורים ייסגרו בטווח הקרוב — אך נראה, שבטווח זה לא תוקל משמעותית הצפיפות הקשה בכבישים העירוניים שבמטרופולינים.

הצפיפות, הנמדדת כיחס שבין הקילומטרו' שעשו כלי הרכב לבין הון הכבישים בתחילת שנה, המשיכה ועלתה בכ"1993 (דיאגרמה ב'—19 ושורה 7 בלוח ב'—נ'—20) — אך אם נייחס את הקילומטרו' של 1993 להון הכבישים של סוף 1993, נמצא שהצפיפות התייצבה השנה. רק מעט נעשה להכנת תשתית מיוחדת לתחבורה הציבורית בערים (למשל נתיבים מיוחדים עבורה), שהיא חיונית להקלת הצפיפות בתנועה העירונית. עתה נבחנת כראיותה של הקמת מערכת הסעה המונית בערים הגדולות, שאם תוקם — עשויה להקל על קשיי התנועה בהן.

⁵³ גם הודות להפחתת התגמולים של "בזק" לממשלה.

⁵⁴ לעבודות הסלילה בכל רחבי הארץ היתה גם השפעה שלילית קצרת טווח על התנועה — הפרעה לנסיעות, ואף גרימת תאונות דרכים.

התקדמות כביש מס' 6 ("חוצה ישראל") — פרויקט רב היקף, האמור לשנות את פני התעבורה בארץ — עדיין מתממה, והפיגור לעומת התכנון המקורי גדול.

ההשקעה ברכבת — שיכולה להקל על לחץ המשתמשים — פחתה השנה מאוד (לוח ב'—20). למרות ההשקעות הרבות ברכבת, עדיין אין היא משמשת כלי משמעותי להולכת נוסעים, המחליף את הכבישים.

ההוצאה לתחזוקת הכבישים הבינעירוניים והעורקיים לא השתנתה השנה ריאלית, והסתכמה בכ־300 מיליוני ש"ח. הכבישים נשחקו מאוד במשך שנים רבות, שבהן הוקצב לתחזוקה מעט מדי, ולא נאכפה מגבלת העומס המרבי המותר למשאיות.

ד. ה ב נ י י ה

(1) קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1993 היה משקלו של תוצר ענף הבנייה בסך התוצר העסקי 8.9 אחוזים, לאחר ירידתו של תוצר הענף בכ־6 אחוזים, ושל תפוקת הענף בכ־8 אחוזים. ירידה זו משקפת צמצום בן 30 אחוזים של ההשקעה בבנייה למגורים, לאחר התייצבות בשנה הקודמת וגידול מהיר בשנים 1990 ו־1991; בעקבות גל העלייה. לעומת זאת עלו במידה ניכרת ההשקעות בבנייה שלא למגורים, בכ־34 אחוזים, ההשקעות בתשתית ועבודות עפר גדלו בכ־28 אחוזים, ומתוכן עלתה ההשקעה בכבישים בכ־62 אחוזים. הקטנת ההשקעה בבנייה למגורים נבעה מירידת ההשקעה הציבורית בבנייה למגורים, שקווצה במידת מה על ידי עליית ההשקעה הפרטית בבנייה זו. אולם הרחבת הבנייה הפרטית למגורים לא תאמה את היקף הביקושים שהיו בשוק הדיור. לכן נוצרו בשוק הדירות עודפי ביקוש, ומחירי הדירות בבעלות עלו עלייה ניכרת, כ־22 אחוזים, שמשמעותה עלייה בת 9.6 אחוזים של מחירן היחסי⁵⁵. הרחבת הבנייה הפרטית למגורים לוותה בשיווק קרקעות, כמחצית משיווק זה באזור המרכז.

⁵⁵ המחיר היחסי הוא מחירי הדירות בבעלות בניכוי מדד המחירים לצרכן. מחירי הדירות בבעלות בניכוי מדד המחירים לצרכן ללא דיור עלו בשנת 1993 בכ־12 אחוזים.

לוח ב' - 21

נתונים עיקריים לסעילות ענף הבנייה, 1972 עד 1993

העלייה או הירידה השנתית הממוצעת								
1993	1992	1991	1986-1993	1979-1986	1972-1979	1993	1992	
(אחוזים)								
-7.8	3.4	42.5	8.9	-2.2	-1.6	8,863	9,609	סך תפוקת הבנייה (מיליוני ש"ח, במחירי 1986)
-29.5	-3.2	83.8	8.5	-3.4	-2.6	3,770	5,346	למגורים
30.6	22.0	14.8	15.0	-3.9	-2.4	3,302	2,529	לא למגורים
3.3	2.2	-0.8	2.6	1.7	2.0	1,792	1,734	תפוקת בנייה אחרת ²
-3.1	-25.1	45.7	10.4	-6.4	-5.6	7,430	7,670	שטח ההתחלות של בניית מבנים (אלפי מ"ר)
-9.6	-35.7	55.6	9.2	-6.4	-5.8	5,070	5,610	מזה: למגורים
14.6	36.4	6.3	13.1	-6.5	-5.1	2,360	2,060	שלא למגורים
-18.7	44.2	52.8	8.7	-3.6	-2.1	7,430	9,140	שטח הגמר של בניית מבנים (אלפי מ"ר)
-28.1	48.2	68.2	9.4	-2.4	-4.7	5,480	7,620	מזה: למגורים
28.3	26.7	9.6	6.9	-6.1	4.8	1,950	1,520	שלא למגורים
-25.1	-46.2	97.1	8.7	-9.6	-8.0	34	45	התחלות בניית דירות (אלפים)
-38.4	65.9	111.8	10.3	-4.7	-6.5	43	70	גמר בניית דירות (אלפים)
4.9	2.0	-1.0	-1.3	3.0	3.5	22	21	משך זמן הבנייה לדירה (חודשים) ³
-7.3	18.7	16.3	7.3	-1.2	-1.0	179	193	מועסקים (אלפים)
10.1	11.9	26.3	9.7	-4.0	-2.6	118	108	ישראלים
-29.2	28.4	4.4	3.6	3.9	3.9	61	86	מיוש"ע
מלאי ההון בצידוד בנייה								
11.2	21.5	2.0	2.5	-1.0	4.1	1,417	1,275	(מיליוני ש"ח, מחירי 1986) ⁴
8.3	10.9	16.4	16.5	153.1	42.7	5,599	5,170	מדר מחירי תשומות הבנייה למגורים
6.3	12.5	35.6	12.1	-1.1	1.0	4,668	4,391	שיווק מלט (אלפי טונות)

- (1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
 - (2) כולל בנייה ביטחונית ואומדן גס של עבודות אחזקה.
 - (3) בבנייה הפרטית.
 - (4) מלאי ההון לתחילת שנה.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

שנת 1993 התאפיינה בגידול הביקושים לרכישת דירות, יחד עם הקטנת תוספת הדירות החדשות⁵⁶, על רקע צמצום ההתערבות הממשלתית הישירה בשוק הדירות, שהחל בשנת 1992. עודפי הביקוש גרמו להרחבת הבנייה שביזמת הסקטור הפרטי, במיוחד במחצית השנייה של השנה, אך לא במידה התואמת את הביקושים הנרחבים. הסגר שהוטל על השטחים ברביע השני (והוסר בהדרגה בהמשך השנה) והמצב הביטחוני הקשו על הרחבה נוספת של הבנייה. הסקטור הפרטי הגדיל את התחלות הבנייה למגורים בכ- 25 אחוזים לעומת השנה הקודמת. עודפי הביקוש של הדירות השתקפו בעלייה בת 9.6 אחוזים של מחירן היחסי. כן נרשם גידול של כ-24 אחוזים בהיקף העסקאות בדירות (חדשות ויד שנייה), גידול המציין היקף פעילות נרחב בשוק הדירות.

א. הביקוש לדירות בשנת 1993

גידול הביקוש לרכישת דירות מושפע הן מגורמים של הטווח הארוך והן מגורמים של הטווח הקצר. גורמי הטווח הארוך הם גידול האוכלוסייה והשינויים בהכנסה הפרמננטית, בעוד שגורמי הטווח הקצר הם שיקולים של רווחי הון המניעים בין השאר, להקדמת רכישות או לדחייתן, בהתאם למצב השוק. הביקוש "הבסיסי" לרכישת דירות בשנת 1993 נובע בעיקרו מגורמי הטווח הארוך⁵⁷. משנת 1990 ועד סוף שנת 1993 גדלה האוכלוסייה בכ-17 אחוזים. הודות לגל העלייה: משנת 1990 ועד סוף שנת 1993 הגיעו לארץ כחצי מיליון עולים. בשנותיהם הראשונות של העולים בארץ גדל אחוז רוכשי הדירות ככל שהוותק בארץ עולה (לוח ב'-נ'-21). הרכישות המוגברות של העולים עם גידול הוותק בארץ מוסברות בעליית שיעור העולים המועסקים מתוך העולים המשתתפים בכוח העבודה, ובגידול אפשרויותיהם להשיג מקורות מימון. משנת 1990 ועד שנת 1993 נצפתה מגמה של ירידת שיעור האבטלה אצל העולים — מכ-50 אחוזים בשנת 1990 לכ-20 אחוזים בשנת 1993. לאחר שמצאו עבודה יכולים העולים להתחייב להחזר הלוואה לטווח ארוך, כי עתה גדלה ההסתברות שיהיה באפשרותם לפרוע אותה. זאת ועוד: ככל שממשך השהייה בארץ עולה, גדלה הוודאות לגבי ההישארות בה ולגבי מקום המגורים. טענות אלו נתמכות בגידול בן 70 אחוזים של מספר העולים שמימשו את זכותם למשכנתאות מוכוונות בשנת 1993. גידול ההיקף של מימוש המשכנתאות לדירור לווח, כצפוי, בירידה של מספר מממשי המענקים להשתתפות בשכר דירה (דיאגרמה ב'-20). ומה גם שלחלק מהעולים ניתנה האפשרות לקבל משכנתה לקניית דירה תוך כדי המשך קבלת השתתפות בשכר דירה. במקביל, בעיקר במחצית הראשונה של השנה, נצפתה השפעתם של המבצעים למכירת דירות שיוזם משרד השיכון על הגידול הרב ברכישת דירות, ועמן גידול רב של מספר ההלוואות שמומשו על ידי זכאים⁵⁸ (לוח ב'-23). משרד השיכון פעל מצד הביקוש והגדיל את הלוואות המקום ואת רכיב המענק בהן ביישובים נבחרים.

⁵⁶ הקטנה של תוספת הדירות הגמורות ושל מספר הדירות שכבנייה פעילה.

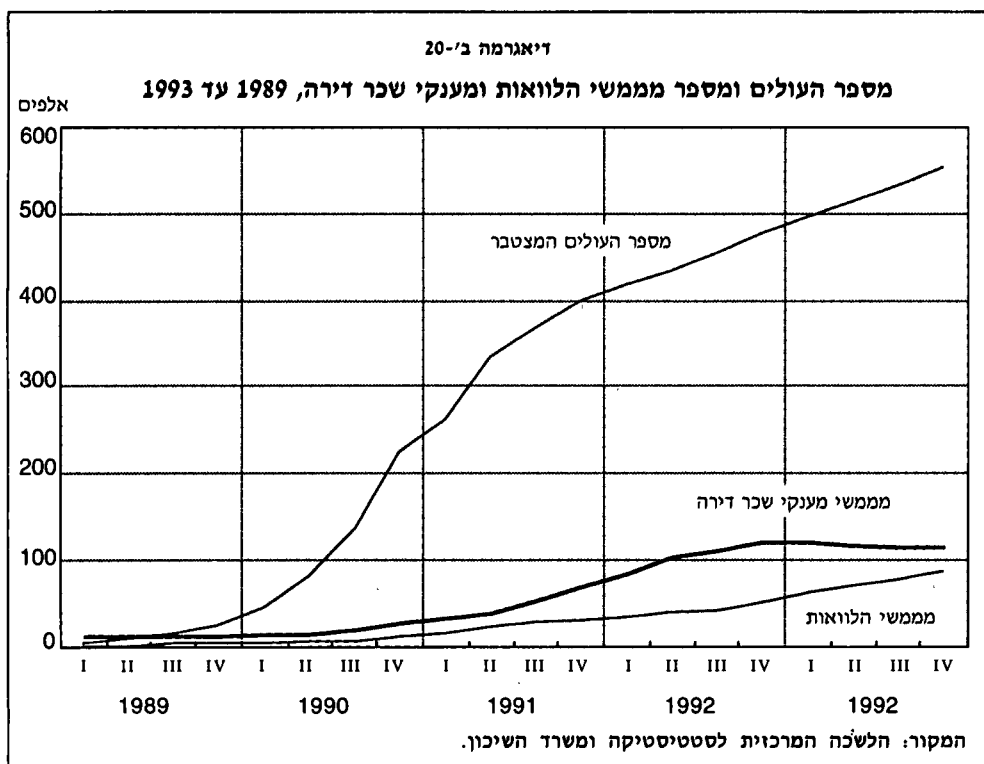
⁵⁷ הביקוש "הבסיסי" לרכישת דירות בשנת 1993 מוערך בכ-52 אלף דירות, הכוללות דירות שנרכשו ביד עולים וותיקים לצורכי מגורים וכ-4,000 דירות שנרכשו מעבר לצורכי הדירור השוטפים. מספר הדירות שרכשו העולים מוערך בכ-26 אלף; זאת על פי סקרים שנערכו בפברואר ובנובמבר 1993 בקרב עולי חבר העמים אשר הגיעו לישראל החל מסוף שנת 1989 ועד תקופת הסקר. עולים אלה מהווים כ-88 אחוזים מכלל העולים. ההנחה היא, כי ממצאי הסקר תקפים לגבי כל העולים ומשקפים רכישות במשך שנה (לוח ב'-נ'-21). ביקוש האוכלוסייה הוותיקה נאמד בכ-22 אלף דירות.

⁵⁸ ייתכן שהמבצעים נתפסו בעיני הציבור כחד-פעמיים, וגרמו להקדמת רכישות.

לוח ב' - 22
בניית דירות לסי יזום, 1970 עד 1993
(אלפי דירות)

גמר			התחלות				
בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול		
19.9	26.9	46.8	26.2	30.2	56.4	ממוצע 1970 עד 1975	
20.6	24.0	44.6	8.4	22.5	31.0	ממוצע 1976 עד 1978	
9.5	19.6	29.1	8.9	19.3	28.3	ממוצע 1979 עד 1986	
3.4	17.2	20.6	3.2	18.0	21.2	ממוצע 1987 עד 1989	
3.6	16.4	20.0	3.0	18.7	21.7		1987
3.2	16.4	19.6	3.0	18.9	22.0		1988
3.5	18.8	22.3	3.5	16.4	19.9		1989
3.3	16.7	20.0	19.6	22.8	42.4		1990
23.1	19.1	42.3	61.7	21.8	83.5		1991
48.5	21.6	70.1	21.8	23.1	44.9		1992
21.6	21.6	43.2	4.8	28.9	33.6		1993
0.5	4.2	4.6	3.6	5.3	8.8	I	1990
0.6	4.1	4.8	2.8	4.9	7.7	II	
1.0	4.1	5.1	4.9	6.1	11.1	III	
1.2	4.3	5.5	8.2	6.5	14.8	IV	
2.5	4.1	6.6	13.5	4.8	18.3	I	1991
3.7	4.3	8.0	16.8	6.1	22.9	II	
7.5	4.7	12.2	17.6	5.4	23.0	III	
9.5	6.0	15.5	13.8	5.5	19.3	IV	
10.0	5.0	15.0	5.7	4.6	10.3	I	1992
13.3	5.8	19.1	8.4	5.9	14.3	II	
15.1	5.4	20.5	5.4	6.3	11.7	III	
10.1	5.4	15.5	2.3	6.3	8.7	IV	
7.3	4.3	11.5	1.1	6.4	7.5	I	1993
4.7	5.1	9.8	1.0	6.3	7.3	II	
4.9	5.8	10.7	1.1	7.9	8.9	III	
4.8	6.5	11.2	1.6	8.3	9.9	IV	

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כמו כן ניתנו הלוואות מקום בחלק מהיישובים גם לבעלי דירות. כ־54 אחוזים מרוכשי הדירות במבצעים אלו היו עולים.

בשנת 1993 פחת מימוש המשכנתאות המוכונות לדירור על ידי זוגות צעירים לעומת השנה הקודמת, שהיתה שנת שיא במימוש משכנתאות על ידי קבוצה זו. עם זאת היה היקף המימוש השנה גבוה בהשוואה לשנים קודמות (לוח ב'–23).

הגידול ברכישת דירות השנה נתמך על ידי הציפיות לגידול ההכנסה הפרמננטית וההכנסה הפנויה, עם צמיחת התוצר העסקי. על רקע זה גדלים גם הביקושים הנובעים מהרצון לשפר את רווחת הדירור, כלומר לעבור לדירות גדולות יותר. לביקוש זה תורם גידול הביקוש של העולים, שעיקרו ביקוש לדירות קטנות. הדבר הביא לעליית מחירן, ובעקבותיה עלה הביקוש של האוכלוסייה הוותיקה לדירות גדולות. הביקושים לדירות גדולות השתקפו בין השאר בגידול בן 43 אחוזים של מכירת דירות מהבנייה הפרטית ב־24 ערים גדולות. יש לזכור, כי לסקטור הפרטי נטייה כולטת להתרכז בבנייתן של דירות יוקרה, ונוכחותו בשוק הדירות הקטנות, בנות 3 חדרים ופחות, מצומצמת. בין השאר בגלל מגבלות שמטילות המועצות המקומיות על מספר הדירות בבניין. לכן כ־87 אחוזים מהדירות שנמכרו על ידי הסקטור הפרטי הן בעלות 4 חדרים ויותר. בבדיקת התפלגות הדירות בבנייה הפרטית ב־24 ערים גדולות לפי מספר החדרים נצפתה עלייה בקנייה של דירות בנות 3 חדרים בשנים 1992 ו־1993 ובהיצען בשנת 1993, בהשוואה לשנים קודמות, וזאת, כאמור, בעקבות עליית ביקוש העולים לדירות קטנות. תופעה זו נצפתה גם בהתחלות הבנייה בסקטור הציבורי בשנים 1990 עד 1992. בשנת 1993 חזרה ההתפלגות של התחלות הבנייה למגורים לפי מספר החדרים לזו שקדמה לגל העלייה.

לוח ב' - 23

אינדוקטורים לביקוש ולהיצע בשוק הדירות, 1991 עד 1993

1993					
מחצית ב	מחצית א	1993	1992	1991	
175,530	153,630	175,530	132,340	62,230	גמר הדירות — מצטבר מ־1990
204,420	185,610	204,420	170,790	125,890	התחלות הדירות — מצטבר מ־1990
62,422	59,651	122,073	98,516	99,610	מספר העסקאות בדירות ¹
					הדירות בבעלות המדינה
		40,823	29,271		סוף תקופה (מצטבר) ²
4,005	7,492	11,497	4,310	3,029	מכירת הדירות שבבעלות המדינה
					מספר מממשי ההלוואות לדירור
29,982	34,664	64,646	53,733	51,513	לזכאים
16,591	18,541	35,132	20,590	19,139	מזה: עולים
8,068	8,762	16,830	19,544	14,680	זוגות צעירים
					סך ההלוואות החופשיות
2,328	2,190	4,546	2,102	2,357	(מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים)

(1) לפי תאריך פתיחת התיק, כולל דירות חדשות ודירות יד שנייה ומתנות לקרובים ללא תמורה. לא כולל ירושות, דירות הנמכרות כחלק ממשק חקלאי, דירות בשכר מוגן התפוסות בזמן המכירה וחלק מהדירות במבנים תעשייתיים או מסחריים הנמכרים כעסקה אחת. לא כולל "בנה ביתך".

(2) כולל דירות שנרכשו על ידי המשרד במסגרת התחייבויות רכישה וכן דירות מבנייה תקציבית.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נציבות מס הכנסה ומשרד הבינוי והשיכון.

הרחבת הביקושים לרכישת דירות בשנת 1993 נבעה הן מגורמי הטווח הארוך, שפורטו לעיל, והן מהקדמת רכישות של דירות, שנבעה מציפיות לעליית מחירי הדירות בעתיד. תהליך השלום, שקיבל תאוצה בספטמבר, עודד ציפיות לעליית הביקוש של תושבי חו"ל לנרדל"ן ולדירור. נוסף על כך יש צופים כי חלק מתושבי ההתנחלויות ישובו אל תחומי הקו הירוק לאחר הסכמי השלום, ויגרילו את הביקוש לדירות. עליית הביקוש לדירור בעתיד תקדים את גידול מלאי הדירות (בשל משך הייצור הארוך של דירות). לכן יש ציפיות לעליית מחירים, ואלה גורמות לעליית הביקוש בהווה, ולהקדמת רכישות גורמים נוספים שתמכו בגידול הביקוש לרכישת דירות הם ירידת שיעורי הריביות על משכנתאות ועליות השערים בבורסה בשנים 1990 עד 1992. הריבית על משכנתאות חופשיות ליותר מ־15 שנה ירדה מ־5.1 אחוזים בממוצע בשנת 1992 ל־4.4 אחוזים בממוצע בשנת 1993, כך שהאשראי היה השנה זול יחסית. הודות לאשראי הזול שהעמידו הבנקים לרשות הציבור ועם התגברות התחרות בין הבנקים, עלתה במידה ניכרת כמות המשכנתאות החופשיות שהבנקים נותנים לציבור (לוח ב' - 23). התחרות בין הבנקים באה לידי ביטוי גם בתנאי ההלוואות: ללקוחות הוצעו תוכניות מפתות, המאפשרות, למשל, רחית החזר תשלום הקרן, או "משכנתאות ברירה", המאפשרות להם לבחור את צורת ההצמדה. זאת ועוד דירות הן נכס השקעה לטווח ארוך, שהסיכון בו נמוך יחסית לבורסה, ולכן אפשר שחלק מההכנסה שהיתה לציבור מההשקעה בבורסה בשנתיים הקודמות הושקע בקניית דירות.

גידול הביקוש לדירור התבטא גם בעליית סך ביצועי ההלוואות הלא מוכוונות בכ־78 אחוזים בניכוי עליית מחירי הדירות. עם זאת עלה סך הפירעונות המוקדמים בכ־35 אחוזים בניכוי עליית מחירי

לוח ב' - 24

המחירים היחסיים של דירות ושיעורי הדירות הלא-מכורות, 1981 עד 1993¹

אחוז הדירות הלא מכורות		העלייה או הירידה לעומת התקופה הקודמת				השנה
בסך היצע הדירות שלפני גמר ²	מכירת דירות ²	מחירי הדירות	מחירי הדירות	מחירי הדירות		
		יחסית למדר מחירי התשומה ¹	יחסית למדר המחירים לצרכן ¹			
(אחוזים)						
60.9	15.5	10.7	17.6	154.5	1981	
70.4	-30.8	2.1	0.4	121.8	1982	
68.1	-5.3	8.7	3.8	155.1	1983	
73.9	-22.9	-2.1	0.9	378.2	1984	
75.9	-12.9	11.0	-5.1	284.0	1985	
69.1	1.5	-12.9	-13.7	27.8	1986	
58.0	32.9	-7.6	-3.2	16.1	1987	
59.8	-1.6	-1.2	2.0	18.6	1988	
60.9	-10.6	13.6	12.1	34.7	1989	
57.9	38.1	15.5	14.7	34.4	1990	
70.7	-16.7	11.5	9.2	29.9	1991	
73.0	1.4	-0.8	-1.7	10.0	1992	
63.5	42.9	12.2	9.6	21.5	1993	
53.0	7.2	4.8	4.7	7.9	I	1990
54.8	-9.7	5.0	4.9	10.1	II	
59.5	15.5	0.4	3.1	7.7	III	
64.3	13.8	1.8	-1.8	2.8	IV	
65.6	-22.1	3.1	2.9	5.8	I	1991
66.1	8.1	10.5	10.5	16.3	II	
71.1	-23.7	-4.2	-3.7	3.0	III	
79.9	-0.9	-0.6	-3.9	-1.6	IV	
72.3	4.9	-1.8	-1.5	-0.1	I	1992
71.8	7.6	2.2	1.7	4.7	II	
75.6	-5.2	-5.2	-0.3	1.3	III	
72.2	28.3	9.4	4.4	6.9	IV	
67.9	12.6	5.8	4.5	8.1	I	1993
66.2	-13.8	-1.0	-1.6	1.3	II	
66.6	19.9	0.2	3.6	5.0	III	
53.3	33.1	7.6	2.7	6.0	IV	

(1) שיטות החישוב של מדרד המחירים לצרכן ושל מדרד מחירי התשומה בבנייה למגורים מבוססות על חישוב של מדרדים אלו בהתאמה לתקופות הסקר, כלומר: לכל תקופת סקר חושב ממוצע מדרד המחירים לאותה תקופה.

(2) בסקטור הפרטי: עד 1982 מבוסס על 21 ערים ומ־1982 — על 24 ערים.

לוח ב' - 25

שיעורי המימון והסבסוד הגלומים בהלוואות לזוגות צעירים לפי קבוצת הזכאות¹,

1981 עד 1993

(אחוזים ממחיר דירה בת 2.5-3 חדרים ²)				
קבוצת הסיוע המרכי מקסימום		קבוצת הסיוע המזערי מינימום		
שיעור הסבסוד	שיעור המימון	שיעור הסבסוד	שיעור המימון	
34	47	7	22	ממוצע 1985-1981
48	63	11	27	1986
39	54	9	26	1987
38	55	8	28	1988
29	48	4	24	1989
24	45	2	23	1990
24	52	2	26	1991
28	63	6	32	1992
22	53	3	27	1993

(1) זכאים ששירתו בצה"ל.

(2) מחיר הדירה נלקח מסקר מחירי הדירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שיעורי הסבסוד נגזרו מנתונים על סכומי ההלוואות ותנאי ההחזר, והם נובעים משני גורמים: ריבית מוזלת, וסבסוד אינפלציוני הנובע משיטת ההחזר ומן החלק הבלתי צמוד במשכנתה. לבעלי ניקוד גבוה נכלל גם מענק.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד הבינוי והשיכון ועיבודי בנק ישראל.

הדירות. ייתכן אפוא שעקב ירידת הריביות פרע הציבור הלוואות ישנות ולקח במקומן הלוואות בריבית נמוכה יותר, מה גם שבפברואר התקבל בכנסת חוק המקל על פירעונן המוקדם של הלוואות מסוימות.

ירידת הריבית על משכנתאות לא־מוכנות גרמה לירידת שיעור הסבסוד. ברביעים הראשון, השני והרביעי היתה ריבית זו נמוכה מהריבית על הלוואות מקום (4.5 אחוזים), ולכן שיעור הסבסוד לא השתנה עם תוספת הלוואות המקום (לוחות ב'-26 וב'-27). עם זאת אפשר שהלוואות המקום נלקחו על ידי ציבור שלא היה יכול לקבל הלוואות חופשיות מהבנקים.

לוח ב' - 26

שיעורי הסבסוד והמימון לעולים, 1989 עד 1993
(כאחוז ממחיר הדירה)

מימון		סבסוד		רביע	
רגיל	כולל הלוואות מקום	רגיל	כולל הלוואות מקום		
58	58	36	36	III	1989
54	54	31	31	IV	
53	53	30	30	I	1990
47	47	25	25	II	
45	76	24	31	III	
47	79	24	30	IV	
47	79	24	30	I	1991
37	61	18	23	II	
35	58	18	24	III	
35	59	17	23	IV	
47	71	29	30	I	1992
45	68	28	29	II	
44	66	26	27	III	
43	65	26	26	IV	
38	38	22	22	I	1993
38	38	22	22	II	
36	55	21	22	III	
35	35	20	20	IV	
48	63	26	29		1990
38	64	19	25		1991
45	68	27	28		1992
37	42	21	21		1993

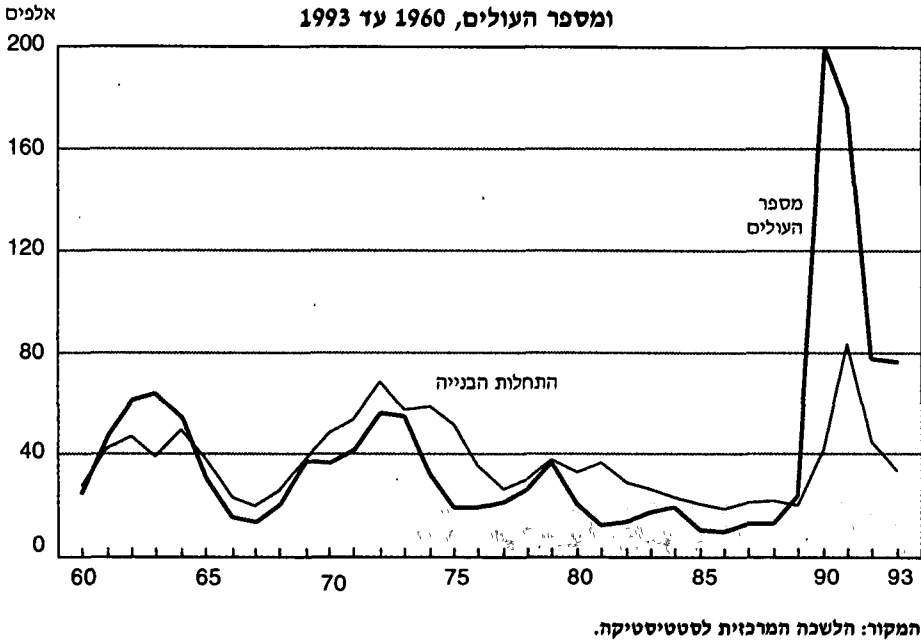
לוח ב' - 27

שיעורי הסבסוד והמימון לזוגות צעירים, 1989 עד 1993
(כאחוז ממחיר דירה)

		ניקוד מקסימלי				ניקוד מינימלי			
		סבסוד		מימון		סבסוד		מימון	
		כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל	כולל הלוואות מקום רגיל
1989	III	31	31	50	50	5.1	5.1	26	26
	IV	27	27	47	47	3.2	3.2	24	24
1990	I	26	26	46	46	2.8	2.8	24	24
	II	22	22	41	41	2.0	2.0	21	21
	III	30	30	42	73	1.7	8.7	22	52
	IV	31	31	50	81	1.9	8.0	25	56
1991	I	31	31	50	81	1.9	7.9	25	56
	II	24	24	39	63	1.3	5.7	19	44
	III	33	33	60	83	2.1	8.5	29	52
	IV	32	32	61	84	1.6	7.7	29	53
1992	I	31	31	67	91	6.6	8.2	34	58
	II	30	30	64	87	6.4	8.0	32	55
	III	49	49	63	85	5.4	6.4	32	54
	IV	46	46	62	84	4.3	4.7	31	53
1993	I	22	22	55	55	2.9	2.9	28	28
	II	22	22	55	55	3.1	3.1	27	27
	III	37	37	52	71	3.6	3.9	26	45
	IV	20	20	50	50	3.0	3.0	25	25
1990		27	27	45	60	2.1	5.4	23	38
1991		30	30	52	78	1.7	7.4	26	51
1992		39	39	64	87	5.7	6.8	32	55
1993		25	25	53	57	3.2	3.2	27	31

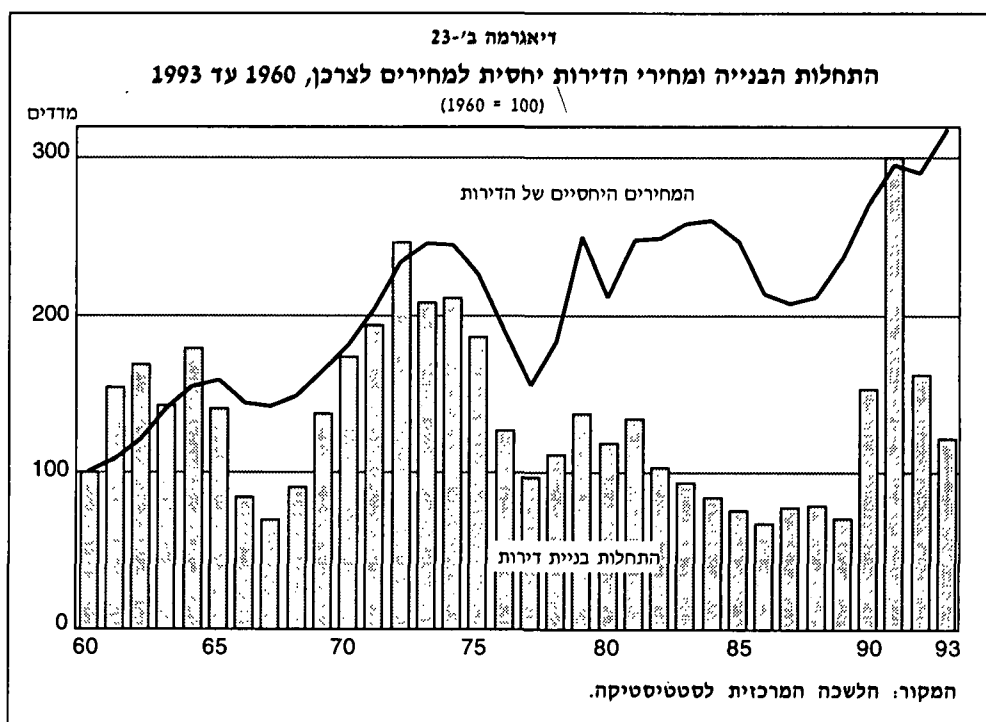
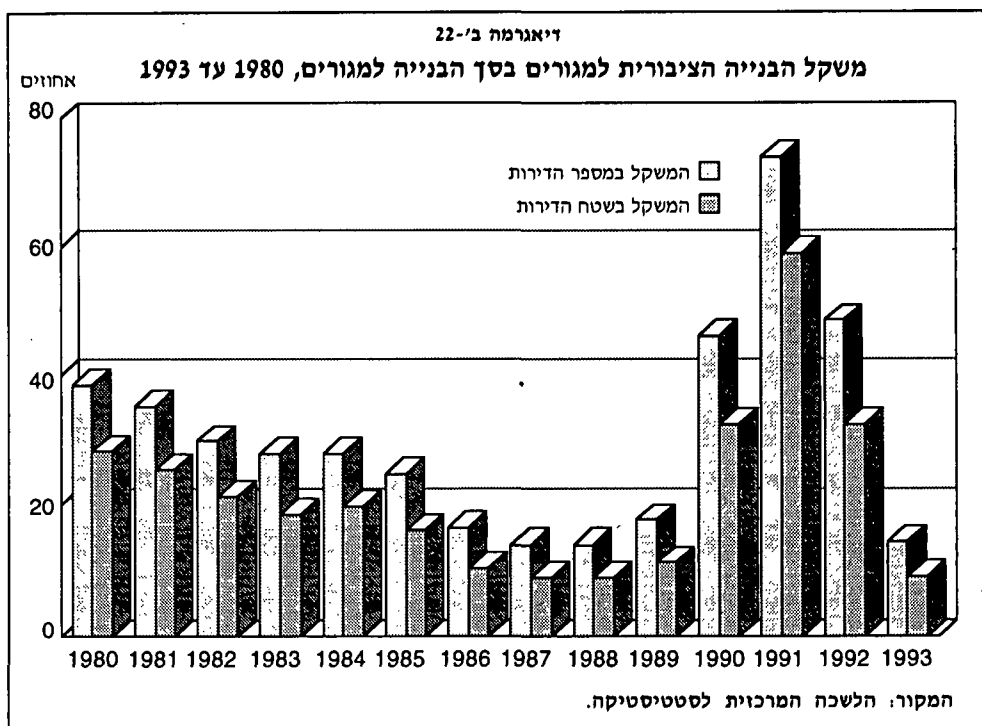
סך ההתחלות של בניית דירות (בסקטור הציבורי ובסקטור הפרטי)

ומספר העולים, 1960 עד 1993

ב. היצע הדירות בשנת 1993

בשנת 1993 פחת היקף התחלות הבנייה למגורים שביזמת הסקטור הציבורי, והסתכם בכ 5,000 דירות. לעומת זאת גרל מספרן של התחלות הבנייה למגורים שביזמת הסקטור הפרטי, ואלה הסתכמו בכ" 29 אלף דירות. בעקבות זאת ירד חלקו של הסקטור הציבורי בהתחלות הבנייה — מ" 49 אחוזים בשנת 1992 ל" 14 אחוזים ב" 1993 — בחזרה להתפלגות שלפני גל העלייה, בשנים 1987 ו" 1988. הרחבת פעילותו של הסקטור הפרטי מגבירה את כוחו של מנגנון השוק בקביעת פעילות הענף, וכך תורמת להגדלת היעילות בהקצאת המקורות. בניית הדירות ביזמת הסקטור הפרטי כולה באזורים שבהם יש עודף ביקוש. לכן בשנת 1993 שבה רוב התחלות הבנייה היו ביזמה פרטית כ" 38 אחוזים מההתחלות היו באזור המרכז, לעומת כ" 18 אחוזים בשלוש השנים הקודמות, שבהן רוב הבנייה היתה ביזמה ציבורית. במקביל באזור הדרום פחתו השנה התחלות הבנייה ביחס לשנים 1990 עד 1992 (דיאגרמה ב' - 25). עליית המחיר היחסי של בתי מגורים גורמת אפוא להרחבת הפעילות, ואולם בגלל משך הבנייה הארוך של דירות (כשנתיים), דרך המימון של הענף, המתבססת בחלקה על מכירת דירות בשלבי בנייה ראשוניים, ומשך הזמן הדרוש לתכנון הבנייה ולאישורה, יש קושי בהרחבה מידית של היצע הדירות. לכן, חוסר ההתאמה בין הביקוש לדירות להיצע בטווח הקצר משתקף בתנודות במחירי הדירות. הרחבת הבנייה למגורים ביזמת הסקטור הפרטי בשנת 1993 נבעה מעליית המחיר היחסי של הדירות. יציאת הסקטור הציבורי משוק הדירוי איפשרה מעבר של גורמי ייצור לבנייה ביזמת הסקטור הפרטי. אך הסגר ברביע השני של שנת 1993 גרם למחסור בכוח עבודה בענף, לצמצום מספר המועסקים בו, ולצמצום גדול עוד יותר של ממוצע שעות העבודה השבועיות של עובדי השטחים. לעומת זאת במחצית

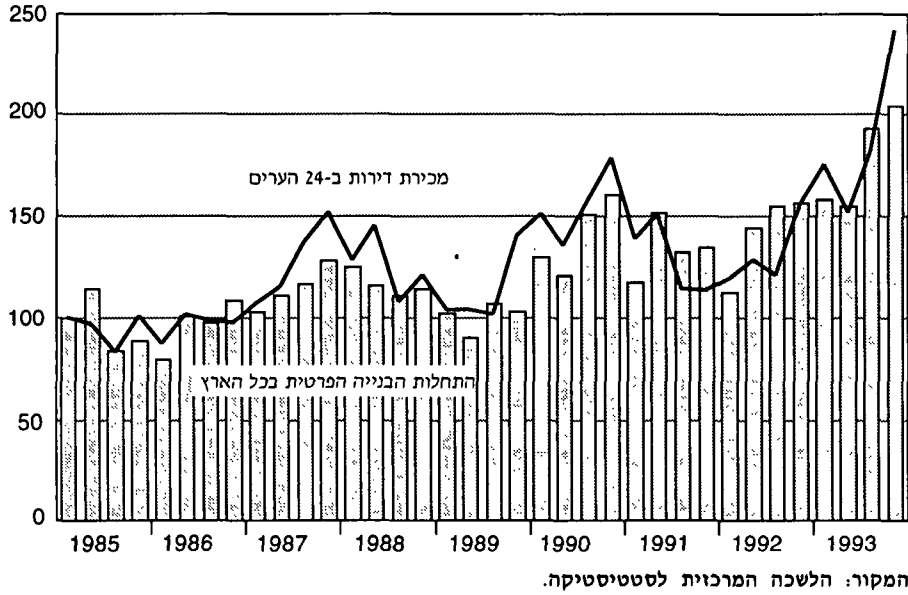

דיאגרמה ב'-24

מכירת הדירות ב-24 הערים הגדולות והתחלות בניית הדירות בסקטור הפרטי, 1985 עד 1993

מדדים

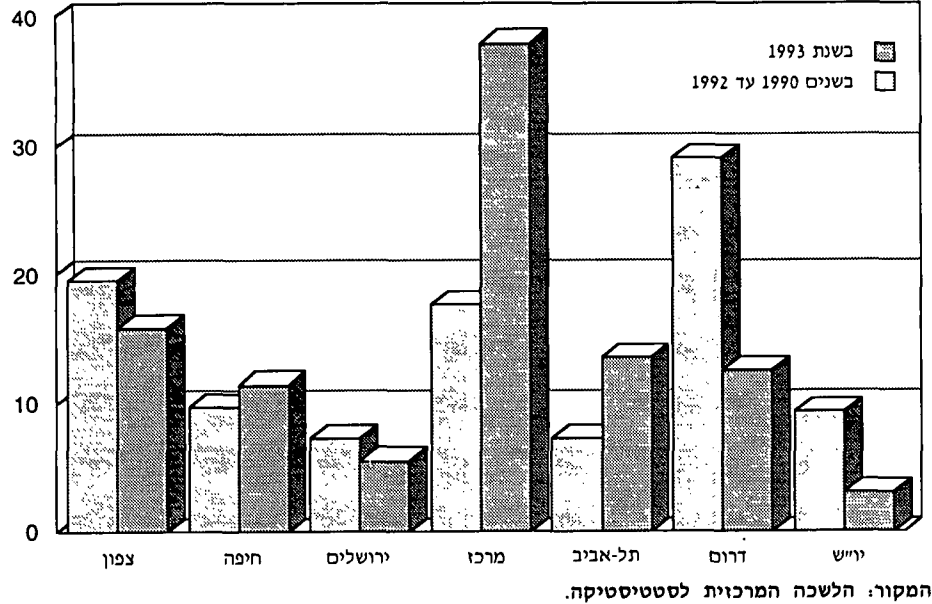
(הבסיס: 1985 = 100)

דיאגרמה ב'-25

התפלגות התחלות הבנייה לפי אזורים

אחוזים

השנייה של השנה גדל מספר המועסקים, ועמו תשומת העבודה. לכן, מהרכיב השלישי של השנה החל הסקטור הפרטי להגדיל בקצב ניכר את התחלות הבנייה למגורים בעיקר במרכז הארץ. באזור זה נרכשו במכרזי מינהל מקרקעי ישראל קרקעות במחיר גבוה ממחיר המינימום, בגלל תחרות חריפה בין הקבלנים. בהתאם למדיניות הגדלת שיווק הקרקעות, קיבלה מועצת מקרקעי ישראל באוקטובר 1993 החלטה (611), המחליפה את ההחלטה הקודמת בנושא, (533) המעודדת שינוי ייעוד של קרקעות מחקלאות לבנייה למגורים ולבנייה לענפי התעשייה והתיירות. ממאי 1992 ועד דצמבר 1993 שווקו לפי החלטות אלה כ-6,700 יחידות דיור, מתוכן כ-6,500 באזור המרכז. תוספת קרקעות זו מאפשרת את הגדלת היצע הקרקעות המיועדות למגורים, וחשובה במיוחד תוספת הקרקעות בקרבת הערים הגדולות ובמרכז הארץ. הגדלת שיווק הקרקעות באזורים אלה תפעל לירידת מחירי הקרקעות בהם, וכך יירד גם מחיר הבנייה. אולם יש לציין כי אין זה תרחיש של הטווח הקצר. ומה גם ששינוי ייעוד של קרקעות כרוך בתהליכי תכנון ופיתוח ארוכים.

ניתן למנות מספר גורמים נוספים שעודדו את הרחבת פעילות הבנייה של הסקטור הפרטי בשנת 1993. ירידת מחיר ההון במשק, והגברת התחרות בין הבנקים על הליווי הפיננסי של פרויקטים איפשרו השגת מקורות מימון בהיקפים גדולים יחסית ובעלות נמוכה. האשראי שהבנקים נתנו לקבלנים גדל בכ- 72 אחוזים לעומת השנה הקודמת בניכוי מרד המחירים לצרכן. הגידול של מכירת דירות חדשות מהבנייה הפרטית תמך גם הוא בהרחבת הבנייה של הסקטור הפרטי, כי חלק ממימון הבנייה נובע ממכירת דירות שבבנייה.

בשנת 1993 נמשך כצפוי צמצום ההתערבות הממשלתית הישירה בשוק הדיור שהחל בשנת 1992. התערבות זו ראשיתה בסוף שנת 1989, עם תחילת גל העלייה, כשצורכי הביקוש גדלו מעבר להיצע הדירות הזמין, ולפיכך עלו מחירי הדירות בשנים 1989 ו-1990. כמו כן נוצרו ציפיות להמשך עליית המחירים, ואלה גרמו להקדמת רכישות. בגלל עודפי הביקוש בשנים 1990 ו-1991, עם בוא העולים, היתה תנופה בהתחלות הבנייה למגורים, בעיקר בבנייה שביזמת הסקטור הציבורי. בשנים 1991 ו-1992 הביא הגידול הניכר של סך התחלות הבנייה לגידול גמר הבנייה למגורים; אולם כמחצית מהבנייה התרכזה באזור הדרום והצפון (ריאגרמה ב'-25), עובדה שיצרה חוסר התאמה בין הביקושים להיצע. (ראה בבדיקת הפריסה הגיאוגרפית בהמשך.) עודף ההיצע של דירות יחסית לביקוש לרכישת דירות באותה עת ברוב אזורי הארץ הביא בשנת 1992 לירידת המחיר היחסי של הדירות. בשנת 1992, משהואט קצב הגעתם של העולים לארץ, השתנתה כאמור מדיניות הבנייה למגורים של הסקטור הציבורי. לכן מספר ההתחלות שביזמתו ירד, בעוד שהסקטור הפרטי הגדיל במקצת את מספר התחלות הבנייה למגורים (לוח ב'-28).

בשנת 1993 המשיך הסקטור הציבורי כאמור להקטין את מספר התחלות הבנייה למגורים, ולא הוסיף התחייבויות רכישה. עם זאת הוא השפיע על שוק הדירות במבצעים למכירת דירות מהרכוש המינהלי, על רקע עודף של דירות שהוחזקו בבעלותו — ממלאי הדירות שהממשלה רכשה מהקבלנים בגין התחייבויות רכישה ומבנייה תקציבית. מבצעי המכירות כללו מחירי מבצע לדירות ביישובים מסוימים ופרסומת ענפה לעידוד רכישה. במבצעים אלה פעל משרד הבינוי והשיכון, כאמור, גם מצד הביקוש. בשנת 1993 נמכרו כ-11 אלף דירות, ונותר עדיין מלאי דירות, ההולך וקטן (לוח ב'-23). התוספת של הסקטור הציבורי למלאי הדירות בשנים 1990 עד 1993 מסתכמת בכ-108 אלף התחלות של דירות וכ-96 אלף דירות גמורות, ומתוכן נותרו לא מכורות כ-22 אלף. יש לציין כי כ-8 אלף יחידות דיור מתוך מלאי הדירות שבירי המדינה מיועד להשכרה לאוכלוסיית מצוקה. בבדיקת הפריסה הגיאוגרפית של התחלות הבנייה העירונית ביזמת משרד הבינוי והשיכון ניתן לראות, כי במרכז הארץ ובאזורים חיפה וירושלים חלק ניכר מהדירות נמכרו לציבור על ידי הקבלנים, וחלק קטן נמכר למשרד במסגרת התחייבויות רכישה. לעומת זאת בנגב ובגליל רק חלק קטן מהדירות נמכר לציבור על ידי הקבלנים.

לוח ב' - 28

שוק הדיירות, 1989 עד 1993

1993	1992	1991	1990	1989	
					חלקו של הסקטור הציבורי
14.2	48.6	73.9	46.1	17.6	בהתחלות בניית דירות (באחוזים)
76,805	77,057	176,100	199,516	24,050	מספר העולים
שיעורי השינוי השנתיים					
-25.1	-46.2	97.1	113.5	-9.6	התחלות דירות — סך הכול
25.1	5.9	-4.6	39.5	-13.5	מזה: הסקטור הפרטי
-78.2	-64.7	215.8	460.2	15.2	הסקטור הציבורי
-38.4	65.9	111.8	-10.6	13.6	גמר דירות — סך הכול
9.6	-1.7	9.2	14.7	12.1	מחירי הדיירות בבעלות ¹
4.9	5.9	14.6	2.7	14.1	מדר שכר הדיירה ¹

(1) מנוכים במדר המחירים לצרכן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לסיכום בשנת 1993 לא תאמה תוספת הדיירות החדשות את הביקושים, וברוב אזורי הארץ נצפו עודפי ביקוש. לכן עלה מחירן היחסי של הדיירות⁵⁹: בערים הגדולות, ירושלים ותל אביב, נצפו עליות של כ־13 אחוזים, וכ־12 אחוזים, בהתאמה, במחיר היחסי של הדיירות, ובמרכז עלה המחיר היחסי בכ־10 אחוזים⁶⁰. לכן, התחלות הבנייה למגורים במרכז הורחבו בכ־13 אלף דירות, שרובן נבנו ביזמת הסקטור הפרטי⁶¹. במקביל גדל שיווק הקרקעות באזור המרכז במספר דומה של יחידות דיור. לעומת זאת באזור ירושלים הסתכמו התחלות הבנייה בשנת 1993 רק בכ־1,900 דירות, מתוכן כשני שלישים ביזמה פרטית — אולי מחמת מחסור בקרקעות⁶². באזור הדרום לא חל שינוי במחיר היחסי של הדיירות, ולכן הסתכמו התחלות הבנייה באזור זה בכ־4,000 דירות בלבד, לעומת ממוצע של כ־16,600 בשלוש השנים הקודמות. בעיר חיפה ובאזור הצפון נצפתה עלייה בת 7 אחוזים במחיר היחסי של דירות, מלווה בהתחלות של כ־9,000 דירות. בשנת 1993 נראה קשר בין עליית המחיר היחסי להתפלגות התחלות הבנייה לפי אזורים. התפלגות זו השנה שונה מאוד מאשר בשלוש השנים הקודמות, שבהן היתה בנייה רבה ביזמת הסקטור הציבורי. השנה הורחבה הבנייה באזור המרכז וצומצמה באזור הדרום (דיאגרמה ב'—25).

⁵⁹ עליית מחירי הדיירות בטווח הארוך אינה מושפעת מעליית שער החליפין של השקל לעומת הדולר. (ראה פרק ג').

⁶⁰ מחירי הדיירות בבעלות אינם משוקללים: אין התייחסות להבדלים האפשריים בין התקופות בהרכב הדיירות מבחינת השטח, האיכות והמיקום בעיר.

⁶¹ יש הבדל בין החלוקה האזורית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כפי שהיא מופיעה בשנתון הסטטיסטי לישראל, שממנו נלקחו הנתונים על התחלות הבנייה למגורים — לבין החלוקה ששימשה בסקר של מחירי הדיירות בבעלות.

⁶² החלוקה האזורית של מינהל מקרקעי ישראל שונה במקצת משתי החלוקות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. כך, למשל, אזור ירושלים בחלוקת המינהל כולל את אשדוד ואשקלון, ואילו בחלוקת הלשכה כלולות ערים אלו באזור הדרום.

בשנת 1993 ירד התוצר בענף הבנייה בכ"6 אחוזים, ותפוקת ענף הבנייה הצטמצמה בכ"8 אחוזים. ירידת התפוקה נובעת מהקטנת רכיב ההשקעה בבנייה למגורים ביזמתו של הסקטור הציבורי בכ"64 אחוזים. לעומת זאת התרחבו ההשקעות בבנייה למגורים ביזמת הסקטור הפרטי, ונראה גידול ניכר של ההשקעות בבניית מבנים שלא למגורים ובעבודות עפר כגון תשתית וכבישים. ההשקעה בעבודות עפר ותשתית הוגדלה בכ"28 אחוזים, וזאת לאחר גידול ממוצע של כ"21 אחוזים בשנים 1991 ו"1992. מתוכן התרחבה ההשקעה בכבישים השנה במידה ניכרת, כ"62 אחוזים. השקעות בתשתית הן בעלות השפעות חיצוניות על התוצר של המשק, ולכן התרחבותן מעודדת את צמיחתו. נוסף על כך התרחבה בשנת 1993 ההשקעה בבניית מבנים שלא למגורים בכ"34 אחוזים, ובמקביל גדלו בכ"43 אחוזים התחלות הבנייה ביזמה פרטית לתעשייה ולמלאכה. עליית ההשקעה בבנייה לענפי המשק מצביעה על ציפיות להתרחבות הפעילות הכלכלית במשק בשנים הקרובות.

בשנת 1993 עלה מלאי ההון בציוד בנייה בכ"11 אחוזים. גידול זה של מלאי ההון הגולמי החל בשנת 1991, ונבע בעיקר מהרחבתן של עבודות עפר ותשתית, שבהן מתרכז עיקר מלאי ההון של הענף. אך עדיין ענף הבנייה הוא ענף דל בהון ועתיר עבודה. נוסף על כך קטנה תשומת העבודה בכ"9 אחוזים, מספר המועסקים בענף ירד בכ"7 אחוזים, יחד עם שינוי בהרכב המועסקים בו — עליית חלקם של המועסקים הישראליים מכ"65 אחוזים בשנת 1992 לכ"73 אחוזים. מספרם של הישראלים המועסקים בענף עלה בכ"11 אלף, ואילו מספר עובדי השטחים ירד בכ"25 אלף. שינוי זה בהרכב המועסקים בענף החל ברביעי השני של שנת 1993, בעקבות הסגר והמצב הביטחוני, שהקשה על העסקתם של עובדים תושבי השטחים בישראל.

נוסף על כך עודדה מדיניות הממשלה את קליטתם של ישראלים בענף במספר דרכים:

1. מומנה הכשרה ממוסדת של עובדים, הכוללת לימוד ועבודה מעשית בהדרכת הקבלן. בתקופה זו משתכרים העובדים לפי שכר המינימום, ונוסף על כך מקבלים תקבולים מהקבלן שעברו אצלו. מסלול הכשרה זה מיועד לזכאים לביטוח אבטלה או למקבלי הבטחת הכנסה, ביניהם חיילים משוחררים, עולים חדשים ומובטלים. כ"4,000 ישראלים המועסקים בענף נכללים במסגרת זו.

2. התעסוקה בענף הורחבה גם במסגרת החוק לעידוד המגזר העסקי. המעסיקים קיבלו תשלומים מהביטוח הלאומי, במידה שקלטו עובדים חדשים בענף. מימוש התמריץ התרחב מסוף שנת 1991, והיווה כ"0.7 אחוז מסך תשלומי השכר בשנת 1993.

עם זאת הביאו עליית חלקם של הישראלים המועסקים בענף והקטנת היצע העובדים לעליית השכר הריאלי למשרת שכיר בכ"4.6 אחוזים, לעומת ירידה של 0.5 אחוז בכל המשק. בניגוד לעליית השכר בענף ירד מדד מחירי התשומה בבנייה למגורים ללא שכר בכ"3.4 אחוזים, בניכוי מדד המחירים לצרכן, וזאת בהמשך לירידתו משנת 1989.

הפריון הכולל בענף כמעט ולא השתנה בשנת 1993 (ירד בכ"0.4 אחוז), ופריון העבודה עלה בכ"3 אחוזים; וזאת למרות עליית משקלם של מועסקים לא מיומנים בענף בעקבות הסגר, במקביל לירידת מספר העובדים מהשטחים. שינוי הרכב זה תורם לירידת פריון העבודה, אולם ניתן למנות מספר גורמים שתמכו בעליית פריון העבודה בבנייה:

1. השינוי בהרכב התפוקה: עבודות בנייה אחרות, כגון כבישים ותשתית, הן עתירות הון, בעוד שבניית מבנים היא עתירת עבודה. לכן עליית משקלן של עבודות התשתית בתפוקה מגדילה את תפוקת הענף לשעת עבודה ואת הפריון הכולל.

2. מחסור בכוח העבודה: מחסור זה יש בו כדי לעודד ניהול יעיל, המביא לעליית הפריון הכולל ופריון העבודה.

3. ירידת היחס של שטחי גמר הבנייה לשטחי התחלות הבנייה: זו גרמה לעליית פריון העבודה, כי התחלות הבנייה הן עתירות הון ביחס לעבודות גמר הבנייה, שהן עתירות עבודה.
4. העסקת כ־6,000 עובדים זרים: עובדים אלו, שהועסקו באישור שירות התעסוקה, מגדילים את תוצר הענף, אך אינם נכללים בתשומת העבודה, ולכן מגדילים את פריון העבודה הנמדד⁶³.

ו. המסחר והשירותים העסקיים

השנה נמשך הגידול המהיר של תוצר המסחר והשירותים העסקיים: התוצר גדל בכ־10 אחוזים (לוח ב')— הרבה מעבר לגידול הרבי־שנתי הממוצע של הענף (כ־5 אחוזים לשנה, לוח ב'—30), ופי שלושה מזה של שאר התוצר העסקי. מכאן שנמשכה עליית משקלו של הענף בתוצר העסקי, המאפיינת את המדינות המפותחות — והוא הגיע השנה לכ־40 אחוזים⁶⁴. בענף נקלטו השנה מועסקים רבים, יותר מ־40 אלף; תשומת העבודה בו גדלה בכ־6 אחוזים, ופריון העבודה — בכ־3 אחוזים, שיעור גבוה מאשר בכלל הסקטור העסקי. לעומת זאת התייצב השכר למשרת שכיר בענף, בהשוואה לעלייה זעירה במשק כולו, ונמשכה ההתייקרות של שירותי הענף יחסית לעליית המחירים לצרכן למעט דיור.

לוח ב'—29

אינדיקטורים עיקריים לפעילות בענף המסחר והשירותים, 1988 עד 1993
(השינוי הכמותי, אחוזים)

	1989–	1991–	1993	1992	1991	1990	1989
התוצר	7.6	2.3	9.6	10.9	2.4	4.2	0.4
תשומת העבודה	6.2	2.9	6.3	8.0	4.4	1.7	4.1
מלאי ההון (בתחילת שנה)	3.6	3.3	3.6	3.6	3.7	3.1	3.6
פריון העבודה	1.3	-0.6	3.1	2.6	-1.9	2.5	-3.6
הפריון הכולל ¹	2.0	-0.8	4.1	4.3	-1.6	1.9	-3.4
מספר המועסקים	6.1	2.6	8.2	4.8	5.3	2.5	2.7
ממוצע שעות העבודה למועסק	0.7	0.2	-0.2	2.4	-0.1	-0.7	1.1
השכר הריאלי למשרת שכיר ²	0.3	-2.5	-0.1	1.1	-3.5	-1.6	-3.9
המחיר היחסי ³	2.4	2.9	2.6	-0.1	2.2	3.8	1.9
היצוא ⁴	8.4	2.7	8.0	21.1	-2.5	1.6	3.6
ההשקעות בנכסים קבועים	11.6	11.6	18.8	6.6	9.7	21.6	2.4

- (1) התשומות משוקללות לפי 62 אחוזים עבודה ו־38 אחוזים הון (היחסים) — לפי מערכת תשומה־תפוקה (1988).
- (2) שכר העבודה למשרת שכיר במחירים קבועים (מנוכה במדד המחירים לצרכן).
- (3) השינוי השנתי במדד המחירים לצרכן של המסחר והשירותים יחסית למדד המחירים לצרכן ללא סעיף דיור.
- (4) אומדן מערכת תשומה־תפוקה על בסיס לוח 1988.

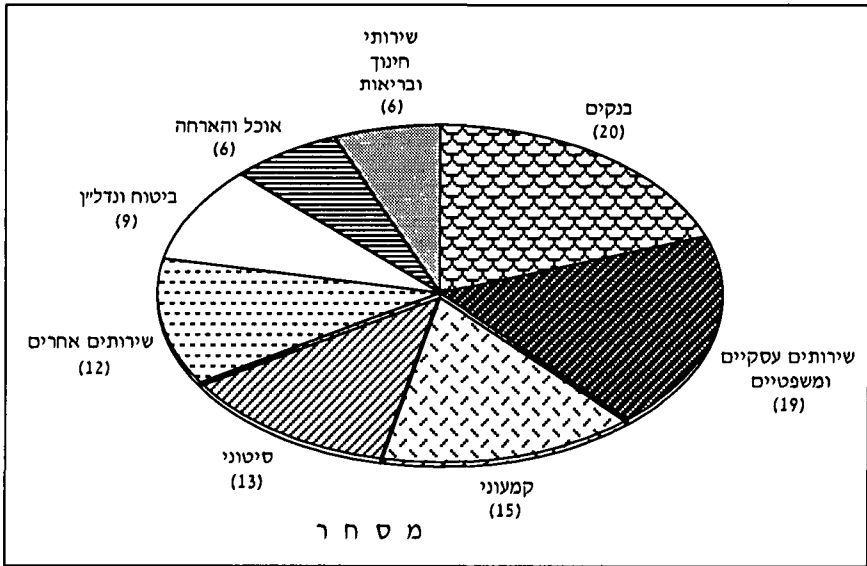
⁶³ נוסף על כך עובדים בענף עובדים זרים ללא אישור.

⁶⁴ במחירי 1990. ר' לוח ב'—2.

דיאגרמה ב'-26

התפלגות תוצר ענף המסחר והשירותים 1993

(אחוזים)

יש קושי רב באמדן מהימן של תוצר הענף⁶⁵. האמדנים המובאים כאן נסמכים על תשלומי הסקטורים השונים למע"מ, על בסיס מערכת מפורטת של נתונים לשנת 1988 מסקר המסחר והשירותים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אך יש סקטורים שתוצרם נאמד על פי אינדיקטורים: הסקטור הפיננסי, שאינו מצוי בקובץ מע"מ, וכן שירותי הארוחה לתיירים ונדל"ן, שריווחם למע"מ אינו מייצג כראוי את פעילותם. האמדן על פי מע"מ כרוך במספר קשיים: יש אפשרות של שינוי בעומק הגבייה על פני השנים; גם מיון כל פדיון לענף הנכון אינו תמיד חד, וכן קשה לאמוד במדויק את עליות המחירים של השירותים השונים. בחינת הגידול שהיה השנה בתוצר הענף מעלה בעיה, הקשורה אולי בקשיים אלה. אמדננו לגידול התוצר גבוה מגידולו הנובע מלוחות תשומה הפוקה⁶⁶, 9.6 אחוזים לעומת 7.4 אחוזים. לא ברור ממה נובע הפער — אם הליקוי הוא באמדננו, בגידול הנובע מלוחות תשומה הפוקה, או בשניהם. אמדננו לגידול רב של תוצר הענף משתקף גם בפער הרב, המתקיים השנה בין שני

⁶⁵ ראו: Zvi Griliches, "Productivity, R&D, and the Data Constraint", *A.E.R.* March 1994, 84(1).

_____ (ed.), *Output Measurement in the Service Sectors*, NBER Studies in Income and Wealth, Vol. 56, University of Chicago Press, 1992.

⁶⁶ היחסים מלוחות אלה משמשים אותנו גם לאמדן תרומת הביקושים לתוצר ולאמדן הגידול ביצוא, המובאים להלן.

לוח ב' - 30

התוצר והתסתחות, 1989 עד 1993
(אחוזים)

ממוצע	השינוי השנתי הריאלי					התוצר למועסק ²	המשקל בתוצר ¹
-1989	1993	1992	1991	1990	1993	1993	
5.8	8.1	11.8	5.2	7.0	63	15.3	(1) מסחר סיטוני
6.6	11.5	10.1	3.2	9.4	29	13.0	(2) מסחר קמעוני
4.4	9.9	11.5	4.9	3.7	25	3.7	(3) שירותי אוכל
4.4	10.7	20.6	-5.1	-5.7	35	2.8	(4) שירותי הארחה
5.8	9.8	11.8	3.6	6.4	38	34.8	סך הכול
6.9	11.9	13.5	1.9	8.3	46	19.0	(5) שירותים עסקיים ומשפטיים
2.0	5.9	8.0	1.0	-3.5	131	19.3	(6) בנקים
6.5	7.0	8.5	3.5	7.6	90	9.2	(7) ביטוח ונדל"ן
3.3	6.3	8.2	1.8	-0.2	72	47.5	סך הכול
						1.8	(8) שירותי חינוך עסקיים
						4.0	(9) שירותי בריאות עסקיים
6.2	11.2	11.5	0.1	6.9		5.8	סך הכול
8.9	23.6	12.3	-1.8	10.9	30	4.7	(10) שירותים אישיים
8.2	10.4	8.8	9.7	-3.2	23	4.5	(11) שירותים בבתים
3.1	1.8	10.8	-0.4	1.2	21	2.8	(12) מוסכים לכלי רכב
7.1	12.9	10.5	2.8	2.8	25	11.9	סך הכול
5.4	9.6	10.9	2.4	4.2	48	57,688	סך כל המסחר והשירותים (מיל' ש"ח)

(1) מחירים שוטפים.

(2) אלפי ש"ח.

ה מקור: סקר מסחר ושירותים, חומר שהוכן ללוח תשומה תפוקה 1988.

מסחר, שירותי אוכל, שירותים עסקיים ומשפטיים, שירותי חינוך ובריאות, שירותים אישיים, שירותים

בבתים ומוסכים — לפי פריון ממערכת מע"מ במחירים קבועים.

שירותי הארחה — לפי פריון בתי מלון ומספר הלינות.

בנקים — לפי מספר החיובים, תשומת העבודה, הנכסים הפעילים וכיצוע משכנתאות — מדר כולל לפעילות

הבנקים. (ראה לוח ב'-32).

ביטוח ונדל"ן — לפי מועסקים, חלקיות משרה והתוצר העסקי.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

האמדנים לצמיחת התוצר העסקי כולו: בין האמדן על פי הענפים לבין האמדן על פי השימושים בחשבונאות הלאומית.

גם אם האמדן שבידינו לגידול תוצר הענף מוגזם משהו, נראה שגידולו בשנתיים האחרונות — שהיה רב מהגידול הרבי-שנתי — עלה על גידולו של התוצר העסקי האחר. בגידול יחסי של ענף שאינו סחיר ברובו משתקף ייסוף ריאלי מסוים של השקל. הייסוף הוא תוצאת שינויים הן בצד הביקוש והן בצד ההיצע: בשנים האחרונות היה גידול רב יחסית בביקוש למסחר ושירותים — המאפיין, כאמור, את המדינות המפותחות. מצד ההיצע היה שינוי ברור בשוק העבודה; גידולו של כוח העבודה תוך אבטלה גבוהה הגביר את גמישותו של היצע הענף. תמיכה לכך מצויה בגידול מספר המועסקים בענף תוך יציבות השכר. כמו כן אפשר, שההתקדמות הטכנולוגית במסחר ושירותים היתה נמוכה מאשר בסקטור הסחיר, דבר המתיישב הן עם העלייה הקלה במחירו היחסי של הענף והן עם הייסוף הריאלי הקל.

התוצר הנובע מיצוא ענף המסחר והשירותים גדל השנה בכ-8 אחוזים. גידול זה גבוה בהרבה מהגידול הרבי-שנתי, גם אם הוא נמוך במידה רבה מהגידול יוצא הרופן אשתקד (21 אחוזים). חלק מהיצוא של ענף המסחר ושירותים — כדוגמת שירותי הארחה⁶⁷ ואוכל לתיירים, שגדלו ב-8 אחוזים — הוא יצוא ישיר, אך רוב יצוא הענף הוא יצוא עקיף, המתבטא בשירותים לענפי המשק האחרים. בגידולם של אלה יש חלק נכבד לשירותי הבנקים, לשירותים העסקיים והמשפטיים ולמסחר.

הביקוש שהזין את גידולו של תוצר המסחר והשירותים נבע ברובו (62 אחוזים) מהצריכה הפרטית. גם הצריכה הציבורית תרמה לו תרומה גדולה (24 אחוזים), בעוד שתרומת היצוא והתיירות היתה נמוכה יותר (15 אחוזים).

סביר למצוא הברלי התפתחות גדולים בין חלקיו של הענף. זאת משום היותו הטרוגני ביותר, ומשרת גופים שונים ומגוונים — החל בשירותי ניקיון בבתים, המשך בשירותי חינוך ובריאות וייעוץ משפטי, וכלה בשירותים לעסקים, כדוגמת פרסום ומיכון, ואפילו השכרת עובדים (באמצעות חברות לוח אדם)⁶⁸. לעומת חלקים של הענף שבהם היה הגידול מתון יחסית, כבנקים, ביטוח וגדל"ן (כ-6 אחוזים, לוח ב' 30) — אם כי גם שיעור זה גבוה בהרבה מגידולו של שאר התוצר העסקי — היו ענפים שתוצרם עלה עלייה תלולה, כדוגמת שירותים אישיים (24 אחוזים), והשירותים העסקיים והמשפטיים (12 אחוזים). פלח אחרון זה של המסחר והשירותים — שמשקלו 19 אחוזים מתוצר הענף (לוח ב' 30) — גדל זה כמה שנים בשיעור שנתי ממוצע גבוה, של כ-7 אחוזים לשנה, לעומת כ-5 אחוזים בענף כולו.

הביקוש לענף גדל מעבר לגידול התוצר העסקי האחר, עם עליית רמת החיים ופיתוח תחומי פעולה חדשים (כטלוויזיה בכבלים, ערוץ טלוויזיה מסחרי ודירות נופש), וגם עם הוצאת שירותים עסקיים — כגון שירותי ניקיון, שמירה, פרסום, מיכון, אחזקת ציוד ומשלוחים — מתוך חברות ומפעלים והעברתם אל חברות חיצוניות מתמחות⁶⁹, הנכללות בענף המסחר והשירותים. גורמים נוספים לגידולו של הביקוש לשירותי הענף הוא גידול התוצר המשקי בכללו והמשך העלייה המהירה של ביקוש התיירים.

מספר המועסקים בענף גדל השנה מאוד (8 אחוזים, לוח ב' 29), תוך ירידה קלה של מספר שעות העבודה למועסק, לאחר עלייה בת 2 אחוזים אשתקד; מגמה זו הסתמנה גם במשק כולו. גידול של כ-42 אלף מועסקים בענף המסחר והשירותים — שהוא עתיר עבודה — היווה כ-60 אחוזים מגידול מספר המועסקים במשק כולו. הגידול התמקד בשירותים העסקיים והמשפטיים (24 אלפים, מהם 9 אלפים אספקת עובדים באמצעות חברות לוח אדם)⁷⁰, וכן במסחר הקמעוני (9 אלפים) — ענפים שכלטו, כאמור, בצמיחתם. השכר הריאלי למשרת שכיר בענף אמנם התייצב, לעומת עלייה ועומה במשק כולו,

⁶⁷ הגדרת חלקי הענף השונים מופיעה בלוח ב' 22-22.

⁶⁸ עובדים שסופקו באמצעות חברות כוח אדם נמדרים כעובדיהן, ולא כעובדי החברות שהם מועסקים בהן.

⁶⁹ בכך מעבר מהכללת ייצור זה בענפים שונים להכללתו בענף המסחר והשירותים.

⁷⁰ עובדים אלה מקבלים משכורת מחברות כוח אדם, ואין מידע על הענף שהם מועסקים בו.

אך בכמה תחומים — בעיקר במסחר הקמעוני ובשירותים בבתים — הוא עלה, תוך גידול רב של התפוקה ומספר השכירים. השכר הריאלי למשרת שכיר ירד ירידה תלולה ביותר בחברות כוח האדם (כ־9 אחוזים), שם היה ממילא מהנמוכים במשק; הוא ירד גם בשירותי העזר ובשירותים העסקיים לנמ"א (5.5 אחוזים), ובמסחר הסיטוני (2 אחוזים).

ההשקעה של הענף גדלה השנה ב־19 אחוזים; זהו גידול ניכר לעומת אשתקד, ובניגוד לשנים קודמות — גבוה מגידול ההשקעות בסקטור העסקי כולו. עתירות ההון של הענף נופלת במידה רבה מעתירותו במשק כולו⁷¹; גם מבנה ההון שלו שונה: משקל הציוד בו רב⁷², מאפיין שהמשיך השנה להתחדר.

להלן דיון קצר בהתפתחויות הבולטות בחלקיו של ענף המסחר והשירותים.

* * *

תפוקת המסחר גדלה השנה בכ־10 אחוזים, תוך גידול בן 12 אחוזים של מספר השכירים ועלייה בת כמותו של השכר הריאלי. גידול המסחר לא היה אחיד: המסחר הסיטוני גדל ב־8 אחוזים, בדומה לצריכה הפרטית, בעוד שהמסחר הקמעוני גדל ב־12 אחוזים; בכך קיוו חלקי להתפתחות הפוכה בשנים האחרונות. בלט הגידול הנמשך במכירות טקסטיל והלבשה (שגדלו ב־12 אחוזים) וציוד למשק הבית (10 אחוזים), שצמיחתם היתה מהירה מזו של הצריכה הפרטית. אפשר שגידולם קשור בהתבססות העולים, בתעסוקה וברכישת דירות.

שירותי החינוך והבריאות העסקיים גדלו השנה, כאשתקד, בכ־11 אחוזים, הרבה מעבר לקצב הגידול הרביעני. לגידול בשירותי הבריאות העסקיים תרמה, כנראה, התגברות התחרות בין קופות החולים בשנים האחרונות, תוך מעבר מקופת החולים הכללית של ההסתדרות לקופות אחרות, המשתמשות בשירותי בתי מרקחת, מכונים ומעבדות פרטיים. אפשר שתרמה לכך העלייה: העולים נזקקו להכשרה מקצועית, ומשקל הגילאים הגבוהים בקרבם — שהזדקקותם לשירותי רפואה רבה — גדול מאשר בכלל האוכלוסייה. נראה, שלגידול תרמו גם מגמות בסיסיות של העדפות משקי הבית ועליית רמת החיים. הוצאות הממשלה לנפש בתחומים אלה גדלו, והיא לא צמצמה את שירותיה אלה, תהליך שיכול לאלץ את הציבור לרכוש אותם באופן פרטי מעסקים.

השנה נרשם גידול בולט של תפוקת השירותים העסקיים והמשפטיים, וכן של תפוקת השירותים האישיים. לגידול זה נלוו גידול של מספר השכירים וגם עלייה מסוימת של השכר הריאלי, בניגוד לשינוי הקטן בו בענף ובמשק כולו. תפוקת השירותים העסקיים והמשפטיים גדלה השנה ב־12 אחוזים, ומספר השכירים המועסקים בהם גדל גידול דומה; בתוכם בלט גידול התעסוקה בחברות לכווח אדם, בשירותי שמירה ובעיבוד נתונים. השירותים האישיים גדלו השנה גידול רב, כ־24 אחוזים, גידול הקשור לפעילות הטלוויזיה בכבלים ולהפקת סרטוני פרסומת, עם הפעלת הערוץ המסחרי בטלוויזיה.

תפוקת שירותי ההארחה⁷³ גדלה השנה ב־11 אחוזים, כתוצאה מהתרחבות מהירה של תיירות הפנים והתיירות מחו"ל, תוך הסטת ביקושים למלונות ברמה גבוהה. גידול זה בא בהמשך לגידול בן 21 אחוזים

⁷¹ ראו דוח בנק ישראל, לשנת 1992, לוח ב'–28. תמונת הראי לכך היא עתירות עבודה גבוהה, שהוזכרה לעיל כמרחיבת תעסוקה.

⁷² ערכו של הציוד בענף גדול ב־25 אחוזים מערך המבנים, בעוד שבמשק כולו ערך הציוד נמוך ב־73 אחוזים מערך המבנים.

⁷³ נתוני הפריון, המועסקים והפריון הם למלונות שקיבלו המלצה ורמות (או דירוג) לתיירים.

לוח ב' - 31

אינדיקטורים לפעילות שירותי ההארכה, 1988 עד 1993
(השינוי הכמותי, אחוזים)¹

ממוצע		(אלפים)						
1989-	1988-							
1993	1993	1993	1992	1991	1990	1989	1993	
9.0	5.0	7.7	61.5	-11.2	-7.1	7.3	1,945	כניסת מבקרים
3.7	-0.8	5.2	74.3	-24.6	-12.0	-1.4	8,273	לינות תיירים
-0.7	0.5	5.1	-8.5	0.4	6.1	-5.9	5,856	לינות ישראלים
1.7	-0.3	5.2	26.8	-12.0	-3.8	-3.5	14,129	סך כל הלינות
5.4	1.5	12.7	20.0	-2.7	-6.5	5.9	2,410	פריון מלונות התיירות (מיליוני ש"ח)
4.4	1.0	10.7	20.6	-5.1	-5.7	3.8		מדד כולל לשירותי ההארכה ²
8.6	3.4	18.2	39.4	-6.0	-11.9	10.6	5,970	יצוא שירותי התיירות (מיליוני ש"ח)
0.4	-0.3	10.0	10.5	-10.1	-3.4	-3.1	23	מועסקים ³
1.1	0.2	10.3	12.9	-10.4	-3.7	-2.0	44	תשומת עבודה (מיליוני שעות) ³
-2.6	-1.9	4.2	-2.3	-9.8	-4.1	-0.3	28	מספר החדרים
								אומדן לשינוי בפריון הכולל
4.8	1.7	2.5	14.0	4.9	-2.1	6.1		של שירותי ההארכה ² (א)
4.4	1.4	2.2	12.3	5.1	-1.9	5.3		(ב)
2.7	0.3	60.2	60.9	49.0	50.8	50.5		תפוסת המיטות הממוצעת (אחוזים)

- (1) הגתונים מתייחסים לבתי המלון המומלצים לתיירים, פרט לנתוני הלינות אשר מתייחסים לסך כל בתי המלון.
- (2) ממוצע של פריון מלונות התיירות והלינות בהם.
- (3) מספר המועסקים בבתי המלון המומלצים לתיירים — לפי הירחון הסטטיסטי; ממוצע שעות העבודה — לפי סקר כוח אדם.
- (4) לפי המדד הכולל לשירותי הארכה. משקל ההון 30 אחוזים, ומשקל העבודה 70 אחוזים. (א) העבודה לפי מספר המועסקים; (ב) העבודה לפי מספר שעות העבודה.

בשנת 1992, שבה התאושש הענף מירידות בשנים קודמות (לוח ב' - 31). ברקע לגידול השנה עומדת גם התקדמות תהליך השלום. יציין, כי תוצר שירותי ההארכה אמנם מועט — פחות מ־3 אחוזים מתוצר ענף המסחר והשירותים — אולם הוא כרוך בתוצר גבוה פי כמה של שירותי התיירות: הפריון הכולל של המלונות — כמחציתו מישראלים — עמד על 2.4 מיליוני ש"ח, בעוד שיצוא שירותי התיירות כולו נאמד בכ־6 מיליוני ש"ח. שירותים אלה כוללים גם חלק ניכר משירותי האוכל, התחבורה והקניות של סחורות, וכן שירותים רבים אחרים. (ריון מפורט בתיירות ראו בפרק ו').

מספר הלינות הגיע השנה לכ־14 מיליונים — מהן כ־6 מיליונים לינות ישראלים וכ־8 מיליונים לינות תיירים. כל אחד מרכיבים אלה גדל בכ־5 אחוזים. עם זאת, מספרן של לינות התיירים ושל כלל הלינות נופל, עדיין, מרמת השיא של 1987. גידול מספר הלינות פיגר מעט אחרי גידול מספר המיטות בבתי המלון; וכך פחתה השנה תפוסת החדרים הממוצעת בכאחוז, עמדה על כ־67 אחוזים, והפריון גדל בכ 2.5 כאחוזים.

גידול התיירות לארץ — התורם החשוב לענף ההארכה — נמשך השנה, ומספר כניסות המבקרים גדל בכ־8 אחוזים ועמד על כ־2 מיליונים (10 אחוזים יותר מאשר בשנת השיא 1987). שיעור הגידול של מספר לינות התיירים היה, כאמור, נמוך מזה של מספר התיירים (רק 5 אחוזים) — ובכך ירד מספר הלינות הממוצע לתייר (בכ־3 אחוזים).

לוח ב' - 32

אינדיקטורים לשינוי הכמותי בפעילות הבנקים, 1988 עד 1993

ממוצע	השינוי הכמותי (אחוזים)				ערכים במיליוני ש"ח ¹			
	1989	1991	1992	1993	1989	1991	1992	1993
1989								
1993								
0.6	4.5	7.6	-0.7	-2.0	266	255	237	258
-0.3	2.6	6.6	-2.4	-2.4	2.21	2.30	2.46	2.19
1.6	0.1	1.4	4.7	-1.4	9.23	9.00	8.44	9.39
-4.1	1.9	-12.0	12.1	-8.2	4,624	4,618	4,553	4,270
23	40.5	11.0	49.0	-2.6	19.3	19.7	17.2	13.7
13	30.6	17.7	36.7	-17.5	5,688	5,583	6,344	7,022
7.5	11.0	9.8	7.6	3.3	12,736	9,065	8,164	4,611
0.0	7.8	2.9	-1.7	-5.9	129	99	84	71
-1.3	8.4	-0.9	-0.3	-8.2	50.7	45.7	41.6	35.3
5.3	3.0	9.8	7.8	3.6	1.55	1.44	1.40	1.55
0.3	1.1	1.3	-0.2	-0.8	41	38	38	44
3.9	1.6	2.0	6.1	1.9	716	695	633	553
2.0	5.9	8.0	1.0	-1.1	1,061	1,049	1,036	1,045
2.0	-1.8	5.0	2.7	5.1	3,044	2,995	2,937	2,519
0.8	1.8	4.3	0.2	0.8				

- חמש הקבוצות הבנקאיות
- (1) הנכסים הפעילים (מיליארדי ש"ח)
- (2) הוצאות התפעול/הנכסים הפעילים (אחוזים)
- (3) הנכסים הפעילים למשרה
- (4) סך עלות העבודה²
- (5) הרווחיות הכוללת לפני מס (אחוזים)
- (6) סך התוצר הגולמי³
- הבנקים למשכנתאות
- (7) סכום ביצועי ההלוואות
- (8) מספר ביצועי ההלוואות (אלפים)
- כל המוסדות הבנקאיים
- (9) מספר החיובים, ממוצע חודשי (מיליונים)⁴
- (10) תשומת העבודה (מיליונים)
- (11) מספר המועסקים (אלפים)
- (12) מספר מכשירי הבנק האוטומטיים
- (13) מספר הסניפים
- (14) אוכלוסייה לסניף⁵
- (15) מדר כולל לפעילות הבנקים⁶
- (16) פריון העבודה [(10):(14)]
- (17) הפריון הכולל⁷

- (1) מחירי דצמבר 1993.
 - (2) שכר והוצאות נילוות.
 - (3) שכר + רווח לפני מס + פחת = ערך מוסף. הרווח מותאם להפרשה הממוצעת לחובות מסופקים ל-5 שנים.
 - (4) שבעת הבנקים הגדולים.
 - (5) אוכלוסייה מעל גיל עשרים.
 - (6) ממוצע משוקלל של הנכסים הפעילים (25%), מספר החיובים (40%), מספר ביצועי ההלוואות בבנקים למשכנתאות (10%) ותשומת העבודה (25%).
 - (7) השינוי במדר הכולל בניכוי השינוי בתשומת העבודה, ובמספר המכשירים האוטומטיים ובמספר הסניפים (38% לעבודה ר-62% להון).
- ה מקור : בנק ישראל, הסיקה על הבנקים, לשורות (10), (11), (14) — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

סך כל הפדיון של המלונות המומלצים לתיירים גדל כ־13 אחוזים, במונחים ריאליים, הרבה יותר ממספר הלינות. זאת משום שהשנה היתה הסטת ביקושים ניכרת ללינות ברמה הגבוהה יותר, עם האטת הגידול ברמת הביניים וירידה של ממש בלינות ברמה הנמוכה, הן מצד התיירים והן מצד הישראלים. אפשר שגרמה לכך התפתחות מלונות זולים חלופיים באגן הים התיכון.

פעילות המוסדות הפיננסיים — התופסת כרבע מתוצר המסחר ושירותים, ומעסיקה כ־41,000 עובדים — גדלה השנה כ־6 אחוזים (על פי מודד לפעילות המוצג בשורה 15 ב'–32), תוך בלימת גידולו של הפדיון; פדיון העבודה ירד בכ־2 אחוזים, והפדיון הכולל גדל בשיעור זה. בצד התפתחות סותרת של מודדי פדיון אלה, מלמדים מודדים אחרים על המשך ההתייעלות: היחס, שבין הוצאות התפעול לבין הנכסים הפעילים⁷⁴ המשיך לרדת, וכן המשיך לגדול מספר האוכלוסין לסניף. נמשכה המגמה של ירידת משקל המערכת הבנקאית בהיקף התיווך הפיננסי, לטובת מגזרי תיווך אחרים (השנה — בעיקר לטובת השקעה ישירה בבורסה). תהליך מכירתן של מניות הבנקים שברשות הממשלה לציבור לא השפיע על הפעילות והרווחים.

כל גורמי הייצור בפלח שוק זה גדלו השנה: תשומת העבודה ומספר הסניפים, שירדו עד שנת 1991, גדלים מאז 1992; מספרם של מכשירי הבנק האוטומטיים — המחליפים תשומת עבודה — הוסיף וגדל, אמנם רק בכ־3 אחוזים, לעומת גידול בן 10 אחוזים אשתקד.

גידול הפעילות הפיננסית הואט השנה מעט לאחר עלייה תלולה אשתקד, ובכך מתבטאת האטת ההתרחבות בנכסים הפעילים של הבנקים חרף הגידול במספר החיובים לחשבונות העו"ש, והגידול המהיר בביצוע המשכנתאות, עם הגידול החד של מספר העסקאות בדיור. השיעור הנמוך של גידול התוצר (2 אחוזים, שורה 6 בלוח) — השונה ממדר הפעילות שהוזכר לעיל — הוא תוצאה נטו של שינויים גדולים, בעלי השפעות מנוגדות: ירידת השכר מצד אחד, וגידול הרווח מהצד האחר.

הרווח של הקבוצות הבנקאיות גדל מאוד השנה, הודות לירידת ההפרשה לחובות מסופקים — שפוחתת מאז השיא של 1988, ובעיקר הודות לעליית ההכנסות התפעוליות. בלט הגידול בעמלות, וכאן יש משקל רב לגיאות בבורסה. בכיוון הפוך פעלה ירידה בת 5 אחוזים של הרווחים מפעולות מימון, עם ירידת המירווח הפיננסי, בעיקר עקב תגברות התחרות בין הבנקים⁷⁵. בכך נמשכו מגמת הירידה של חלק המירווח הפיננסי בסך ההכנסות, בפרט במגזר השקלי הלא־צמוד — ועליית חלקן של העמלות. למרות הגידול הניכר של הרווח, נותר שיעור הרווחיות הכוללת של הבנקים יציב, שכן ההון גדל גם הוא.

⁷⁴ סך כל הנכסים בניכוי אשראי לממשלה מפיקדונות למתן הלוואות.

⁷⁵ שהתבטאה גם בירידת המירווח הפיננסי בבנקים במשכנתאות.

לוח ב'-נ'-1

התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית, 1989 עד 1993

העלייה או הירידה הריאלית' לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים					
1993	1992	1991	1990	1989	1993	1992	1991	1990	1989	
(אחוזים)					(מיליוני ש"ח)					
5.1	7.2	10.0	6.2	1.5	181,723	156,822	132,084	102,271	83,382	1. התוצר הלאומי הגולמי (במחירי שוק)
8.9	4.8	4.3	4.0	4.3	26,908	22,407	19,307	15,772	13,135	2. פחת
-0.4	11.8	14.8	10.6	1.0	26,714	24,319	19,649	14,589	11,416	3. מסים עקיפים על הייצור המקומי
-5.6	32.9	19.3	2.5	-17.0	3,739	3,589	2,438	1,741	1,470	4. תמיכות לייצור המקומי
0.5	8.8	14.1	11.8	4.4	22,975	20,730	17,211	12,848	9,946	5. מסים עקיפים נטו (4)-(3)
-20.0	-16.6	-13.4	-13.3	-32.5	471	534	578	569	568	6. רכיב התמיכות בהלוואות הממשלה
5.0	7.3	10.4	5.6	0.0	132,311	114,219	96,144	74,220	60,869	7. ההכנסה הלאומית
5.1	7.4	10.6	5.8	0.5	131,840	113,685	95,566	73,651	60,301	8. ההכנסה הלאומית למעט רכיב התמיכות

(1) במונחי כוח קנייה.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 2

ההכנסה של המשק מכל המקורות והחיסכון הלאומי הגולמי, 1989 עד 1993
(מחושב על פי שער החליפין הרשמי)

1993	1992	1991	1990	1989	
(מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים)					
192,014	165,883	139,061	107,029	86,934	1. התוצר הלאומי הגולמי (מחירי שוק) ¹
15,669	14,434	13,317	9,894	7,790	2. ההעברות החד-צדדיות השוטפות נטו מחו"ל ²
207,683	180,317	152,378	116,923	94,723	3. סך ההכנסה הגולמית של המשק מכל המקורות (2) + (1)
116,315	97,889	81,724	64,894	53,256	4. הצריכה הפרטית
45,560	40,181	34,148	27,693	22,582	5. הצריכה הציבורית המקומית
5,296	3,481	4,874	3,359	2,626	6. היבוא הביטחוני הישיר (כולל מקדמות בגין הזמנות יבוא)
167,171	141,550	120,746	95,945	78,464	7. סך הצריכה של המשק (6) + (5) + (4)
40,512	38,767	31,632	20,978	16,260	8. החיסכון הלאומי הגולמי (7)-(3)
36,742	35,319	31,701	22,545	17,973	9. החיסכון הפרטי הגולמי ³
3770	3448	-69	-1567	-1713	10. החיסכון הציבורי הגולמי (9)-(8)
(אחוזים)					
19.51	21.50	20.76	17.94	17.17	11. שיעור החיסכון הגולמי מכלל הכנסות המשק
17.69	19.59	20.80	19.28	18.97	א. הלאומי (8):(3) $100 \times$
1.82	1.91	-0.05	-1.34	-1.81	ב. הפרטי (9):(3) $100 \times$
					ג. הציבורי (10):(3) $100 \times$

(1) התוצר הלאומי הגולמי בשער החליפין הרשמי מוגדר כשימושים מקומיים בתוספת היצוא ללא תמיכות פחות היבוא ללא מיסים.

(2) ההעברות לא כוללות העברות על-חשבון הון.

(3) ההפרש בין ההכנסה הפרטית הפנויה מכל המקורות ובין הצריכה הפרטית.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וציבורי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-3

התפתחות מלאי ההון הגולמי בשנת 1993¹
(מיליוני ש"ח, מחירי 1993)

מלאי ההון לתחילת 1994 (4) = (1) + (2) - (3)	גרס(-) במשך 1993 (3)	ההשקעה במשך 1993 (2)	מלאי ההון לתחילת 1993 (1)	
68,852	3,217	7,167	64,902	א. תעשייה
21,088	1,010	923	21,175	ב. חקלאות
84,364	3,914	10,017	78,261	ג. תחבורה ותקשורת
32,751	3,078	5,166	30,663	מזה: כלי תחבורה
24,199	0	2,056	22,143	כבישים
3,748	248	782	3,214	ד. ציוד בנייה
26,134	1,596	2,897	24,833	ה. שירותים פרטיים
23,756	596	2,564	21,788	ו. חשמל
9,576	253	333	9,497	ז. מים
1,652	0	252	1,400	ח. פיתוח מראש לענפי המשק
239,168	10,835	24,934	225,070	ט. הסקטור העסקי (א) עד (ח)
79,843	1,428	5,345	75,926	י. שירותים ציבוריים
319,012	12,263	30,279	300,995	יא. ענפי משק (ט) + (י)
261,331	1,603	11,334	251,600	יב. בנייה למגורים
580,343	13,866	41,613	552,596	יג. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - נ' - 4

התפתחות מלאי ההון הנקי לפי ענפים, 1981 עד 1994¹
(שיעורי שינוי כמותיים², אחוזים)

מלאי ההון של המבנים					מלאי ההון של הציוד					סך מלאי ההון					
1990-1986-1981					1990-1986-1981					1990-1986-1981					
1994	1993	1993	1989	1985	1994	1993	1993	1989	1985	1994	1993	1993	1989	1985	
7.1	2.5	-0.4	-1.5	-0.5	8.5	6.6	4.5	4.4	4.3	8.2	5.9	3.6	3.2	3.0	א. תעשייה
-0.5	-1.7	-2.6	-2.1	-0.0	1.6	-1.5	-4.4	-0.8	1.3	0.1	-1.6	-3.1	-1.7	0.3	ב. חקלאות
7.1	6.0	4.7	2.8	2.4	12.5	15.2	5.4	-0.1	0.6	9.1	9.1	5.0	1.7	1.7	ג. תחבורה ותקשורת
7.1	6.0	4.7	2.8	2.4	15.3	21.3	13.9	10.6	4.2	8.3	7.9	5.8	3.5	2.5	מזה: למעט כלי תחבורה
0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	27.9	23.4	23.2	-11.8	-3.9	27.9	23.4	23.2	-11.8	-3.9	ד. ציוד בנייה
7.4	4.0	1.5	-0.5	2.2	6.3	3.8	3.3	4.0	9.9	6.8	3.9	2.4	1.7	5.4	ה. שירותים פרטיים
6.8	4.2	4.8	2.4	3.8	13.6	9.7	10.4	2.5	7.2	11.2	7.7	8.3	2.5	5.8	ו. חשמל
1.0	-0.9	-1.7	-1.4	1.0	6.4	1.5	0.5	-0.1	5.5	1.8	-0.6	-1.4	-1.2	1.5	ז. מפעלי מים
18.0	27.6	14.8	3.4	19.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	18.0	27.6	14.8	3.4	19.2	ח. פיתוח מראש לענפי המשק
6.2	4.5	2.8	1.0	1.8	10.3	9.1	5.1	2.0	3.3	8.3	6.8	4.0	1.5	2.5	ט. סך הסקטור העסקי (א) עד (ח)
6.0	4.6	4.1	3.4	3.9	1.4	2.9	1.8	4.1	3.8	5.7	4.5	3.9	3.5	3.8	י. שירותים ציבוריים
6.1	4.6	3.4	2.2	2.7	9.7	8.7	4.9	2.2	3.3	7.4	6.0	3.9	2.2	2.9	יא. סך ענפי נמשק (ט) + (י)
6.1	4.6	3.4	2.2	2.7	9.3	7.6	5.5	3.6	4.6	7.1	5.5	4.0	2.6	3.2	מזה: למעט כלי תחבורה
3.2	6.3	4.4	1.5	4.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.2	6.3	4.4	1.5	4.0	יב. בנייה למגורים
4.5	5.5	4.0	1.8	3.4	9.7	8.7	4.9	2.2	3.3	5.5	6.1	4.2	1.9	3.4	יג. סך כל הנכסים הקבועים

(1) הגתונים הם לתחילת תקופה.

(2) במחירי 1990.

ה מ ק ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - נ' - 5

מספר השכירים, תשומת העבודה ועלות העבודה, 1980 עד 1993
(אחוזים)

המשקל	שיעור השינוי השנתי					שיעור השינוי השנתי הממוצע			
	1993	1993	1992	1991	1990	-1990 1993	-1988 1989	-1986 1987	-1980 1985
א. מספר השכירים									
מזון, משקאות וטבק	15	5.0	1.5	3.5	-4.3	1.5	-2.2	9.2	2.4
טקסטיל, הלבשה ועור	16	4.4	4.0	3.1	-0.1	2.8	-9.4	5.0	-1.0
עץ, נייר ודפוס	12	8.0	7.0	4.5	2.9	5.6	-3.2	5.0	0.8
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	11	4.9	4.3	0.3	0.4	2.5	-2.9	3.2	0.2
כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	5	1.7	9.6	15.6	-2.4	6.1	-4.1	-1.9	-1.9
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	18	1.3	3.2	7.1	-0.9	2.7	-5.4	-3.4	-0.1
כלי הובלה	5	-4.0	0.9	2.0	1.0	-0.0	-9.7	-6.1	-1.3
ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות	18	7.5	4.8	2.8	-1.5	3.4	-3.4	-2.4	3.3
סך הכול	100	4.2	4.1	4.1	-0.8	2.9	-5.0	1.3	0.5
ב. תשומת העבודה בשעות									
מזון, משקאות וטבק	15	5.2	4.7	3.5	-2.5	2.7	-2.2	7.6	2.5
טקסטיל, הלבשה ועור	16	4.8	6.8	2.5	0.4	3.6	-9.5	4.3	-1.2
עץ, נייר ודפוס	12	6.8	8.9	3.3	2.4	5.3	-3.1	4.2	1.4
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	11	6.1	7.1	0.9	0.2	3.6	-3.1	3.0	-0.2
כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	5	0.6	11.9	20.3	-1.7	7.8	-3.8	-0.6	-3.1
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	17	1.8	5.6	7.5	-3.2	2.9	-6.6	-2.6	-0.0
כלי הובלה	5	-8.1	3.7	1.6	-0.3	-0.8	-9.3	-7.9	-0.3
ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות	18	8.6	7.4	4.0	-2.3	4.4	-4.1	-3.0	3.2
סך הכול	100	4.3	6.7	4.4	-1.1	3.6	-5.2	1.0	0.5
ג. עלות העבודה									
מזון, משקאות וטבק	11	9	16	17	13	20	46		
טקסטיל, הלבשה ועור	12	12	14	13	13	18	57		
עץ, נייר ודפוס	13	13	14	17	14	19	51		
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	9	12	20	19	15	22	42		
כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	14	15	10	15	13	21	45		
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	11	9	14	18	13	23	42		
כלי הובלה	11	13	22	18	16	18	45		
ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות	10	11	16	17	14	22	44		
סך הכול	11	11	16	17	14	21	43		
מחירי התוצר התעשייתי	8.6	14	16.5	8.6	11.9	17.8	31.4		

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-6

מלאי ההון הגולמי הריאלי והתוצר ליחידת הון, 1980 עד 1993¹
(אחוזים)

שיעור השינוי השנתי					שיעור השינוי השנתי				
המשקל					-1990	-1988	-1986	-1980	
1993	1993	1992	1991	1990	1993	1989	1987	1985	
									א. מלאי ההון לתחילת שנה
9	5.3	2.3	1.3	1.8	2.7	3.1	2.7	3.3	מזון, משקאות וטבק
8	3.3	-0.4	-0.2	-1.9	0.2	0.1	1.1	-0.0	טקסטיל, הלבשה ועור
5	5.7	7.8	3.0	1.0	4.4	3.8	1.5	1.0	עץ, נייר ודפוס
26	8.1	5.6	6.5	5.8	6.5	5.7	4.6	5.5	מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט
12	-0.1	1.3	-2.0	-2.2	-0.7	-0.6	-0.2	3.6	כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אלימתכתיים
15	0.1	1.4	-0.4	-0.8	0.1	1.7	3.5	5.0	מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות
7	5.7	11.0	5.7	2.9	6.3	3.3	9.4	8.6	כלי הובלה
18	7.7	8.2	7.5	6.4	7.4	6.5	10.9	13.1	ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות
100	4.8	4.5	3.1	2.1	3.6	3.2	4.0	4.8	סך הכול
									ב. התוצר ליחידת הון
	2.3	0.6	0.4	-0.7	0.1	-4.4	10.3	0.2	מזון, משקאות וטבק
	1.5	7.5	7.1	10.5	8.4	-8.4	6.3	-0.0	טקסטיל, הלבשה ועור
	6.6	1.8	-0.0	4.6	2.1	-5.1	9.5	1.1	עץ, נייר ודפוס
	2.6	5.5	-0.2	1.4	2.2	-4.4	2.1	-1.3	מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט
	3.1	10.4	23.0	15.5	16.3	-2.1	7.8	-3.4	כרייה וחציבה ומוצרים מינרליים אלימתכתיים
	5.3	5.4	9.6	7.0	7.3	-4.2	-0.0	-2.8	מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות
	-11.9	-2.6	-1.1	1.7	-0.7	-9.5	-14.5	-8.3	כלי הובלה
	0.5	0.0	-1.5	0.2	-0.4	-7.3	-13.0	-6.4	ציוד חשמלי ואלקטרוני ושונות
	1.9	3.6	3.5	4.1	3.7	-5.4	0.2	-2.1	סך הכול

(1) למעט כלי רכב.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוה ב'-נ'-7

התוצר ליחידת עבודה והפריזון הכולל, 1980 עד 1993
(אחוזים)

שיעור השינוי השנתי				שיעור השינוי השנתי			
1993	1992	1991	1990	1990 1993	1988 1989	1986 1987	1980 1985
א. התוצר ליחידת עבודה							
2.4	-1.8	-1.8	3.7	0.6	0.8	5.3	0.9
-0.0	0.3	4.3	8.0	3.2	1.2	3.0	1.1
5.6	0.8	-0.3	3.1	2.3	1.7	6.7	0.7
4.5	4.0	5.4	7.0	5.2	4.3	3.7	4.4
2.4	-0.1	0.2	14.9	4.4	1.2	8.3	3.4
3.5	1.2	1.5	9.7	4.0	4.2	6.2	2.0
1.3	4.3	2.9	4.9	3.3	2.3	1.5	-0.0
-0.4	0.8	1.8	9.1	2.8	2.9	-0.5	2.5
2.4	1.4	2.2	7.5	3.4	2.9	3.3	2.1
ב. הפריזון הכולל							
2.4	-1.0	-1.0	2.2	0.6	-1.0	6.9	0.6
0.3	1.9	4.9	8.6	3.9	-1.2	3.8	0.9
5.9	1.1	-0.2	3.5	2.6	-0.4	7.5	0.8
3.7	4.6	3.0	4.6	4.0	0.5	3.0	2.0
2.7	4.6	9.8	15.2	8.1	-0.4	8.1	0.0
3.9	2.1	3.2	9.1	4.6	2.2	4.8	0.9
-0.7	3.3	2.4	4.5	2.4	0.4	-0.9	-1.2
-0.2	0.6	0.9	6.6	2.0	0.0	-4.2	-0.0
2.2	2.0	2.6	6.5	3.3	0.4	2.4	0.8

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-8

התרומה לגידול בתוצר ובייצוא, 1980 עד 1993
(אחוזים)

המשקל 1993 ¹	התרומה השנתית				התרומה השנתית הממוצעת			
	1993	1992	1991	1990	1990- 1993	1988- 1989	1986- 1987	1980- 1985
א. התוצר								
11	0.9	0.3	0.2	0.1	0.4	-0.2	1.7	0.3
9	0.4	0.6	0.6	0.8	0.6	-0.8	0.8	-0.0
11	1.3	1.0	0.3	0.6	0.8	-0.1	1.2	0.2
16	1.7	1.7	1.0	1.1	1.4	0.1	1.1	0.5
7	0.2	0.9	1.4	0.8	0.8	-0.2	0.5	-0.0
17	0.9	1.2	1.5	1.0	1.2	-0.4	0.7	0.3
6	-0.5	0.6	0.3	0.4	0.2	-0.6	-0.7	-0.0
23	1.8	1.9	1.3	1.5	1.6	-0.3	-1.0	1.3
100	6.8	8.2	6.7	6.3	7.0	-2.4	4.3	2.6
ב. היצוא								
6	0.7	-0.3	-0.6	0.6	0.1	0.1	0.6	0.4
9	0.3	1.3	0.4	1.3	0.8	-0.5	1.1	0.6
1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	-0.0	0.2	-0.0
24	5.8	2.4	0.6	1.6	2.6	1.4	2.4	1.9
3	0.2	-0.1	-0.1	-0.1	-0.0	-0.2	0.1	0.6
10	0.6	-0.8	-0.6	0.5	-0.1	1.1	0.3	1.2
10	3.6	1.2	-0.2	-1.4	0.9	0.7	0.9	0.1
37	7.8	8.7	1.0	2.1	5.8	4.6	2.8	4.5
100	18.8	12.6	0.7	4.8	10.2	7.2	8.4	9.3

(1) המשקל בסך הייצור והיצוא התעשייתי.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

פרק ב' התוצר והייצוא

לענפי הייצור והייצוא

111

לוח ב'-נ'-9

אינדיקטורים לסעילות במגזרי התעשייה, 1990 עד 1993
(אחוזים)

שיעור השנתי	שיעור השנתי הממוצע	שיעור השנתי			
		1992	1991	1990	
1993	1992-1990				
6.8	7.1	8.2	6.7	6.3	1. התוצר
0	24	19	32	20	סך הכול
7.6	5.4	7.0	4.3	5.1	נובע מבנייה
5.2	4.1	4.0	3.4	4.9	אחר
10.7	7.6	11.8	3.5	7.5	תעשיות יצוא
8.6	5.8	7.4	6.5	3.6	מעורב
					תעשיות מקומיות
					2. תשומות העבודה בשעות
4.3	3.3	6.7	4.4	-1.1	סך הכול
-2	16	19	28	2	נובע מבנייה
5.1	2.0	5.2	2.2	-1.3	אחר
1.9	-0.3	1.6	-0.4	-2.2	תעשיות יצוא
7.0	3.0	8.6	1.6	-1.3	מעורב
6.3	3.7	6.0	5.4	-0.5	תעשיות מקומיות
					3. מספר השכירים
4.2	2.4	4.1	4.1	-0.8	סך הכול
-2	14	17	24	2	נובע מבנייה
4.9	1.3	2.6	2.3	-1.1	אחר
1.2	-1.0	-0.6	-0.5	-1.9	תעשיות יצוא
6.3	2.0	4.9	2.3	-1.3	מעורב
7.2	3.0	3.8	5.2	0.0	תעשיות מקומיות
					4. מלאי ההון
4.8	3.3	4.7	3.1	2.1	סך הכול
4	2	6	0	0	נובע מבנייה
4.9	3.4	4.5	3.4	2.4	אחר
					5. התוצר לשימוש העבודה
2.4	3.7	1.4	2.2	7.5	סך הכול
2	7	0	3	18	נובע מבנייה
2.4	3.4	1.7	2.1	6.5	אחר
3.2	4.5	2.4	3.8	7.3	תעשיות יצוא
3.5	4.6	2.9	1.9	9.1	מעורב
2.2	2.1	1.3	1.0	4.1	תעשיות מקומיות

הערה: תעשיות יצוא, מעורבות ומקומיות, הוגדרו כלהלן: אחוז הפדיון המתקבל מיצוא חושב לכל ענף משנה על סמך נתוני סקר 1990. נוסף על כך חושב אחוז הפדיון המתקבל על ידי "פירמות יצוא", כהגדרת הלמ"ס דהיינו פירמות המייצאות יותר ממחצית מהמכירות, או המייצאות יותר מרבע המכירות כשהמכירות גדולות מ-10 מ' ש"ח, על פי נתוני 1991. לכל ענף משנה חושב מדר שהוא הממוצע של שני השיעורים. ענפי משנה שבהם המדר גדול מ-60 אחוזים הוגדרו כתעשיות יצוא, ענפי משנה שבהם המדר בין 15 ל-45 אחוזים הוגדרו כתעשיות מעורבות, והיתר — כתעשיות מקומיות. כמעט בכל ענפי המשנה ההמרכיבים את תעשיות היצוא מהווים תקבולי היצוא יותר ממחצית הפדיון.

* חישובי התוצר הנובע מבנייה אינם תואמים במדויק את התוצר הנובע מבנייה המחושב בלוחות תשומות הפוקה.

לוח ב'-נ'-10

החשבון השוטף של ענף החקלאות, 1987 עד 1993¹

לעומת התקופה הקודמת													
השינוי במחיר					השינוי בכמות					הערכים השוטפים			
ממוצע ממוצע -1991 -1987					ממוצע ממוצע -1991 -1987								
1993	1992	1991	1993	1990	1993	1992	1991	1993	1990	1993	1992	1991	
(אחוזים)					(מיליוני ש"ח ²)								
5.6	6.9	9.8	7.4	11.0	2.0	6.8	-4.4	1.4	3.2	8,387	7,782	6,816	1. התפוקה הכוללת במחירים ליצרן
9.0	10.3	12.1	10.5	14.4	3.5	1.3	-2.8	0.7	0.2	4,635	4,108	3,676	2. התשומה (קנויה + ביניים)
													3. התוצר החקלאי הגולמי
1.7	3.4	7.1	4.1	7.2	0.4	13.1	-6.2	2.1	6.6	3,752	3,674	3,141	4. במחירים ליצרן (1)-(2)
8.8	11.6	17.7	12.6	16.4	-4.8	-7.0	-3.2	-5.0	-1.3	761	735	708	5. בלאי
													6. התוצר החקלאי הנקי
0.1	1.6	4.4	2.0	5.0	1.7	19.0	-6.9	4.0	8.6	2,991	2,939	2,432	7. במחירים ליצרן (3)-(4)
													8. מספר החקלאים העצמאיים (אלפים) ³
העלייה או הירידה (-) בערך													
					ממוצע ממוצע -1991 -1987								
													9. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן
													10. פיצויים שונים לענף
													11. ההכנסה הכוללת מחקלאות (7)+(8)
													12. השכר לעבודה שכירה
													13. ההכנסה מעבודה עצמית והון (9)-(10)
													14. השינוי במדרד המחירים לצרכן

- (1) ראה הערה 1 בלוח ב'-18.
 (2) במחירים ממוצעים של שנת הלוח.
 (3) בממוצע שנתי בשנות לוח.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-11

הייצור החקלאי, 1987 עד 1993¹

שיעור השינוי לעומת השנה הקודמת												
במחיר					בכמות					התפלגות הפדיון ²		
ממוצע -1991		ממוצע -1987		ממוצע -1991		ממוצע -1987						
1993	1992	1991	1993	1990	1993	1992	1991	1993	1990	1993	1992	
(א ח ו ז י ם)												
9.8	-2.9	16.1	7.4	12.9	1.0	12.9	-18.4	-2.4	2.0	9.3	9.0	גידולי שדה
43.1	-11.5	19.2	14.7	10.7	-6.0	39.6	-61.0	-20.0	-3.5	1.5	1.2	מזוז: סיבי כותנה
-2.9	9.0	21.1	8.6	11.3	6.8	7.6	-7.4	2.1	6.4	15.7	16.4	ירקות, תפוחי אדמה ומקשה
5.2	-4.9	9.4	3.1	5.9	-8.4	28.3	-5.2	3.7	5.4	13.2	14.8	פירות (למעט פרי הדר)
18.9	-14.7	3.9	1.8	14.5	-38.0	52.0	9.8	1.1	-8.3	1.5	2.1	מזוז: אבוקדו
17.3	7.0	11.8	12.0	17.0	10.5	-3.5	14.5	6.9	1.1	10.8	8.9	פרחים, שתילים, זרעים ושונות
5.6	2.0	14.8	7.4	10.9	1.8	12.3	-5.1	2.7	4.1	49.8	49.9	סך כל ענפי הצומח למעט פרי הדר
12.2	1.5	-1.5	3.9	12.8	-10.4	-6.8	-25.9	-14.8	2.2	6.8	7.3	פרי הדר
6.4	2.0	12.0	6.7	11.1	0.2	9.4	-9.5	-0.2	3.9	56.6	57.2	סך כל ענפי הצומח
3.2	20.2	3.1	8.6	7.6	4.2	5.8	1.6	3.8	2.6	20.4	20.4	בעלי חיים לבשר
11.2	6.5	7.1	8.2	13.4	6.1	1.2	4.4	3.9	2.1	12.7	11.6	חלב
-2.8	10.0	11.7	6.1	13.3	2.7	2.7	8.8	4.7	0.7	6.8	7.3	ביצים ואפרוחים
0.4	24.9	13.3	12.4	18.0	1.9	-8.6	-3.3	-3.4	1.6	2.3	2.5	דגים
4.6	14.4	6.7	8.5	10.6	4.5	3.0	3.3	3.6	2.2	43.4	42.8	סך כל בעלי החיים
5.6	6.9	9.8	7.4	11.0	2.0	6.8	-4.4	1.4	3.1	100.0	100.0	סך כל התפוקה החקלאית

לוח ב'-נ'-12

הייצור ליצוא החקלאי הישיר, 1987 עד 1993¹

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת								ההתחלקות הענפית של פדיון מיצוא ²							
במחיר				בכמות				ממוצע				ממוצע			
ממוצע				ממוצע				ממוצע				ממוצע			
1987-				1987-				1987-				1987-			
1993	1992	1991	1990	1993	1992	1991	1990	1993	1992	1991	1990	1993	1992	1991	1990
(אחוזים)															
21.8	-4.0	21.8	11.3	1.3	35.5	-37.3	-2.1	15.5	14.5	11.3	17.3	31.3	28.1	23.7	32.7
42.9	-11.4	19.6	10.2	4.7	59.9	-69.3	-3.6	6.7	5.2	3.7	12.8	85.0	76.4	66.7	89.2
גידולי שדה ותעשייה															
מזה: כותנה															
ירקות, תפוחי אדמה ומקשה															
-1.8	4.0	12.7	21.4	34.4	-13.1	-18.2	2.8	10.0	8.8	9.8	8.7	12.0	9.4	12.2	12.0
11.0	-7.6	12.3	8.5	-15.7	15.2	16.2	0.4	13.0	16.1	15.3	11.8	18.4	18.9	21.7	17.4
19.9	-11.6	3.7	14.8	-41.9	36.2	9.5	-9.6	5.7	9.5	7.9	7.3	72.8	77.0	82.9	76.8
פירות (למעט פרי הדר)															
מזה: אבוקדו															
פרחים, שתילים, זרעי ירקות ושונות															
19.2	5.8	10.4	14.6	5.8	-5.7	21.9	2.2	35.5	32.6	33.0	23.8	62.0	63.7	66.0	61.9
סך כל ענפי הצומח למעט פרי הדר															
14.9	0.3	12.9	12.4	3.6	4.5	-0.3	1.6	73.9	72.0	69.4	61.7	27.9	25.2	27.5	26.2
15.5	-13.2	6.0	13.7	-17.8	0.8	-26.6	-3.4	17.6	21.5	24.8	32.8	48.9	51.8	56.0	57.2
פרי הדר															
15.0	-3.2	11.0	12.7	-1.3	3.5	-9.3	-0.1	91.5	93.5	94.3	94.5	30.4	28.6	31.8	32.3
סך כל ענפי הצומח															
12.8	19.2	2.6	18.8	32.5	-2.9	38.5	2.5	8.5	6.5	5.7	5.5	3.7	2.7	2.7	2.7
סך כל ענפי בעלי החיים															
14.8	-2.0	10.5	13.0	0.9	3.2	-7.3	-0.1	100.0	100.0	100.0	100.0	18.8	17.5	19.7	20.2
סך כל היצוא החקלאי															

(1) ראה הערה 1 בלוח ב'-18. נתונים אלו שונים במידה רבה מנתוני היצוא בלוח ב'-18; ההבדלים נובעים מהגדרות ושיטות שונות (כאן מופיעים הנתונים ליצרן), ממקורות שונים לנתונים ומהתייחסות של חלק מהנתונים שמי 1987 ואילך לשנה החקלאית (בעיקר הדרים, אבוקדו ופרחים), לא כולל יצוא לשטחים.

(2) במחירים ממוצעים לשנת לוח.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-13

התמיכות בתפוקה החקלאית בשוק המקומי, 1987 עד 1993¹

שיעורי הסובסידיה במחירים ליצרן ²								
			ממוצע -1991	ממוצע -1987	בערכים שוטפים			
1993	1992	1991	1993	1990	1993	1992	1991	
			(אחוזים)		(אלפי ש"ח)			
12.8	6.1	9.6	9.5	22.9	49,022	23,199	31,799	ביצים
4.7	5.5	7.0	5.7	20.9	29,104	35,691	34,173	פטימים לבשר
0.0	0.0	0.9	0.3	18.5	0	0	6,798	חלב
2.1	1.8	2.6	2.2	12.6	78,502	58,890	72,862	סך כל בעלי החיים ³
0.4	0.1	0.1	0.2	0.1	20,294	2,843	2,752	סך כל ענפי הצומח
1.2	0.8	1.1	1.0	5.2	98,796	61,733	75,614	סך כל הסובסידיה לתפוקה
השינוי הריאלי בסובסידיות ליצרן לעומת השנה הקודמת ⁴								
88.8	-33.8	-52.5	-16.0	-7.6				ביצים
-26.0	-10.6	-28.5	-22.1	-7.3				פטימים לבשר
	-100.0	-91.1		-26.2				חלב
20.0	-29.2	-62.3	-31.6	-20.8				סך כל בעלי החיים ³
541.7	-14.1	-56.3	34.0	8.4				סך כל ענפי הצומח
43.6	-28.7	-62.1	-27.1	-20.3				סך כל הסובסידיה לתפוקה

(1) לא כולל תמיכות בתשומות (מספוא, מים, אשראי וכו') וכן פיצוי נזקי טבע ומלחמה.

(2) שיעור הסובסידיה במחיר ליצרן מתקבל מחלוקה של ערך הסובסידיה בסך התפוקה של אותו ענף, כאשר ערכי התפוקה והסובסידיה מחושבים במחירים ממוצעים של השנה.

(3) כולל שאר בעלי חיים.

(4) בניכוי מדר המחירים לצרכן.

ה מקור : משרד החקלאות והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-14
ענף האוטובוסים, 1985 עד 1993

השינוי הריאלי						
-1986						
1993	1992	1990	1993	1992	1986	
(אחוזים)			(מיליוני ש"ח)			
-8.2	7.0	-6.4	1,736	1,585	570	סך כל הפדיון במחירים שוטפים
-6.9	6.4	-5.5	1,452	1,311	439	מזה: נסיעות בקווים קבועים
						הסובסידיה
-14.4	-17.1	-4.3	736	775	273	ערכה
-9.5	-15.7	-4.0	33.6	37.1	38.4	שיעורה בתקבולי הקווים הקבועים
1.7	2.4	-0.7	5,697	5,600	5,433	מספר האוטובוסים בקואופרטיבים
-1.7	2.5	-0.6	5,577	5,672	5,592	סך כל הקילומטר' החודשי (מיליונים)
(מדדים, 1990 = 100)						
-1.7	0.9	-1.0	97.2	99.0	105.0	תשומת העבודה
-6.6	6.1	-5.5	96.8	103.6	122.4	התפוקה לעובד
						השכר הממוצע ליום עבודה בניכוי
-6.5	-2.3	7.0	94.6	101.2	66.8	שכר לשכיר במשק
-6.1	-1.3	11.3	93.2	99.3	61.0	מדד המחירים לצרכן
-1.1	-2.7	-1.3	91.7	92.7	102.7	מחירים יחסיים של תשומות אחרות ^{3,2}
-0.1	-2.8	1.7	96.5	96.6	96.1	המחיר היחסי של סך כל התשומות ³
7.6	4.7	7.9	116.4	108.2	81.2	סך כל המחירים היחסיים של התפוקה ³
7.2	3.9	9.8	117.4	109.5	80.5	מזה: נסיעות בקווים הקבועים

(1) הסובסידיה — על פי החשבונאות הלאומית.

(2) למעט עבודה.

(3) יחסית למדד המחירים לצרכן.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-15
פדיון הובלת מטענים בססנות הישראלית, 1985 עד 1993
(אחוזים)

השינוי			התפלגות הפדיון			הפדיון			
עליית המחירים			בתפוקה הריאלית			בפדיון			
-1986			-1986			ב'1993			
1993	1992	1990	1993	1992	1990	1993	1992	1986	
									(מיליוני ש"ח)
									הפדיון לפי סוג ההובלה
15	8	9	5	9	5	100	100	100	סך הכול
15	8	9	4	3	4	28	28	34	מטעני יבוא
14	8	9	2	-18	1	10	10	19	מטעני יצוא
15	8	9	5	18	8	63	62	47	מטענים בין נמלים זרים

ההתייחסות הממוצעת בשנים 1986 עד 1990, באחוזים לשנה: שער הדולר 6.28, ה-SDR — 9.51, ומדד המחירים לצרכן 14.44.
ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-16

התפתחות שירותי ההובלה האווירית, 1987 עד 1993¹
(אחוזים)

העלייה במחירים			השינוי הריאלי השנתי ²			ההתפלגות			1993	
1993	1992	-1987 1991	1993	1992	-1987 1991	1993	1992	1987		
									(מיליוני ש"ח)	
10	6	16	2.8	9.6	3.3	100	100	100	3,231	פרדיון במחירים שוטפים מיון לפי ענף
11	6	15	2.6	8.2	3.5	88	87	88	2,834	חברות תעופה
8	7	16	3.9	20.3	2.9	12	13	12	397	נמלי תעופה
										מיון לפי סוג השירות
12	7	16	7.7	12.4	2.7	71	69	71	2,283	נוסעים
-4	6	13	1.0	-2.4	6.2	20	21	20	650	מטענים
8	8	17	-6.0	21.8	0.2	9	10	9	295	אחר
			4.4	4.6	1.5	100	100	100	7,632	מספר השכירים
			6.3	6.7	-0.3	64	62	67	4,851	חברות התעופה
			1.4	1.3	4.7	36	38	33	2,782	נמלי התעופה
השינוי הריאלי בהוצאות השכר לעובד										
2	12	5	6.1	17.5	6.6	100	100	100	698	הוצאות העבודה
-1	8	7	5.5	14.9	6.5	70	70	76	490	חברות התעופה
8	22	2	9.1	23.7	6.9	30	30	24	208	נמלי התעופה

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים. לא כולל החכרת מטוסים לחברות ישראליות.

(2) הפרדיון והוצאות השכר נוכח במדד מחירי התפוקה המתאים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-17

אינדקסורים לסעילות בענף התקשורת, 1985 עד 1993

השינוי השנתי הריאלי						
-1985						
1993	1992	1991	1990	1993	1992	
						א. הפדיון (במחירים שוטפים)
						סך הכול ¹
12.7	12.7	9.1	11.4	6,159	100.0	
12.8	14.3	9.4	13.6	5,367	87.6	מוה: טלפונים
-0.6	3.9	5.1	-5.7	580	10.0	שירותי דואר ומברקה
						ב. שירותי טלפון ²
15.0	7.5	22.0	21.2	483	420	שיחות בינ"ל (מיל' דקות) ³
14.0	11.9	-4.3	5.4	9.4	8.2	פעילות בארץ (מיליארים)
						ג. שירותי טלקס
-28.6	-12.5	-20.0	-9.0	5	7	שיחות בפנים הארץ
-16.7	-22.4	-27.1	-14.0	3.5	4.2	שיחות בין לאומיות
						ד. שירותי דואר
						חבילות שנשלחו בארץ
7.1	-13.3	2.2	-13.2	873	815	מברקים
-12.2	4.9	1.5	-3.7	665	758	
						ה. שיחות טלפון לקו ישיר
						(מדר הבסיס 100 = 1990)
5.0	2.8	-8.6	5.3	128	122	פעילות מונה בארץ ²
						ו. מדרי מחירים יחסיים ⁴
-8.1	-6.9	2.01	1.5	143	156	סך הכול
-8.6	-8.0	1.9	0.4	140	154	טלפונים
-1.4	4.1	3.2	16.8	173	176	דואר
-3.3	-4.6	0.8	1.0	152	158	מברקה

(1) כולל השירות הכולאי ושונות.

(2) הגידול הריאלי תוקן להארכת משך הפעילות בחיג הבינעירוני והבינלאומי. המקור: "בזק".

(3) הגידול ב-1993 נאמד על פי גידול ההכנסות משיחות בינלאומיות, מנוכה בהתייקרותן.

(4) יחסית למדר המחירים לצרכן.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-18

התפוקה למועסק בתקשורת והוצאות השכר, 1984 עד 1993
(מדדים = 100 (1990)

השינוי השנתי הריאלי הממוצע						
-1984						
1993	1992	1991	1989	1993	1992	
12.7	12.7	9.1	17.6	139	123	א. סך כל התפוקה ¹
0.2	2.3	2.1	1.5	98	98	ב. סך כל משרות השכיר
						ג. השכר למשרת שכיר בניכוי
3.4	0.3	0.9	6.4	111	107	מדד המחירים לצרכן
2.9	-0.8	3.9	5.2	112	109	השכר לשכיר במשק
12.5	7.7	-1.1	4.8	127	113	מדד מחירי התקשורת
-0.1	-2.2	-7.5	-2.7	88	88	ד. משקל השכר בפדיון (מדד)

(1) על פי הפדיון במחירי 1990.

הנתונים מתייחסים ל"בזק" ולרשות הדואר בלבד.

לוח ב'-נ'-19

התפתחות תשתית התקשורת, 1984 עד 1993
(אחוזים)

השינוי השנתי הריאלי הממוצע								
-1984								
1993	1993	1992	1990	1993	1992	1991	1984	
סך הכול ³				טלפונים (למאה תושבים)				
4.3	1.6	-0.7	5.5	43.1	42.4	42.7	31.4	קיבול המרכזות
8.5	5.7	1.0	5.2	37.7	35.7	35.3	26.4	קווים ישירים מחוברים
28.2	11.8	2.5	4.3	2.5	2.2	2.2	1.7	התקנות חדשות ¹
39.5	8.2	3.3	8.5	1.15	1.06	1.0	0.6	העתקות חיצוניות
-19.6	-21.7	83.7	-32.0	0.24	0.31	0.17	5.8	בקשות ממתינות ²
11.0	8.1	6.2	6.1	3.7	3.4	3.2	2.3	טלפונים ציבוריים (לאלף תושבים)
21.3	21.3	15.1	43.7	74	61	53	5	משקל הקווים הסיפרתיים (אחוזים) ⁴
				ט ל ק ס				
-17.6	-19.8	-21.1	-0.7	5.8	7.2	9.1	11.9	קווים מחוברים (לאלף תושבים)

(1) בחומש האחרון.

(2) לטלפונים חדשים ולהעתקות גם אם הוצאה הוראת ביצוע. נתון זה אינו כולל בקשות הממתינות ביוזמת המוזמין.

(3) שיעור הגידול המוחלט, ולא בעצימות האוכלוסייה (בניגוד לטורים האחרים).

(4) בסך כל הקווים הישירים המחוברים.

לוח ב'-נ'-20

מדדים לצמיחות בכבישים, 1976 עד 1993
(1975 = 100)

הגידול השנתי הממוצע (אחוזים)									
1976-1981-1983-1987-									
1993	1992	1991	1986	1982	1980	1993	1992	1980	
2.8	1.2	1.2	2.2	0.8	3.4	144	141	118	(1) שטח כביש
8.0	9.3	5.9	4.9	10.9	6.5	303	280	129	(2) כלי רכב מנועיים
6.1	6.1	3.7	2.1	2.7	6.1	194	183	126	(3) מלאי הון כבישים ¹
10.2	14.5	6.6	2.5	10.8	3.4	278	253	118	(4) קילומטרו ²
9.5	17.2	6.6	2.3	10.5	2.7	270	247	114	(5) קילומטרו ² מתוקנן ²
5.1	8.0	4.6	3.5	7.6	3.5	210	200	109	(6) כלי רכב לשטח כביש (1)/(2)
									(7) הקילומטראו ² המתוקנן
3.2	10.5	3.0	0.5	4.6	-0.2	138	134	90	למלאי הון הכביש (3)/(5)
7.2	13.1	5.3	0.3	9.9	0.0	193	180	100	(8) מדר צפיפות (1)/(4)
6.5	15.8	5.3	0.2	9.6	-0.6	187	176	97	(9) מדר הצפיפות המתוקנן (1)/(5)

(1) מלאי ההון לתחילת שנה במחירים קבועים.

(2) משוקלל במקדם ההפרעה לתנועה; משקל 2.5 למשאית, 2 לאוטובוס ו-1 למכונית פרטית או מונית.
המקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 21

רוכשי דירות מקרב עולי חבר העמים, לפי שנת עלייתם, 1990 עד 1993

שנת העלייה	אחוז רוכשי הדירות	מספר נפשות בדירה בבעלות	מספר עולים	מספר משקי הבית	קניית דירות
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(1) × (4) =
					(3) : (2) =
על פי סקר שנערך בפברואר 1993					
1990	0.316	3.90	199,516	51,158	16,166
1991	0.264	3.90	176,100	45,154	11,921
1992	0.101	3.90	77,057	19,758	1,996
סך הכול				116,070	30,082
על פי סקר שנערך בנובמבר 1993					
1990	0.523	3.94	199,516	50,644	26,487
1991	0.456	3.94	176,100	44,672	20,370
1992	0.312	3.97	77,057	19,421	6,059
1993	0.150	4.00	76,805	19,201	2,880
סך הכול				133,938	55,797

הסקרים נערכו בקרב עולי חבר העמים, המהווים כ־88 אחוזים מכלל העולים. הלוח הוא בהנחה כי הסקרים תקפים לגבי כל העולים ומשקפים רכישות במשך שנה. מספר הנפשות בדירה בבעלות הוא ממוצע של כל משתתפי הסקר. בהשוואה בין הסקרים ניתן לראות, כי עלה אחוז העולים רוכשי הדירות שהוותק שלהם בארץ שנה בלבד. זאת, כנראה, משום שהמשאבים הכספיים של עולי 1993 גדולים מאלה של עולי 1992.

ה מ ק ו ר : מידע חודשי — משרד הבינוי והשיכון ועיבודי בנק ישראל.

ענפי המשנה העיקריים של ענף המסחר והשירותים על פי הסיווג האחד

מסחר סיטוני	50	סחורות מעורבות של ארגוני קניות אזוריים ותנועתיים, חומרי גלם חקלאיים, מינרלים, מתכות, כימיקלים, משקאות וטבק, תרופות, תמרוקים, תכשיטים, חפצי מתכת, כלי אריזה וחומרי חשמל, רהיטים, מכשירי חשמל וכלי בית, טקסטיל הלבשה, קונפקציה והנעלה, מזון משקאות וטבק, תרופות, תמרוקים, תכשיטים עץ ובניין, מכונות, ציוד, כלי רכב, עץ ומוצרי בניין, מכונות, ציוד, כלי רכב.
מסחר קמעוני	51	חנויות כל-בו, מסחר קמעוני אחר בסחורות מעורבות.
מסחר קמעוני	52	מסחר קמעוני במזון: סופרמרקטים, מכולות, צרכניות, מעדניות, חנויות פירות וירקות, בשר דגים ועופות, קונדיטוריות וממתקים.
מסחר קמעוני	53	טקסטיל, הלבשה והנעלה, בדים שטיחים, וילונות נעליים.
מסחר קמעוני	54	צרכי בית, רהיטים, מכונות וכלי רכב.
מסחר קמעוני	55	צרכי בניין, כלי עבודה, צבעים וכימיקלים, דלק, דפוס ומכשירי כתיבה וציוד משרדי, בתי מרקחת, תמרוקים, אופטיקה, פרחים.
שירותי אוכל	57	מסעדות, סטיקיות ומזנונים, בתי קפה ומילק-בארים, אולמי מסיבות, קיוסקים ודוכני פלפל, אוכל במקומות עבודה.
שירותי הארחה	58	בתי מלון, פנסיונים, בתי הבראה אכסניות מחנות נופש, קייטנות נוער, השכרת חדרים מרוהטים.
מוסדות פיננסיים	70	תאגידים בנקאיים רגילים, בנקים למשכנתאות, קרנות נאמנות ובנקים יעודיים.
ביטוח	71	ביטוח כללי על ידי חברות, סוכני ביטוח, קופות פנסיה ותגמולים, שירותים לביטוח.
נדל"ן	72	אחזקת נכסי דלא נייד, תיווך בנכסי דלא נייד, דירות נופש.
שירותים עסקיים ומשפטיים	73	עורכי דין, נוטריונים, מנהלי רואי חשבון, שירותים הנרסיים טכניים וכלכליים, שירותי עיבוד נתונים, שמירה, שמאים, שירותי עזר לעסקים — פרסום, יחסי ציבור, שכפול, חקר שווקים, סוכנויות ידיעות, אחזקה ונקיון במוסדות, השכרת ציוד, חברות כח אדם.
שירותי חינוך	83	גני ילדים בתי ספר פרטיים.
שירותי בריאות	85	בתי חולים ומרפאות פרטיות, רפואת שיניים, רופאים פרטיים ומכוני רפואה, שירותים וטרינריים, פיזיותרפיה, מעיינות מרפא, תרופות, משקפיים.
שירותים אישיים	90	תרבות, אמנות, בידור וספורט, תיאטראות, הפקת סרטים והפצתם, בתי קולנוע, תזמורות ובידור, שעשועים, בריכות שחיה וחופי רחצה, רשות השידור, כבלים.
מוסכים	91	מוסכים.
תיקונים אחרים	92	תיקוני הנעלה ומוצרי עור, דברי חשמל ומכונות ביתיות, שעונים, צורפות ואחרים.
שירותים כבדים	93	עזרה למשק הבית, קבלנות אחזקה, נקיון וגינון.
שירותים אישיים אחרים	-94	
	98	מספרות ומכוני יופי, שירותי כביסה, צילום ופיתוח.